منهج السنة

صحيح حديثن جي روشنيءَ ۾

نماز جا مسئلا

رسول الله ﷺ فرمايو

”نماز اهڙي طرح ادا ڪريو، جهڙي طرح مون کي ادا ڪندي ڏسو ٿا“ (بخاري)

نماز جا مسئلا

نظرثاني
مولانا صفي الرحمان مبارڪپوري

مؤلفه
محمد اقبال ڪيلاني

مترجم
سڪندر عباسي

انتساب

نَحْمَدُهٗ وَنُصَلِّي عَلٰى رَسُوْلِهِ الْكَرِيْمِ

انهيءَ صادق المصدوق جي پياري نالي تي منسوب ڪو ڪريان جنهن جي سچائيءَ جي ساک عرش واري پنهنجي سچي ۽ جاودان ڪتاب ڪريم ۾ ڏني.

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيْمٍ (۽ بيشڪ تون وڏي خُلق تي آهين) (سورة القلم، آيت 4)

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (۽ اسان تنهنجو نالو بلند ڪيو) (سورة نشرح، آيت 4)

انهيءَ آخري تاجدار نبوت ۽ رسالت جي محبوب نام گرامي ڏانهن جنهن جهڙو جڏهن کان رب ڪائنات هي دنيا پيدا ڪئي آهي، نه دنيا ڏٺو ۽ نه ٻڌو ۽ نه وري ڪو پيدا ٿيندو.

انهيءَ انسانيت جي هڏ ڏوکي، حريص، محسن، رئوف ۽ رحيم جي مبارڪ اسم ڏانهن جنهن جون راتيون به ڏينهن وانگر روشن هيون. "ليلها ڪنهارها" ۽ جنهن جي قول، فعل ۽ مثالي عمل جو پرتوو قيامت تائين راهه هدايت ۽ نجات جو واحد ذريعو آهي.

انهيءَ حبيب ڏانهن جنهن کي سندن دشمنن ۽ رسالت جي منڪرن به صادق ۽ امين چيو.

انهيءَ نبي امي ﷺ ڏانهن، جو نبي امي ته ضرور هو پر سندس جهڙو فصيح ۽ بليغ نه ڪائنات ڏٺو نه ڏسندي.

انهيءَ سڀني سردار ۽ مڙني جي مهندار ڏانهن جنهن کي رب العالمين هڪ اهڙو مثالي رحمة للعالمين ڪري موڪليو جنهن جهڙو نه اڳ آيو نه ايندو.

انهيءَ محمود ذات جي نالي جنهن جي ارفع ۽ اعليٰ شان ۾ پنهنجي قرآن ڪريم ۾ فرمائي ٿو "وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ" (۽ الله ۽ رسول جي فرمانبرداري ڪريو ته من اوهان تي رحم ڪيو وڃي) (سورة آل عمران، آيت 132)

تنهن ڪري جيڪڏهن اسان کي اهو يقين آهي ته هڪ ڏينهن پنهنجي رب ۽ آقاءِ نامدار سان محشر جي ميدان ۾ ملاقاتي ٿيڻو آهي ۽ هن عظيم ڪٺڻ ۽ هارائڻ (يوم تغابن) واري ڏينهن اسان جي عملن جو حساب ڪتاب ٿيڻو آهي ته پوءِ هڪ ۽ صرف هڪ ذات - صاحب مقام محمود ﷺ جي قول، عمل ۽ فعل جو سهارو وٺون

۽ ان کان اڳتي وڌڻ جي سوچڻ جي جرئت به نه ڪريون ته ته آخرت ۾ پشيماني، ذلت، خواري ۽ جهنم جي ابدي عذاب کانسواءِ ٻيو ڪجهه نه ملڻو آهي.

الله تعاليٰ انسان ذات تي پنهنجي حبيب جي معرفت حجت قائم ڪري ڇڏي ٿو:

”وَلَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ اِلَيۡكَ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ‌ۚ وَمَا يَكۡفُرُ بِهَاۤ اِلَّا الۡفٰسِقُوۡنَ“ (سورة البقرة: ٩٩)

ترجمو: ۽ (اي پيغمبر) بيشڪ تو ڏانهن واضح ۽ روشن نشانيون (آيتون) موڪليوسون ۽ بي دينن کان سواءِ ڪو به ان جو منڪر نه ٿيندو.

تنهن ڪري اسان کي گهرجي ته بنا ڪنهن چون چرا جي رب العزت ۽ خالق ڪائنات جي مقرر ڪيل جملہ نوع انسان جي بي مثالي پيشوا صاحب وسيلہ ۽ صاحب شفا جي پيرن جي مٽي ٿي وڃون ۽ دنيا ۽ آخرت جي ڪاميابي سان همڪنار ٿيون - اللهم اجعلنا منهم وصلي الله عليہ وسلم.

مردم از اين الم کہ نہ مردم برائے تو
اي خاک برسرم کہ نہ شدم خاک پائے تو

من کيستم کہ بهر تو جان را فدا کنم
اے صد هزار جان مقدس فداء تو

مان ان غم ۾ مران ٿو تہ توهان (ﷺ) جي ذات تان فدا ٿي نہ سگهيس منهنجي مٽي ۾ ڏوڙ جو توهان (ﷺ) جي پيرن جي پٺي ٿي نہ سگهيس مان ڪير جو هڪڙي (پنهنجي) جان تو (ﷺ) تان فدا ڪريان تو (ﷺ) تان ڪروڙين مقدس جانيون قربان ٿين تہ بہ ٿوريون.

خادم سنت نبوي
سڪندرعباسي

رمضان 1415 هجري
الرياض - سعودي عرب

فهرست

باب جو نمبر	باب جو نالو	صفحو نمبر
1	بسم الله الرحمٰن الرحيم	7
2	پنهنجي طرفان	13
3	مختصر اصطلاحات حديث	15
4	حديثن جي ڪتابن جا نالا	17
5	نيت جا مسئلا	18
6	نماز جي فرضيت	20
7	نماز جي فضيلت	21
8	نماز جي اهميت	23
9	پاڪيزگيءَ (طهارت) جا مسئلا	27
10	وضوءِ تيمم جا مسئلا	32
11	سَترُ جا مسئلا	42
12	مسجدن ۽ نماز پڙهڻ جي جڳهين جا مسئلا	44
13	نماز جي وقت (ٽائيم) جا مسئلا	50
14	اذان ۽ اقامت جا مسئلا	55
15	لوٽ (سُترہ) جا مسئلا	62
16	صف جا مسئلا	64
17	جماعت جا مسئلا	67
18	امامت جا مسئلا	70
19	مقتدي جا مسئلا	76
20	نماز ۾ پوءِ شامل ٿيڻ واري نمازي جا مسئلا	78
21	نماز جو طريقو	80
22	عورتن جي نماز	101
23	نماز کانپوءِ جا مسنون ذڪر	106

باب جو نمبر	باب جو نالو	صفحو نمبر
24	نماز ۾ جائز ڪمن جا مسئلا	110
25	نماز ۾ ممنوع ڪمن جا مسئلا	115
26	سنتن ۽ نفلن جي فضيلت	118
27	سنتن ۽ نفلن جا مسئلا	121
28	سجده سهو جا مسئلا	129
29	قضا نماز جا مسئلا	131
30	جمعي جي نماز جا مسئلا	134
31	وتر نماز جا مسئلا	142
32	تهجد نماز جا مسئلا	149
33	تراويح نماز جا مسئلا	152
34	قصر نماز جا مسئلا	156
35	نمازون گڏ ڪرڻ (پڙهڻ) جا مسئلا	163
36	جنازي نماز جا مسئلا	164
37	عيدن جي نماز جا مسئلا	172
38	نماز استسقاء جا مسئلا	178
39	نماز خوف جا مسئلا	181
40	نماز ڪسوف يا نماز خسوف جا مسئلا	184
41	نماز استخاره جا مسئلا	186
42	نماز چاشت جا مسئلا	188
43	نماز توبہ جا مسئلا	190
44	تحية الوضوء ۽ تحية المسجد نماز جا مسئلا	192
45	سجده شڪر	193
46	نماز تسبيح جا مسئلا	195
47	نماز حاجت جا مسئلا	197
48	متفرق مسئلا	198

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الۡمُرۡسَلِيۡنَ وَالۡعَاقِبَةُ لِلۡمُتَّقِيۡنَ،
اَمَّا بَعۡدُ !

نماز اسلام جو اهم رڪن آهي ۽ الله تعالى سان تعلق قائم ڪرڻ جو سڀ کان وڏو ذريعو آهي. رسول الله ﷺ نماز کي پنهنجي اکين جو ٺار چيو آهي. نماز جو وقت ٿيندو هو ته حضور ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه کي هنن لفظن سان بانگ (اذان) ڏيڻ جو حڪم ڏيندا هئا. ”اَقِمِ الصَّلٰوةَ يَا بِلَالُ ! اَرِحۡنَا بِهَا“ ترجمو: اي بلال! اسان کي نماز سان راحت پهچاءِ (ابوداؤد). نماز کي رسول اڪرم ﷺ جنت ۾ وڃڻ جي ضمانت قرار ڏنو آهي. حضرت ربيعه بن ڪعب اسلمي رضي الله عنه، رسول الله ﷺ جي خدمت ۾ اڪثر حاضر رهندو هو ۽ نبي اڪرم ﷺ لاءِ وضو جو پاڻي ۽ ٻيون شيون کڻي ايندو هو. هڪ دفعي حضور اڪرم ﷺ (خوش ٿي) فرمايو، ”ربيعه! گهر (ڇا ٿو گهرين)؟“ حضرت ربيعه رضي الله عنه عرض ڪيو، ”يا رسول الله ﷺ! بهشت ۾ توهان جي رفاقت چاهيان ٿو.“ حضور اڪرم ﷺ فرمايو، ”ته پوءِ گهڻن سجدن سان منهنجي مدد ڪر“ (مسلم). يعني تنهنجي اعمالن ۾ نماز جي گهڻائي منهنجي لاءِ سفارش ڪرڻ ۾ آساني جو باعث ٿيندي. الله تعالى قرآن پاڪ ۾ ڪامياب ماڻهن جي نشاني هي ٻڌائي آهي ته، ”اهي ماڻهو نمازن جي پابندي ڪن ٿا“ (سورة مومنون، آيت نمبر 9) ”انهن کي نه ڪي واپار ۽ نه ڪي سودو الله جي ياد ڪرڻ ۽ نماز پڙهڻ ۽ زڪوات ڏيڻ کان غافل ڪندو“ (سورة نور، آيت نمبر 37). الله تعالى نماز کي دين جي قائم ڪرڻ جي جدوجهد قرار ڏنو آهي. الله تعالى فرمائي ٿو: ”(اسين انهن ماڻهن جي ضرور مدد ڪريون ٿا) جن کي جيڪڏهن زمين ۾ غلبو (اقتدار) ڏينداسون ته نماز قائم ڪندا، زڪوات ڏيندا ۽ چڱن ڪمن جو حڪم ڪندا ۽ خراب ڪمن کان منع ڪندا“ (سورة حج، آيت نمبر41). تڪليف، ڏک ۽ غم جي وقت مومن جي اهو ئي سڀ کان وڏو سهارو آهي. الله تعالى فرمائي ٿو، ”اي مومنو صبر ۽ نماز سان مدد وٺو يا مدد گهرو.“ (سورة بقرة، آيت نمبر 153)

حضرت ابراهيم عليه السلام، الله تعاليٰ جي حڪم تي پنهنجي ٻارن ٻچن کي بيت الحرام وٽ بنا پاڻي ۽ خوراڪ جي جاءِ وٽ وٺي آيا تہ بارگاهہ رب العزت ۾ هي دعا ڪيائين، "اي منهنجا پالڻهار مون کي ۽ منهنجي اولاد کي نماز پڙهندڙ ڪر". (سورة ابراهيم، آيت نمبر 40)

حضرت اسماعيل عليه السلام جي جن خوبين جو ذڪر قرآن مجيد ۾ آيو آهي ان مان هڪ هي بہ آهي "۽ (هو) پنهنجي گهر وارن کي نماز ۽ زڪواة جو حڪم ڏيندو هو". (سورة مريم، آيت نمبر 55)

رسول اڪرم ﷺ کي بہ ان ڳالهہ جو حڪم ڏنو ويو تہ "۽ اي پيغمبر پنهنجي گهر وارن کي نماز جو حڪم ڏي ۽ پاڻ بہ ان تي قائم رهہ." (سورة طٰهٰ آيت نمبر 132). قرآن شريف مان دل سان هدايت حاصل ڪرڻ وارن خوش نصيب ماڻهن جون الله تعاليٰ جيڪي نشانيون ٻڌايون آهن، انهن مان هڪ هي بہ آهي، "هو نماز قائم ڪن ٿا (پڙهن ٿا)" (سورة بقره، آيت نمبر 3). نماز ۾ غفلت ۽ سستي ڪرڻ وارن کي منافقن جي نشاني بہ ٻڌائي وئي آهي. الله تعاليٰ فرمائي ٿو، "جڏهن (منافق) نماز لاءِ اٿندا آهن، تڏهن سست ٿي اٿندا آهن، رڳو ماڻهن کي ڏيکاريندا آهن (سورة نساء، آيت نمبر 142). سورة الماعون ۾ الله تعاليٰ انهن نمازين لاءِ هلاڪت ۽ بربادي ٻڌائي آهي، جيڪي نماز جي معاملي ۾ غفلت ۽ بي پرواهي کان ڪم وٺندا آهن. قرآن مجيد ۾ الله تعاليٰ قوم جي تباهي ۽ بربادي جو اصل سبب نماز ترڪ ڪرڻ (ڇڏڻ) ٻڌايو آهي. الله تعاليٰ فرمائي ٿو، "الله جي فرمانبردار بندن کانپوءِ اهڙا نالائق ماڻهو انهن جا جاءِ نشين ٿيا، جن نماز کي ڇڏي ڏنو ۽ دنيا جي مزن پٺيان لڳا. (اهڙا ماڻهو) جلد ئي گمراهي جي سزا پائيندا" (سورة مريم، آيت نمبر 59). قيامت جي ڏينهن دوزخين جو هڪ ٽولو دوزخ ۾ وڃڻ جو سبب هي بيان ڪندو، "لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ" يعني اسان نماز نہ پڙهندا هئاسون. (سورة مدثر، آيت نمبر 43)

امن هجي يا خوف، گرمي هجي يا سردي، تندرستي هجي يا بيماري، ايستائين جو جهاد جي موقعي تي ميدان جنگ ۾ بہ اهو فرض ساقط نہ ٿو ٿئي. رسول اڪرم ﷺ پنجن فرض نمازن کان سواءِ تهجد، اشراق، چاشت، تحية الوضوء تحية المسجد نمازن جو بہ خيال رکندا هئا. خاص خاص موقعن تي پنهنجي رب جي حضور ۾ توبہ ۽ استغفار لاءِ نماز کي ئي ذريعو ٺاهيندا هئا. خوف هوندو هو تہ

مسجد ۾ هليا ويندا هئا. طوفان يا زلزلو ايندو هو ته مسجد ۾ هليا ويندا هئا. ڪنهن جي نوبت ايندي هئي يا ڪا ٻي پريشاني يا تڪليف ايندي هئي ته مسجد ۾ ويندا هئا. سفر کان واپس ٿيندا هئا ته پهرين مسجد ۾ ويندا هئا. زندگي مبارڪ جي آخري ڏينهن ۾ بيماري جي حالت ۾ به رسول اڪرم ﷺ کي جنهن شيءِ جو سڀ کان وڌيڪ فڪر هو، اها نماز هئي. وفات مبارڪ کان ڪجهه ڏينهن پهرين تيز بخار جي سبب ڪري حضور اڪرم ﷺ تي غنودگي جي حالت طاري هئي، عشاءَ نماز جي وقت تي جڏهن اک کلي ته سڀ کان پهريون سوال هي ڪيائون، "ڇا ماڻهن نماز پڙهي ورتي آهي؟" عرض ڪيو ويو، "نه، توهان (ﷺ) جو انتظار آهي". رسول رحمت ﷺ اٿڻ لڳا ته بيهوش ٿي ويا. ٿوري دير ڪانپوءِ اک کولي ته زبان مبارڪ تي اهو ساڳيو سوال هئو، "ڇا ماڻهن نماز پڙهي ورتي آهي؟" عرض ڪيو ويو، "نه توهان (ﷺ) جو انتظار آهي." سرور عالم ﷺ وري اٿڻ چاهيو ته وري بيهوش ٿي ويا. جڏهن اک کلي ته زبان مبارڪ تي وري به ساڳيا لفظ هئا، "ڇا ماڻهن نماز پڙهي ورتي آهي؟" عرض ڪيو ويو، "نه توهان (ﷺ) جو انتظار آهي." حضور ﷺ ٽيون دفعو اٿڻ جي ڪوشش ڪئي ته وري بيهوش ٿي ويا. هوش ۾ اچڻ تي حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "ابوبڪر رضي الله عنه نماز پڙهائين."

وفات مبارڪ کان چند گهڙيون پهرين حضور ﷺ امت کي جيڪا وصيت فرمائي اها هي هئي، "الصَّلَاةُ الصَّلَاةُ وَ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ" يعني مسلمان نماز ۽ پنهنجن غلامن جو هميشه خيال رکن.

نبي اڪرم ﷺ جي اخلاق مبارڪ مان نماز جي اهميت واضح ٿي وڃي ٿي.

نماز بذات خود جيتري اهم آهي، نماز جي طريقي جي اهميت به ايتري قدر وڌيڪ آهي، نماز جي باري ۾ حڪم صرف اهو نه آهي ته ان کي ادا ڪريو، بلڪ حڪم هي به آهي ته "ان کي اهڙي نموني سان ادا ڪريو، جهڙي طرح مون کي ادا ڪندي ڏسو ٿا." صلوا ڪما رايتموني اصلي (بخاري). هڪ حديث ۾ ارشاد مبارڪ آهي ته قيامت جي ڏينهن (حقوق الله مان) سڀ کان پهرين نماز جو حساب ورتو ويندو. جنهن نماز صحيح طريقي سان پڙهي هوندي اهو ڪامياب ۽ ڪامران ٿيندو ۽ جنهن جي نماز خراب ٿي هوندي اهو ناڪام ۽ نامراد ٿيندو (ترمذي). غور ڪيو! قيامت جي ڏينهن نماز جي باري ۾ جنهن شيءِ جو حساب ٿيندو اهو ان ڳالهه

جو ته نماز پڙهي يا نه پڙهي، بلڪ حساب ان ڳالهه جو ٿيندو ته نماز سنت جي مطابق پڙهي وئي يا نه؟ هن حديث مان اهو اندازو لڳائڻ مشڪل نه آهي ته نماز جي ادائيگي سان گڏ نماز جي ادائيگي جو طريقو ڪيتري قدر اهم ۽ ضروري آهي، ان اهميت جي پيش نظر نبي اڪرم ﷺ جي نماز جي طريقي متعلق صحيح حديثن مان جيڪي به اهم مسئلا نماز متعلق معلوم ٿين ٿا اهي اسان هن ڪتاب ۾ گڏ ڪيا آهن. مسئلا جمع ڪرڻ ۽ ترتيب ڏيڻ وقت اسان ڪنهن خاص فقهي مسلڪ کي سامهون نه رکيو آهي ۽ نه وري ڪنهن فقهي مسلڪ کي صحيح يا غلط ثابت ڪرڻ لاءِ هي حديثن جو مجموعو مرتب ڪيو آهي اسان جي پيش نظر صحابه ڪرام ؓ جو اهو مسلڪ آهي، جنهن ۾ هڪ صحابي حضرت حذيفه ؓ هڪ ماڻهو کي نماز پڙهندي ڏٺو، جيڪو رڪوع ۽ سجدو پورو نه ڪري رهيو هو. جڏهن اهو ماڻهو نماز کان فارغ ٿيو ته حضرت حذيفه ؓ ان ماڻهو کي سڏي چيو، "تو نماز نه پڙهي ۽ جيڪڏهن اهڙي طرح نماز پڙهندي پڙهندي مري وئين ته اسلام جي خلاف مرندين". هڪ ٻئي صحابي حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما هڪ شخص کي عيد جي نماز کان پهرئين نفل پڙهندي ڏٺو ته ان کي منع ڪيو. اهو شخص چوڻ لڳو، "الله تعاليٰ مون کي نماز پڙهڻ تي عذاب نه ڪندو." حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمايو، "الله تعاليٰ توکي سنت رسول الله ﷺ جي مخالفت ڪرڻ تي ضرور عذاب ڏيندو."

هڪ صحابي حضرت عمارة بن رويبه ؓ جمعي جي خطبي وقت، حاڪم وقت کي منبر تي هٿ بلند ڪندي ڏٺو ته چيو، "الله تعاليٰ خراب ڪري انهن هٿن کي، مون رسول الله ﷺ کي ڏٺو آهي ته هن کان وڌيڪ نه ڪندا هئا ۽ پنهنجي شاهد آڱر سان اشارو ڪيو، (مسلم). اتباع سنت جي معاملي ۾ صحابه ڪرام ؓ جي اهائي سوچ ۽ فڪر اسان جو مسلڪ آهي. سنت رسول الله ﷺ سان محبت جو اهوئي جذبو اسان جو مذهب آهي ۽ انهيءَ جذبي جي پيش نظر اسان هي حديثون جمع ڪيون آهن.

صحابه ڪرام ؓ جي مٿين طرز عمل مان اهو به معلوم ٿئي ٿو ته جن مسئلن کي اسان فروعي، اختلافي ۽ غير ضروري سمجهي نظرانداز ڪيون ٿا، صحابه ڪرام ؓ جي نظر ۾ انهن جي ڪيتري قدر اهميت ۽ قيمت هئي. حقيقت هي آهي ته جيڪو شخص رسول الله ﷺ جي هن فرمان مبارڪ کان واقف آهي، "مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِيْ فَلَيْسَ مِنِّيْ" يعني جيڪو شخص منهنجي سنت اختيار ڪرڻ کان دور

رهيو اهو مون مان نہ آهي. اهو ڪنهن بہ سنت کي معمولي ۽ غير اهم سمجهي نظرانداز ڪرڻ جي همت نہ ڪري سگهي.

حديثن جي صحت جي باري ۾ اها وضاحت ڪرڻ ضروري آهي تہ نماز جي ڪتاب جو شروع ۾ جيڪو مسوده تيار ڪيو ويو هو ان مان گهٽ ۾ گهٽ چوٿون حصو صرف ان لاءِ جدا ڪرڻو پيو جو اهي حديثون صحيح ۽ حسن درجي جون نہ هيون. حضور ﷺ جو ارشاد مبارڪ آهي، "جنهن (دانستہ يا ڄاڻي) مون ڏانهن اهڙي ڳالهہ منسوب ڪئي، جيڪا مون نہ چئي آهي اهو پنهنجي جاءِ دوزخ ۾ ٺاهي" (ترمذي). اسان ۾ اها همت ۽ حوصلو نہ آهي تہ اهي حديثون جيڪي ڪنهن نموني ۾ ضعيف ثابت ٿين انهن کي صرف ڪنهن مسلڪ جي حمايت يا مخالفت جي خاطر لکڻ جي ذميداري پنهنجي مٿي تي کڻون، سڄي ڪوشش ۽ محنت جي باوجود اسين سڄي دل سان سڀني پڙهندڙن کي عرض ڪريون ٿا تہ جيڪڏهن ڪابہ حديث صحيح يا حسن درجي جي نہ هجي تہ مهرباني ڪري ضرور آگاهہ ڪن. اسين ان شاءَ الله مهرباني مڃي ٻئي ڇاپي ۾ ان جي تصحيح ڪري ڇڏينداسون. مون کي پنهنجي علمي ۽ عملي ڪوتاهين جو احساس ۽ اعتراف آهي. مون جهڙو گنهگار انهيءَ لائق ڪٿي جو حديث رسول الله ﷺ جي ڪا خدمت ڪري سگهي. حقيقت هي آهي تہ مان حديث جي هڪ ادني طالب علم صف ۾ بہ شامل ٿيڻ جي اهل يا لائق نہ آهيان. هي هيٺيون وڏو بارڪڻ جي همت ۽ حوصلو حاصل ڪرڻ جو هڪ جذبو آهي، سنت رسول ﷺ سان محبت ڪرڻ جو جذبو. اتباع سنت جو فڪر ۽ سوچ عام ڪرڻ جو جذبو ، نہ تہ "من آنم کہ من دانم."

ڪتاب ۾ چڱايون ۽ خوبيون سڀ الله تعالىٰ جي فضل و ڪرم جي ڪري آهن ۽ غلطيون ۽ خاميون منهنجي ڪوتاهين ۽ غلطين جو نتيجو آهي، الله تعالىٰ هن جي خوبين کي پنهنجي فضل و ڪرم سان قبوليت جو شرف عطا فرمائي. (آمين)

مون کي اعتراف آهي تہ هي ڪتاب ڪنهن علمي ذخيري ۾ اضافي يا واڌاري جو باعث نہ ٿيندو،ليڪن اسان جي عام پڙهيل لکيل ماڻهن جو گهڻو تعداد جيڪي سنت رسول الله ﷺ سان محبت ۽ عقيدت رکن ٿا ۽ حضور ﷺ جي اخلاق مبارڪ مان فيضياب ٿيڻ چاهين ٿا، مگر هو نہ تہ وڏا عربي جا ڪتاب پڙهي سگهن ٿا، نڪو وڏا ۽ ڏکيا ترجما ٿيل ڪتابن مان فائدو حاصل ڪرڻ جو وقت ڪڍي

سگهون ٿا. انهن لاءِ هي ڪتاب ان شاءَ الله ضرور فائديمند ثابت ٿيندو.

آخر ۾ واجب الاحترام عالمن جو شڪر ادا ڪرڻ ضروري سمجهان ٿو جن پنهنجين بي شمار مصروفيتن جي باوجود خوشي سان هن ڪتاب جي نظرثاني فرمائي، ان ڪانسواءِ ٻين دوستن به ڪتاب جي تياري ۾ منهنجي مدد ۽ رهنمائي فرمائي، الله تعاليٰ انهن سڀني کي دنيا ۽ آخرت ۾ پنهنجي انعامن سان نوازي. (آمين)

”رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمِ“

اي اسان جا پروردگار! اسان جي محنت قبول فرماءِ بيشڪ تون خوب ٻڌڻ وارو ۽ خوب ڄاڻڻ وارو آهين.

محمد اقبال ڪيلاني عفي الله عنہ

جامعہ ملڪ سعود، الرياض، سعودي عرب

27 رجب، 1406 هجري

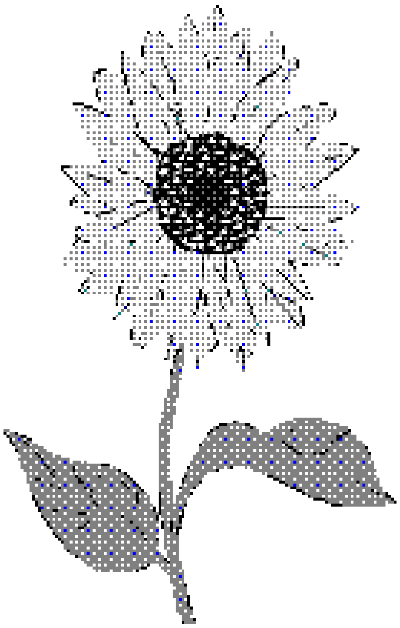

پنهنجي طرفان

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ،
اَمَّا بَعْدُ !

حديث پبليڪيشنز ۽ تفهيم السنة جو ڇوڏهون ڪتاب ”نماز جا مسئلا“ توهان جي هٿن ۾ آهي. هن وقت تائين الحمد الله سترهن (17) ڪتاب ڇپجي چڪا آهن. هن ڪتاب جو پهريون ڇاپو رجب 1416 هجري، ڊسمبر 1995ع ۾ شايع ٿيو هو. جنهن کي نئين ترتيب ۽ اضافي سان شايع ڪجي ٿو. نئون ڇاپو عالم دين مولانا صفي الرحمان مبارڪپوري جو نظرثاني ٿيل آهي. ان شاء الله تعاليٰ حديثن جو اڙهون(18) ڪتاب ”دوزخ جو بيان“ به جلدي پڙهندڙن تائين پهچي ويندو.

سنڌي ٻوليءَ ۾ حديثن جا ڪتاب نه هئڻ سبب عام ماڻهو سنت رسول الله ﷺ کان بي خبر آهن، جنهن ڪري گمراهي ۽ بدعتن ۾ مبتلا آهن، معاشري مان غلط ۽ بي بنياد ڳالهين کي پري ڪرڻ لاءِ، عام ماڻهن وٽ صحيح ۽ حسن حديثون پهچڻ اشد ضروري آهن، جيئن هر مسلمان رسول الله ﷺ جي حڪم کي پڙهي، سمجهي ۽ انهن تي عمل ڪري دين و دنيا کي سنواري سگهي ۽ بدعت کان پاڻ کي ۽ پنهنجي اهل و عيال کي بچائي سگهي.

رسول الله ﷺ فرمايو، ”من اطاعني دخل الجنة“ (جنهن منهنجي اطاعت ڪئي اهو جنت ۾ داخل ٿيندو) (بخاري). هڪ ٻي حديث ۾ رسول الله ﷺ فرمايو، ”من اطاعني فقد اطاع الله ومن عصاني فقد عصى الله“ (جنهن منهنجي اطاعت ڪئي، ان الله جي اطاعت ڪئي ۽ جنهن منهنجي نافرماني ڪئي، ان الله جي نافرماني ڪئي)
(احمد، بخاري، مسلم ۽ ابن ماجه)

رسول الله ﷺ جي اطاعت هر اهو مسلمان ڪندو، جنهن کي نبي اڪرم ﷺ جي حڪمن جي ڄاڻ هوندي، ان لاءِ ضروري آهي ته هر مسلمان کي زندگيءَ جي هر پهلوءَ سان تعلق رکندڙ حديثن جي مڪمل طرح معلومات هجي، انهيءَ مقصد جي مدنظر زندگي جي هر شعبي سان تعلق رکندڙ حديثن جو ترجمو ڪري پڙهندڙن جي اڳيان پيش ڪريان پيو.

الله تعاليٰ جا ڪروڙين ڪرم آهن، جو مون ناچيز کي پنهنجي محبوب مدني رسول اڪرم ﷺ جي حديثن جي ترجمي ڪرڻ جي توفيق عطا فرمائي. مان ٿورائتو آهيان جناب امير بخش چنه، جامعه ملڪ سعود، الرياض، سعودي عرب، جو جن

پنهنجي بيحد مصروفيتن جي باوجود وقت ڪڍي هن ڪتاب تي نظرثاني ڪئي ۽ پنهنجي مفيد مشورن سان نوازيو ۽ همت افزائي ڪئي. نورچشم نجيب عباسي جو پڻ ٿورائتو آهيان، جنهن ڪتاب جي ڇپائي ۽ پروف ڏسڻ ۾ گهڻو تعاون ڪيو. جنهن ڪري ڪتاب وقت تي ڇپجي سگهيو آهي. الله تعاليٰ کين اجر عظيم عطا فرمائي ۽ دين جي وڌ ۾ وڌ خدمت ڪرڻ جي توفيق بخشي. (آمين)

سڀني پڙهندڙن کي عرض آهي ته پنهنجن راين ۽ تجويزن کان آگاهه ڪن، جيڪا غلطي يا ڪوتاهي ڏسن انهي کان واقف ڪن، جيئن ايندڙ ڇاپي ۾ ۽ ٻين ڪتابن کي ان جي روشنيءَ ۾ شايع ڪري سگهجي ۽ حديث رسول الله ﷺ کي پڻ عام ماڻهن تائين پهچائڻ ۾ اسان جي مدد ڪن. رسول الله ﷺ فرمايو "نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعَىٰ مِنْ سَامِعٍ" (الله ان شخص کي تر و تازه رکي جنهن اسان کان ڪا ڳالهه ٻڌي ۽ ان کي هوبهو انهيءَ طرح ٻين تائين پهچائي، جهڙي طرح ٻڌي هئي، گهڻا ٻڌڻ وارا پهچائڻ وارن کان وڌيڪ، ياد رکڻ وارا ٿين ٿا). (ترمذي)

معزز پڙهندڙن کي عرض آهي ته هو اسان لاءِ رب العزت جي حضور ۾ دعا فرمائين ته الله ڪريم پنهنجي فضل ڪرم سان اسان جي حديث جي اشاعت جي پروگرام کي ڪامياب فرمائي. اسان هن جا حقير ۽ عاجز ٻانده آهيون، هو اسان جي ڪوتاهين ۽ لغزشن کي هن ڪار خير ۾ رڪاوٽ نه ٿيڻ ڏي ۽ پنهنجي طرفان سڀ وسيلا ۽ اسباب عطا فرمائي ثم آمين.

الله تبارڪ وتعاليٰ جي بارگاهه ۾ التجا آهي ته هن ڪتاب جي ڇاپائڻ ۾ جن دوستن جو تعاون ۽ مدد شامل حال رهي آهي، انهن سڀني کي دنيا ۽ آخرت ۾ پنهنجي ڪرم سان نوازي ۽ احسن جزا عطا فرماءِ آمين. اسان سڀني جي ڪوشش کي شرف قبوليت عطا فرماءِ، پنهنجي رضا ۽ خوشنودي جو ذريعو ناهي، صحيح عقيدو ۽ صراط المستقيم تي هلڻ جي توفيق عطا فرمائي. ثم آمين

[redacted]

"اي اسان جا پروردگار! اسان جي هن محنت کي قبول فرماءِ، بيشڪ تون ئي ٻڌڻ ۽ ڄاڻڻ وارو آهين ۽ اسان تي نظر ڪرم فرماءِ، بيشڪ تون ئي توبه قبول ڪرڻ وارو ۽ وڏو رحم فرمائڻ وارو آهين."

صفر 1425 هجري
حيدرآباد، سنڌ.

خادم سنت نبوي
سڪندرعباسي

مختصر اصطلاحات حديث

هر حديث کي جدا جدا مقام ۽ مرتبو آهي، محدثين جي اصطلاحي زبان مطابق حديثن جي اصطلاحن (صفتن) جو مختصر بيان ڏجي ٿو جيئن هر پڙهندڙ ان کي سولائيءَ سان سمجهي ۽ مستفيد ٿي سگهي.

(1) جيڪو ڪم رسول الله ﷺ جن فرمايو هجي (2) ڪيو هجي (3) يا ڏٺو هجي ۽ ڏسي ان کي ڪرڻ جي منع نه فرمائي هجي، ان کي "حديث" سڏجي ٿو.
پهرين قسم جي حديث کي قولي، ٻي کي فعلي ۽ ٽين کي تقريري سڏجي ٿو.

مرفوع: جنهن حديث ۾ صحابي، رسول الله ﷺ جو نالو وٺي حديث کي بيان ڪن، تنهن حديث کي "مرفوع" چئجي ٿو.

موقوف: جنهن حديث ۾ صحابي، رسول الله ﷺ جو نالو وٺڻ کان سواءِ حديث بيان ڪن يا پنهنجي اظهار جو خيال ڪن،تنهن کي اثر "موقوف" چئجي ٿو.

احاد: جنهن حديث جا راوي تعداد ۾ متواتر حديث جي راوين کان گهٽ هجن، تنهن حديث کي "احاد" چئجي ٿو، هن جا 3 قسم آهن:

1. مشهور: جنهن حديث جا راوي گهٽ ۾ گهٽ ٽي رهيا هجن.
2. عزيز: جنهن حديث جا راوي گهٽ ۾ گهٽ ٻه رهيا هجن.
3. غريب: جنهن حديث جو راوي هڪ هجي.

متواتر: جنهن حديث جا راوي هر زماني ۾ ايترا هجن جن جو ڪوڙ تي گڏ ٿيڻ ممڪن نه هجي، تنهن حديث کي حديث "متواتر" چئجي ٿو.

مقبول: جنهن حديث جي راوين جي ديانت ۽ سچائي تسليم ٿيل هجي، تنهن حديث کي حديث "مقبول" چئجي ٿو، هن جا ٻه قسم آهن، هڪ حسن ۽ ٻيو صحيح.

حَسن: جنهن حديث جا راوي صحيح حديث جي راوين جي مقابلي ۾ حافظي ۾ گهٽ هجن، باقي شرط اهي هجن، تنهن حديث کي "حسن" چئجي ٿو.

صحيح: جنهن حديث جا سڀ راوي،هر زماني ۽ هر دور ۾ ثقه (قابل اعتماد)، پرهيزگار، قابل اعتبار حافظي جا مالڪ هجن، تنهن حديث کي "صحيح" چئجي ٿو، حديث صحيح کي ستن درجن ۾ ورهايو ويو آهي، اهي هي آهن:

1. جنهن کي بخاري ۽ مسلم ٻنهي روايت ڪيو هجي،ان کي متفق

عليه بہ سڏجي ٿو.

2. جنهن کي رڳو بخاري روايت ڪيو هجي.
3. جنهن کي رڳو مسلم روايت ڪيو هجي.
4. جنهن کي بخاري ۽ مسلم جي شرطن مطابق ڪنهن ٻي محدث روايت ڪيو هجي.
5. جنهن کي صرف بخاري جي شرطن مطابق ٻي محدث روايت ڪيو هجي.
6. جنهن کي صرف مسلم جي شرطن مطابق ڪنهن ٻئي محدث روايت ڪيو هجي.
7. جنهن کي بخاري ۽ مسلم کانسواءِ ٻين محدثين صحيح سمجهيو هجي.

غير مقبول: جنهن حديث جي راوين جي ديانت ۽ سچائي مشتبہ (مشڪوڪ) هجي تنهن حديث کي حديث "غير مقبول" چئجي ٿو.

ضعيف: جيڪا حديث صحيح ۽ حسن جي شرطن مطابق پوري نہ ايندي هجي، جنهن جو ڪو راوي ساقط (غير مسلسل) هجي يا مطعون (مورد الزام) هجي تنهن کي حديث "ضعيف" سڏجي ٿو. ضعيف حديث کي اٺن درجن ۾ ورهايو وڃي ٿو. اهي هي آهن:

1. معلق: جنهن حديث جو هڪ يا سڀ راوي شروع وارو سند حذف ڪري ڇڏين يعني ڪيرائي ڇڏين.
2. منقطع: جنهن حديث ۾ هڪ يا هڪ کان وڌيڪ راوي مختلف هنڌن ساقط هجن.
3. مرسل: جنهن حديث جو راوي آخري سند ۾ ساقط هجي يعني تابعي کان پوءِ صحابي جو نالو نہ هجي.
4. معضل: جنهن حديث ۾ ٻہ يا ٻن کان وڌيڪ گڏ راوي سند جي وچ ۾ حذف (ڪريل) هجن.
5. موضوع: جنهن حديث جي راوي جو حديث جي معاملي ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ ثابت هجي.
6. متروڪ: جنهن حديث جي راوي تي رڳو ڪوڙ جي تهمت هجي، ليڪن حديث جي معاملي ۾ ڪوڙ ثابت نہ هجي.
7. شاذ: جنهن حديث ۾ هڪ ثقہ راوي پاڻ کان وڌيڪ ثقہ راوي ۽ ضابط جي مخالفت ڪري.
8. منڪر: جنهن حديث جو راوي فاسق يا بدعتي هجي.

حديث جي ڪتابن جا نالا

حديثن جي ڪتابن جي نالن جو بيان هيٺ ڏجي ٿو.

1. صحاح ستة: "ستة" عربيءَ جو لفظ آهي جنهن جي معنيٰ آهي ڇهه ۽ صحاح معنيٰ صحيح. حديث جي ڇهن ڪتابن: بخاري، مسلم، ابو دائود، ترمذي، نسائي ۽ ابن ماجه کي غلبهٔ صحت جي بنياد تي "صحاح ستة" سڏجي ٿو.
2. جامع: جنهن ڪتاب ۾ اسلام جي متعلق تمام مباحث (اٺن شين جو ذڪر)، عقائد، احڪام، تفسير، رقاق، ملاحم، فضائل، مناقب ۽ مغازي موجود هجن ان کي "جامع" سڏجي ٿو. مثلاً جامع ترمذي، جامع صحيح بخاري.
3. سُنَن: جنهن ڪتاب ۾ صرف فقهي احڪامات جي متعلق حديثون جمع ڪيون ويون هجن. ان کي "سنن" سڏجي ٿو. مثلاً سنن ابو دائود.
4. مُسند: جنهن ڪتاب ۾ ترتيب وار هر صحابيءَ جون حديثون گڏ ڪيون ويون هجن. ان کي "مسند" سڏجي ٿو. مثلاً مسند امام احمد.
5. مُستخرج: جنهن ڪتاب ۾ هڪ ڪتاب جي حديث ڪنهن ٻي سند سان روايت ڪئي وڃي. ان کي "مستخرج" سڏجي ٿو. مثلاً مستخرج الاسماعيل علي البخاري، مستخرج ابو نعيم.
6. مُستدرڪ: جنهن ڪتاب ۾ هڪ محدث جي قائم ڪيل شرطن مطابق اهي حديثون جمع ڪيون وڃن، جيڪي ان محدث پنهنجي ڪتاب ۾ داخل (الڪيون) نه ڪيون هجن. ان کي "مستدرڪ" سڏجي ٿو. مثلاً مستدرڪ حاڪم.
7. اربعين: اربعين عربيءَ جو لفظ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي چاليهه. جنهن ڪتاب ۾ چاليهه حديثون جمع ڪيون ويون هجن. ان کي "اربعين" سڏجي ٿو. مثلاً اربعين نووي.

اَلنِّـــيَّةُ
نيت جا مسئلا

مسئلو 1 عملن جي اجر ۽ ثواب جو دارومدار نيت تي آهي.

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَالَ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ ((اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَ اِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوٰى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ اِلٰى دُنْيَا يُصِيْبُهَا اَوْ اِلٰى اِمْرَاَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ اِلٰى مَا هَاجَرَ اِلَيْهِ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو، "عملن جو دارومدار نيت تي آهي. هر ماڻهوءَ کي نيت جي مطابق بدلو ملندو. جنهن دنيا حاصل ڪرڻ لاءِ هجرت ڪئي ان کي صرف دنيا ئي ملندي (۽ هجرت جو ثواب نه ملندو) ۽ جنهن ڪنهن عورت سان نڪاح ڪرڻ لاءِ هجرت ڪئي، ته ان جي هجرت ان عورت لاءِ ئي آهي (۽ هجرت جو ثواب نه ملندس) پوءِ مهاجر جنهن مقصد لاءِ هجرت ڪئي، ان جي هجرت ان (شيءِ) لاءِ ئي سمجهي ويندي". (بخاري)

مسئلو 2 دجال جي فتني کان وڏو فتنو ڏيکاءُ جي نماز آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدٍ رضي الله عنه قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ وَ نَحْنُ نَتَذَاكَرُ الْمَسِيْحَ الدَّجَّالَ فَقَالَ ((اَلَا اُخْبِرُكُمْ بِمَا هُوَ اَخْوَفُ عَلَيْكُمْ عِنْدِيْ مِنَ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ ؟)) فَقُلْنَا بَلٰى يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ! قَالَ ((اَلشِّرْكُ الْخَفِيُّ اَنْ يَقُوْمَ الرَّجُلُ فَيُصَلِّيْ فَيُزَيِّنُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرٰى مِنْ نَظَرِ رَجُلٍ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٢) (حسن)

حضرت ابو سعيد رضي الله عنه کان روايت آهي ته اسان مسيح دجال جو ذڪر ڪري رهيا هئاسون ته ايتري ۾ رسول الله ﷺ آيا ۽ فرمايائون، "ڇا مان توهان کي ان کان وڌيڪ خطرناڪ ڳالهه کان آگاهه نه ڪريان؟" اسان عرض ڪيو ته ضرور يا رسول الله ﷺ. حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "شرڪ خفي دجال کان وڌيڪ خطرناڪ آهي ۽ اهو هي آهي ته هڪ ماڻهو نماز لاءِ بيهي ۽ نماز کي ان لاءِ وڌي ڪري ته

---

(١) مختصر صحيح بخاري للزبيدي، رقم الحديث ١

(٢) صحيح سنن ابن ماجة، الجزء الثاني، رقم الحديث ٣٣٨٩

کو ماٺھو ھن کي ڏسي رھيو آھي.* (ابن ماجہ)

مسئلو 3 ڏيکاءُ جي نماز شرڪ (اصغر) آھي.

عَنْ شَدَّادِ بْنِ اَوْسٍ رضي الله عنه قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ ((مَنْ صَلّٰى يُرَائِي فَقَدْ اَشْرَكَ وَ مَنْ صَامَ يُرَائِي فَقَدْ اَشْرَكَ وَ مَنْ تَصَدَّقَ يُرَائِي فَقَدْ اَشْرَكَ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ (١) (حسن)

حضرت شداد بن اوس رضي الله عنه کان روايت آھي تہ مون رسول اللہ ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو آھي تہ جنھن ڏيکاءُ لاءِ نماز پڙھي، ان شرڪ ڪيو، جنھن ڏيکاءُ لاءِ روزو رکيو ان شرڪ ڪيو ۽ جنھن ڏيکاءُ لاءِ صدقو ڪيو ان شرڪ ڪيو. (احمد)

(١) الترغيب والترھيب، للشيخ محي الدين الديب، الجزء الاول، رقم الحديث ٤٣

فَرْضِيَّةُ الصَّلاَةِ

نماز جي فرضيت

مسئلو 4 نماز اسلام جو ٻيو اهم رڪن آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((بُنِيَ الْإِسْلاَمُ عَلٰى خَمْسٍ شَهَادَةِ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ وَ اِقَامِ الصَّلاَةِ وَ اِيْتَاءِ الزَّكَاةِ وَ الْحَجِّ وَ صَوْمِ رَمَضَانَ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "اسلام جو بنياد پنجن شيئن تي آهي: (1) ڪلمه شهادت ته الله کان سواءِ ڪوبه معبود نه آهي ۽ محمد ﷺ الله جا رسول آهن (2) نماز قائم ڪرڻ (3) زڪوات ادا ڪرڻ (4) حج ڪرڻ ۽ (5) رمضان جا روزا رکڻ". (بخاري)

مسئلو 5 هجرت کان پهرئين ٻه ٻه رڪعتون ۽ هجرت کان پوءِ چار چار رڪعتون نماز فرض ٿي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : فَرَضَ اللّٰهُ الصَّلاَةَ حِيْنَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ فَاُقِرَّتْ صَلاَةُ السَّفَرِ وَ زِيْدَ فِيْ صَلاَةِ الْحَضَرِ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته (مڪي ۾ معراج جي رات) الله تعالي نماز فرض ڪئي ته حضر (مقيم – غير سفر) ۽ سفر ۾ ٻنهي لاءِ ٻه ٻه رڪعتون نماز فرض ڪئي (پوءِ) سفر جي نماز (ٻه رڪعتون) برقرار رکي وئي ۽ حضر جي نماز ۾ اضافو ڪيو ويو. (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) ڪتاب الايمان ، باب قول النبي ﷺ بني الاسلام علي خمس

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٩٨

فَضْلُ الصَّلاَةِ

نماز جي فضيلت

مسئلو 6 روزانو باقاعدگيءَ سان پنج نمازون پڙهڻ سان سڀ صغيره گناهه معاف ٿين ٿا.

عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ ؓ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهَرًا بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيْهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا مَا تَقُوْلُ ذٰلِكَ يُبْقِيْ مِنْ دَرَنِهِ؟)) قَالُوْا : لاَ يُبْقِيْ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئًا ، قَالَ ((فَذٰلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللّٰهُ بِهَا الْخَطَايَا)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوهريره ؓ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "توهان جو ڇا خيال آهي ته اگر توهان مان ڪنهن جي دروازي تي نهر (واهه) وهندي هجي ۽ هو ان مان روزانو پنج دفعا وهنجي ته ڇا هن جي بدن تي ميراڻ باقي رهندي؟" صحابه ڪرام ؓ عرض ڪيو. "نه ڪنهن به قسم جي ميراڻ باقي نه رهندي" حضور اڪرم ﷺ فرمايو. "اهو ئي پنجن نمازن جو مثال آهي. الله تعاليٰ انهن نمازن جي ذريعي گناهه مٽائي ڇڏي ٿو." (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 7 نماز گناهن جي باهه کي ٿڌو ڪري ٿي.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((إِنَّ لِلّٰهِ مَلَكًا يُنَادِيْ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ يَا بَنِيْ آدَمَ ! قُوْمُوْا إِلٰى نِيْرَانِكُمُ الَّتِيْ أَوْقَدْتُمُوْهَا فَأَطْفِئُوْهَا)) رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ (٢)

حضرت انس بن مالڪ ؓ کان روايت آهي رسول الله ﷺ فرمايو. "هر نماز جي وقت الله تعاليٰ جو (مقرر ڪيل) فرشتو چئي ٿو. اي آدم جا اولاد اٿو هن باهه کي وسائڻ لاءِ جنهن کي توهان (پنهنجي گناهن سان) ٻاريو آهي."

(طبراني)

مسئلو 8 پنج ئي نمازون باقاعدگيءَ سان ادا ڪرڻ وارو قيامت جي ڏينهن صديقن ۽ شهيدن سان گڏ هوندو.

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٣٣٠

(٢) صحيح الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٥٥

عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ الْجُهَنِيِّ رضي الله عنه قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ! أَرَأَيْتَ إِنْ شَهِدْتُ أَنْ لاَّ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَ أَنَّكَ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَ صَلَّيْتُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ وَأَدَّيْتُ الزَّكَاةَ وَصُمْتُ رَمَضَانَ وَقُمْتُهُ فَمِمَّنْ أَنَا؟ قَالَ ((مِنَ الصِّدِّيْقِيْنَ وَ الشُّهَدَاءِ)) رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ(١) (صحيح)

حضرت عمر بن مرة جهني رضي الله عنه کان روايت آهي ته هڪ ماڻهو نبي اڪرم ﷺ جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيو، "يا رسول الله ﷺ ٻڌايو جيڪڏهن مان شاهدي ڏيان ته الله ڪان سواءِ ڪو الله نه آهي. توهان الله جا رسول آهيو ۽ پنج ئي نمازون ادا ڪريان، زڪوات ڏيان، رمضان جا روزا رکان ۽ رمضان ۾ قيام به ڪيان ته منهنجو شمار ڪهڙن ماڻهن ۾ ٿيندو؟" حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو، "صديقن ۽ شهيدن ۾." (ابن حبان)

مسئلو 9 رات جي اونداهي ۾ مسجد ۾ اچڻ وارن نمازين لاءِ قيامت جي ڏينهن مڪمل نور جي خوشخبري آهي.

عَنْ بُرَيْدَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((بَشِّرُوْا الْمَشَّائِيْنَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّوْرِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)) رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت بريده رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "اونداهي ۾ مسجدن ڏانهن هلي وڃڻ وارن کي قيامت جي ڏينهن مڪمل روشنيءَ جي خوشخبري ڏيو." (ابوداؤد ۽ ترمذي)

مسئلو 10 مسجد ۾ اچڻ وارا نمازي الله تعاليٰ جا ملاقاتي آهن جن جي الله تعاليٰ عزت فرمائي ٿو.

وَ عَنْ سَلْمَانَ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((مَنْ تَوَضَّأَ فِيْ بَيْتِهِ فَأَحْسَنَ الْوُضُوْءَ ثُمَّ أَتَى الْمَسْجِدَ فَهُوَ زَائِرُ اللّٰهِ وَ حَقٌّ عَلَى الْمَزُوْرِ أَنْ يُكْرِمَ الزَّائِرَ)) رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ (٣)

حضرت سلمان رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو. "جنهن پنهنجي گهر ۾ سٺي طرح سان وضو ڪيو ۽ پوءِ مسجد ۾ آيو اهو الله جو ملاقاتي آهي ۽ ميزبان لاءِ ضروري آهي ته هو پنهنجي ملاقاتي جي عزت ڪري."

(طبراني)

---

(١) صحيح الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٥٨

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٢٥

(٣) صحيح الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٢٠

أَهَمِيَّةُ الصَّلاَةِ

نماز جي اهميت

مسئلو 11 بي نمازي جو انجام قارون، فرعون، هامان ۽ ابي بن خلف سان گڏ ٿيندو.

عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ ذَكَرَ الصَّلاَةَ يَوْمًا فَقَالَ ((مَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا وَ بُرْهَانًا وَنَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ يَكُنْ لَهُ نُورٌ وَ لاَ بُرْهَانٌ وَ لاَ نَجَاةٌ وَ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُوْنَ وَ هَامَانَ وَ فِرْعَوْنَ وَ أُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ)) رَوَاهُ ابْنُ حَبَّانَ (١) (حسن)

حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص رضي الله عنهما کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ هڪ ڏينهن نماز جو ذڪر ڪندي فرمايو، ”جنهن شخص نماز جي حفاظت ڪئي ان لاءِ نماز قيامت جي ڏينهن نور، برهان (دليل) ۽ نجات جو باعث ٿيندي. جنهن نماز جي حفاظت نه ڪئي ان لاءِ نه نور هوندو، نه برهان، نه نجات ۽ قيامت جي ڏينهن ان جو انجام قارون، فرعون، هامان ۽ ابي بن خلف سان گڏ ٿيندو.“ (ابن حبان)

مسئلو 12 اسلام ۽ ڪفر جي وچ ۾ حد نماز آهي.

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((بَيْنَ الرَّجُلِ وَ بَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلاَةِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”بندي ۽ ڪفر جي وچ ۾ (حد) ترڪ نماز آهي“ (يعني نماز ڇڏڻ آهي، يعني جنهن نماز ترڪ ڪئي ان ڪفر ڪيو). (مسلم)

---

(١) صحيح ابن حبان للارناؤط ، الجزء الرابع ، رقم الحديث ١٤٦٧

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٠٤

مسئلو 13 ڏهن سالن جي عمر تائين جيڪڏهن ٻار نماز نہ پڙهي تہ مار ڏيئي نماز پڙهائڻ گهرجي.

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مُرُوْا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَ هُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِيْنَ وَ اضْرِبُوْهُمْ عَلَيْهَا وَ هُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِيْنَ وَ فَرِّقُوْا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ)) رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ (١) (صحيح)

حضرت عمرو پنهنجي پيءُ شعيب کان ۽ شعيب پنهنجي ڏاڏي (عبدالله بن عمرو بن عاص رضي الله عنهما) کان روايت ڪري ٿو تہ رسول الله ﷺ جن فرمايو، ”جڏهين توهان جا ٻار ستن سالن جا ٿين تہ انهن کي نماز پڙهڻ جو حڪم ڏيو. جڏهن ڏهن سالن جا ٿين (۽ نماز باقاعدگي سان نہ پڙهن) تہ نماز پڙهائڻ لاءِ انهن کي ماريو ۽ ڏهن سالن جي ٻارن کي جدا جدا بسترن تي سمهاريو.“ (ابوداؤد)

مسئلو 14 صرف عصر (ٽيهري - وڇين) جي نماز جو فوت ٿيڻ اهڙو آهي، جيئن ڪنهن جو مال ۽ اهل وعيال برباد ٿي وڃي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((الَّذِيْ تَفُوْتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَ مَالَهُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”جنهن شخص جي عصر جي نماز فوت (ختم) ٿي وڃي، ان جي حالت ان شخص جهڙي آهي، جنهن جو اهل وعيال ۽ مال و دولت سڀ برباد ٿي ويا هجن.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 15 نماز کان غفلت جي سزا.

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي الرُّؤْيَا قَالَ ((أَمَّا الَّذِيْ يُثْلَغُ رَأْسُهُ بِالْحَجَرِ فَإِنَّهُ يَأْخُذُ الْقُرْآنَ فَيَرْفُضُهُ وَ يَنَامُ عَنِ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوْبَةِ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت سمرة بن جندب رضي الله عنه خواب جي حديث ۾ رسول الله ﷺ کان روايت ڪري ٿو تہ حضور اڪرم ﷺ فرمايو، ”جيڪو شخص قرآن ياد ڪري

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٦٥

(٢) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٣٤٠

(٣) كتاب التعبير ، باب تعبير الرؤيا بعد الصلاة الصبح

وساري ٿو ۽ فرض نماز پڙهڻ ڪانسواءِ سمهي ٿو، ان جو مٿو (قيامت جي ڏينهن) پٿر سان ڪچليو پئي ويو.“ (بخاري)

مسئلو 16 فجر ۽ عشاء نماز لاءِ مسجد ۾ نہ اچڻ نفاق جي علامت آهي.

مسئلو 17 جماعت سان نماز نہ پڙهڻ وارن ماڻهن جي گهرن کي رسول اڪرم ﷺ ساڙڻ جو ارادو فرمايو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((لَيْسَ صَلاَةٌ اَثْقَلَ عَلَى الْمُنَافِقِيْنَ مِنَ الْفَجْرِ وَ الْعِشَاءِ ، وَ لَوْ يَعْلَمُوْنَ مَا فِيْهِمَا لأَتَوْهُمَا وَ لَوْ حَبْوًا ، لَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ آمُرَ الْمُؤَذِّنَ فَيُقِيْمَ ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً يَؤُمُّ النَّاسَ ، ثُمَّ اٰخُذَ شُعَلاً مِنْ نَارٍ فَأُحَرِّقَ عَلَى مَنْ لاَ يَخْرُجُ اِلَى الصَّلاَةِ بَعْدُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”منافقن تي فجر ۽ عشاء جي نمازن کان وڌيڪ ڳري ڪا نماز نہ آهي، اگر انهن کي معلوم ٿي وڃي تہ انهي نمازن جو ثواب ڪيترو وڌيڪ آهي تہ انهن انهي نمازن ۾ ضرور اچن چاهي گوڏن ڀر اچڻو پوين. مون ارادو ڪيو تہ بانگي کي حڪم ڏيان تہ هو اقامت چئي پوءِ هڪ ماڻهو کي حڪم ڏيان تہ هو ماڻهن جي امامت ڪرائي ۽ پاڻ باهہ جو هڪ شعلو کڻي انهن ماڻهن (جي گهرن کي) ساڙيان جيڪي (بانگ ۽ اقامت ڪانپوءِ) نماز لاءِ نہ ٿا نڪرن.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 18 سنت جي خلاف ادا ڪيل نماز قيامت جي ڏينهن ناڪامي ۽ نامرادي جو باعث ٿيندي.

مسئلو 19 قيامت جي ڏينهن حقوق الله ۾ سڀ کان پهرئين نماز جو حساب ٿيندو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((اِنَّ اَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلاَتُهُ فَاِنْ صَلُحَتْ فَقَدْ اَفْلَحَ وَ اَنْجَحَ وَ اِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَ خَسِرَ فَاِنِ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيْضَتِهِ شَيْءٌ قَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالٰى : اُنْظُرُوْا هَلْ لِعَبْدِيْ مِنْ تَطَوُّعٍ فَيُكَمَّلُ بِهَا مَا انْتَقَصَ مِنَ الْفَرِيْضَةِ ثُمَّ يَكُوْنُ سَائِرُ عَمَلِهِ عَلَى ذٰلِكَ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ(٢) (صحيح)

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٨٣

(٢) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٣٧

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايو، ”قيامت جي ڏينهن ماڻهو کان جنهن شيءِ جو سڀ کان پهرئين حساب ورتو ويندو، اها هن جي نماز هوندي. اگر نماز درست هوندي (يعني سنت جي مطابق هوندي) ته ماڻهو ڪامياب ۽ ڪامران ٿيندو. اگر نماز خراب هوندي (يعني سنت جي مطابق نه هوندي) ته هو ناڪامياب ۽ نامراد ٿيندو، اگر ماڻهو جي فرض (نماز) ۾ ڪجهه گهٽتائي هوندي ته رب سائين فرمائيندو، ”منهنجي ٻانهي جي نامہ اعمال ۾ ڏسو ڪا نفل عبادت (نماز) آهي؟“ (اگر هوندي) ته نفلن مان فرضن جي گهٽتائي پوري ڪئي ويندي، پوءِ هن جي سڀني عملن جو حساب اهڙي طرح سان ٿيندو.“

(ترمذي)

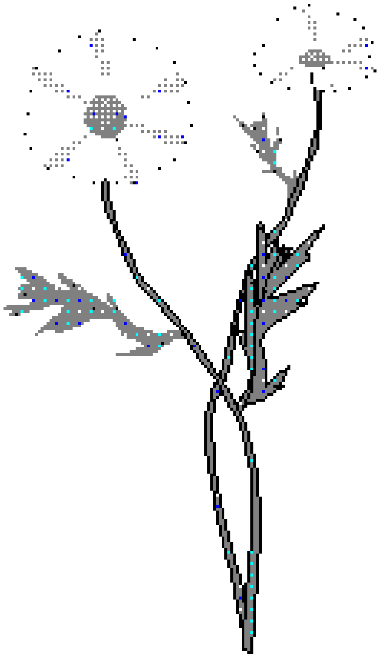

مَسَائِلُ الطَّهَارَةِ
پاڪيزگيءَ (طهارت) جا مسئلا

مسئلو 20 جماع (صحبت) ڪرڻ ڪانپوءِ غسل ڪرڻ فرض آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((اِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْاَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو "جڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي زال سان جماع ڪري ته ان تي غسل واجب ٿي ٿو."
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 21 احتلام ڪانپوءِ غسل ڪرڻ فرض آهي.

وضاحت: تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 50

مسئلو 22 غسل جنابت جو مسنون طريقو هي آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ يَبْدَأُ وَ يَغْسِلُ يَدَيْهِ ثُمَّ يُفْرِغُ بِيَمِيْنِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوْءَ هُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يَأْخُذُ الْمَاءَ فَيُدْخِلُ اَصَابِعَهُ فِيْ اُصُوْلِ الشَّعْرِ حَتّٰى اِذَا رَاٰى اَنْ قَدِ اسْتَبْرَاَ ثُمَّ حَفَنَ عَلٰى رَأْسِهِ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ ثُمَّ اَفَاضَ عَلٰى سَائِرِ جَسَدِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن غسل جنابت ڪندا هئا ته پهرين پنهنجا ٻئي هٿ ڌوئيندا هئا. پوءِ ساڄي هٿ سان ڏاٻي هٿ تي پاڻي وجهي شرمگاهه ڌوئيندا هئا. پوءِ وضو ڪندا هئا. جيئن نماز لاءِ وضو ڪندا هئا. ان ڪانپوءِ هٿ جي آڱرين سان مٿي جي وارن جي پاڙن ۾ پاڻي ڏيندا هئا. ٽي ٻڪ پاڻي مٿي ۾ وجهندا هئا ۽ پوءِ سڄي بدن تي پاڻي وهائيندا (وجهندا) هئا (آخر ۾ هڪ دفعو) پوءِ ٻئي پير ڌوئيندا هئا. (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٩٩

(٢) صحيح مسلم ، كتاب الحيض ، باب صفة غسل الجنابة

مسئلو 23 مذي خارج ٿيڻ (نڪرڻ) سان غسل فرض نہ ٿو ٿئي.

عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه قَالَ كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَكُنْتُ اَسْتَحْيِ اَنْ اَسْاَلَ النَّبِيَّ ﷺ لِمَكَانِ ابْنَتِهٖ فَاَمَرْتُ الْمِقْدَادَ فَسَاَلَهٗ فَقَالَ ((يَغْسِلُ ذَكَرَهٗ وَ يَتَوَضَّأُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت علي رضي الله عنه کان روايت آهي تہ مان مذي جو مريض هئس ۽ مان نبي اڪرم ﷺ کان مسئلو پڇندي شرم محسوس ڪيو ٿي ڇو جو سندس نياڻي منهنجي نڪاح ۾ هئي. تنهن ڪري مون حضرت مقداد رضي الله عنه کي چيو تہ هو رسول الله ﷺ کان مسئلو پڇي. حضرت مقداد رضي الله عنه رسول اڪرم ﷺ کان مسئلو پڇيو تہ رسول الله ﷺ فرمايو (علي رضي الله عنه) پيشاب جي جاءِ ڌوئي ۽ وضو ڪري.
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 24 بيماري جي سبب ڪري مڪمل پاڪيزگي ممڪن نہ هجي تہ انهي حالت ۾ نماز ادا ڪري سگهجي، ليڪن هر نماز لاءِ نئون وضو ڪرڻ ضروري آهي.

عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ حُبَيْشٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّهَا كَانَتْ تُسْتَحَاضُ ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ ((اِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضِ فَاِنَّهٗ دَمٌ اَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَاِذَا كَانَ ذٰلِكَ فَاَمْسِكِيْ عَنِ الصَّلَاةِ فَاِذَا كَانَ الْاٰخَرُ فَتَوَضَّئِيْ وَ صَلِّيْ ، فَاِنَّمَا هُوَ عِرْقٌ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ (٢) (حسن)

حضرت فاطمہ بن ابي حبيش رضي الله عنها کان روايت آهي تہ هو استحاضہ (رت اچڻ جي بيماري) جي مريض هئي، نبي اڪرم ﷺ هن کي فرمايو، "جڏهن حيض جو رت هوندو تہ اهو ڪاري رنگ سان سڃاتو ويندو آهي. تنهن ڪري جڏهن اهو هجي تہ نماز نہ پڙهہ، ليڪن اگر ان کان سواءِ ڪو ٻيو رت هجي تہ وضو ڪري نماز پڙهہ، ڇو جو اهو (استحاضہ جو رت) هڪ رڳ مان نڪري ٿو". (ابوداؤد ۽ نسائي)

وضاحت: مستقل بيماري مثلاً پيشاب يا مذي جا قطرا خارج ٿيڻ يا زالن کي استحاضہ جو رت اچڻ جي صورت ۾ شلوار وغيره جي هيٺيان ڪڇو وغيره جو استعمال ڪرڻ گهرجي، ڪڇو تہ ناپاڪ ٿيندو ليڪن شلوار مڪمل پاڪ هئڻ گهرجي.

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ١٤٤
(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٦٤

مسئلو 25 حائضہ (ماهواريءَ واري عورت) ۽ جنبي (متي ميرو) مسجد مان گذري سگهن ٿا، ليڪن ترسي ڪونہ ٿا سگهن.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : قَالَ لِيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((نَاوِلِيْنِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ)) قَالَتْ : فَقُلْتُ إِنِّيْ حَائِضٌ ، فَقَالَ ((إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَ فِيْ يَدِكِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ مون کي مسجد مان مصلو کڻي اچڻ جو حڪم ڏنو. مون عرض ڪيو، "مان حالت حيض (ماهواريءَ) ۾ آهيان." "حضور اڪرم ﷺ جن فرمايو، "حيض تنهنجي هٿ ۾ تہ نہ آهي."

(مسلم)

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ أَحَدُنَا يَمُرُّ فِي الْمَسْجِدِ جُنُبًا مُجْتَازًا. رَوَاهُ سَعِيْدِ بْنِ مَنْصُوْرٍ (٢)

حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي تہ اسان حالت جنابت ۾ مسجد مان لنگهي ويندا هئاسون. (سعيد بن منصور)

مسئلو 26 رفع حاجت (ڪاڪوس، پيشاب وغيره) لاءِ پردي جو انتظام ڪرڻ ضروري آهي.

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَرَادَ الْحَاجَةَ لَمْ يَرْفَعْ ثَوْبَهُ حَتّٰى يَدْنُوْا مِنَ الْأَرْضِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ أَبُوْدَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ (٣) (صحيح)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ جڏهن رفع حاجت لاءِ ويهندا هئا تہ زمين جي ويجهو پهچي ڪپڙو کڻندا هئا (تہ جيئن بي پردگي نہ ٿئي). (ترمذي، ابوداؤد ۽ دارمي)

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ انْطَلَقَ حَتّٰى لَا يَرَاهُ أَحَدٌ . رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ (٤) (صحيح)

---

(١) كتاب الحيض ، باب جواز غسل الحائض راس زوجها

(٢) منتقى الاخبار ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٩٦

(٣) صحيح سنن الترمذى ، للالبانى ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٣

(٤) صحيح سنن ابى داؤد ، للالبانى ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢

حضرت جابر ؓ کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ جڏهن رفع حاجت جو ارادو ڪندا هئا (تہ شهر کان) ايترو پري نڪري ويندا هئا جيئن ڪوبہ حضور اڪرم ﷺ کي ڏسي نہ سگهي. (ابوداؤد)

مسئلو 27 پيشاب ڪرڻ وقت پاڪيزگيءَ (طهارت) ۾ غفلت ڪرڻ سبب قبر جو عذاب ٿئي ٿو.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((عَامَّةُ عَذَابِ الْقَبْرِ فِي الْبَوْلِ فَاسْتَنْزِهُوْا مِنَ الْبَوْلِ)) رَوَاهُ الْبَزَّارُ وَالطَّبْرَانِيُّ وَالْحَاكِمُ وَالدَّارَقُطْنِيُّ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”قبر ۾ گهڻو ڪري عذاب، پيشاب (جي ڇنڊن) کان پرهيز نہ ڪرڻ جي ڪري ٿيندو آهي تنهن ڪري ان جو احتياط ڪريو.“

(بزار، طبراني، حاڪم ۽ دارقطني)

مسئلو 28 ساڄي هٿ سان استنجا ڪرڻ منع آهي.

عَنْ اَبِيْ قَتَادَةَ ؓ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ يَمَسَّنَّ اَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ بِيَمِيْنِهِ وَ هُوَ يَبُوْلُ وَ لاَ يَتَمَسَّحْ مِنَ الْخَلاَءِ بِيَمِيْنِهِ وَ لاَ يَتَنَفَّسْ فِي الْاِنَاءِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت ابو قتاده ؓ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”پيشاب ڪرڻ وقت ڪوئي شخص پيشاب جي جاءِ کي ساڄو هٿ نہ لڳائي ۽ نہ ئي ساڄي هٿ سان استنجا ڪري ۽ نہ ئي (ڪا شيءِ پيئڻ وقت) ٿانوَ ۾ ساهہ کڻي.“ (مسلم)

مسئلو 29 ڪاڪوس ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ هي دعا پڙهڻ مسنون آهي.

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ اِذَا دَخَلَ الْخَلاَءَ قَالَ ((اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٣)

حضرت انس ؓ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن ڪاڪوس ۾ گهڙندا هئا تہ چوندا هئا، **”اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ“** (يا الله مان ناپاڪ جنن ۽ جنڙين کان تنهنجي پناهہ گهران ٿو). (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 30 ڪاڪوس کان ٻاهر اچڻ ڪانپوءِ ”غُفْرَانَكَ“ چوڻ مسنون آهي.

---

(١) صحيح الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٥٢

(٢) كتاب الطهارة ، باب النهي عن الاستنجاء باليمين

(٣) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢١١

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ اِذَا خَرَجَ مِنَ الْغَائِطِ، قَالَ ((غُفْرَانَكَ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت عائشہ رضي الله عنها کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ جڏهين ڪاڪوس کان ٻاهر ايندا هئا تہ چوندا هئا "غُفْرَانَكَ" (ياالله مان تنهنجي بخشش گهران ٿو.) (احمد، ترمذي ۽ ابن ماجہ)

وضاحت: (1) مسنون: اهو ڪم جنهن کي رسول الله ﷺ پاڻ ڪيو هجي.

(2) مستحب: عبادت ۾ اهو فعل جنهن کي حضور اڪرم ﷺ پسند فرمائي، پاڻ ڪيو هجي يا ان جو ثواب بيان فرمايو هجي.

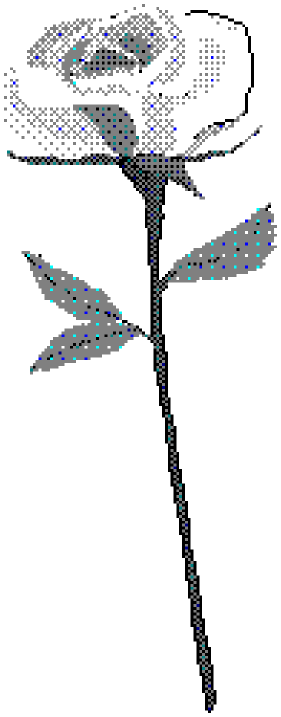

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٢٣

أَلْوَضُوْءُ وَالتَّيَمُّمُ

وضوءَ ۽ تيمم جا مسئلا

مسئلو 31 وضو ڪرڻ کان اڳ "بسم الله" پڙهڻ ضروري آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ بْنِ زَيْدٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ وُضُوْءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (١) (حسن)

حضرت سعيد بن زيد ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن وضوءَ کان پهرين "بسم الله" نه پڙهي ان جو وضو مڪمل نه ٿو ٿئي". (ترمذي)

مسئلو 32 وضو کان اڳ نيت جا الفاظ "نويت ان توضا" چوڻ سنت کان ثابت نه آهن.

مسئلو 33 وضو ڪرڻ جو مسنون طريقو.

عَنْ حُمْرَانَ اَنَّ عُثْمَانَ ﷺ دَعَا بِوَضُوْءٍ فَتَوَضَّأَ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنٰى اِلَى الْمِرْفَقِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرٰى مِثْلَ ذٰلِكَ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنٰى اِلَى الْكَعْبَيْنِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُسْرٰى مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوْئِيْ هٰذَا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت حمران ﷺ کان روايت آهي ته حضرت عثمان ﷺ وضوءَ لاءِ پاڻي گهرايو. پهريائين پنهنجون تريون ٽي دفعا ڌوتيون. پوءِ ڪُرلي ڪئي ۽ نڪ کي پاڻي ڏئي چڱيءَ طرح صاف ڪيو. پوءِ پنهنجو مُنهن ٽي دفعا ڌوتو. ان کانپوءِ پنهنجو ساڄو هٿ (ٺانهن سميت) ٺونٺ تائين ٽي دفعا ڌوتو ۽ اهڙي طرح سان کاٻو هٿ (ٺانهن سميت) ٺونٺ تائين ڌوتو. پوءِ مٿي جو مسح ڪيو. مسح کانپوءِ ساڄو پير مري تائين ٽي دفعا ڌوتو ۽ اهڙي طرح سان کاٻو پير مري تائين ٽي دفعا ڌوتو. پوءِ فرمايو ته مون رسول الله ﷺ کي اهڙي طرح سان وضو ڪندي ڏٺو هو. (مسلم)

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٢٤

(٢) كتاب الطهارة، باب صفة الوضوء

مسئلو 34 وضوءَ جي عضون کي هڪ دفعو يا ٻه دفعو يا ٽي دفعا ڌوئڻ جائز آهي، ان کان وڌيڪ ڌوئڻ منع آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ مَرَّةً مَرَّةً . رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ الْبُخَارِيُّ وَ مُسْلِمٌ وَ اَبُوْدَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١)

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ وضوءَ لاءِ هڪ هڪ دفعو (وضوءَ جي) عضون کي ڌوتو.
(احمد، بخاري، مسلم، ابوداؤد، نسائي، ترمذي ۽ ابن ماجه)

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ زَيْدٍ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبُخَارِيُّ(٢)

حضرت عبدالله بن زيد ﷺ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ وضو ڪيو ۽ ٻه ٻه دفعا عضون کي ڌوتو. (احمد ۽ بخاري)

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ اَبِيْهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالَ : جَاءَ اَعْرَابِيٌّ اِلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ يَسْأَلُهُ عَنِ الْوُضُوْءِ فَاَرَاهُ ثَلاَثًا وَ قَالَ ((هٰذَا الْوُضُوْءُ ، فَمَنْ زَادَ عَلٰى هٰذَا فَقَدْ اَسَاءَ وَتَعَدّٰى وَ ظَلَمَ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (٣) (حسن)

حضرت عمرو پنهنجي پيءُ شعيب کان ۽ شعيب پنهنجي ڏاڏي (عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ) کان روايت ڪئي ته هڪ ڳوٺاڻي رسول الله ﷺ کان وضوءَ جو طريقو پڇيو ته نبي اڪرم ﷺ ان کي ٽي ٽي دفعا وضوءَ جا عضوا ڌوئي ڏيکاريا ۽ فرمايو، "وضوءَ جو طريقو اهو آهي، جنهن ان کان وڌيڪ دفعا ڌوتو، ان حد اورانگهي ۽ ظلم ڪيو." (احمد، نسائي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 35 روزو نه هجي ته وضو ڪرڻ وقت نڪ ۾ پاڻي چڱي طرح وجهڻ گهرجي.

مسئلو 36 هٿن پيرن جي آڱرين ۽ ڏاڙهيءَ جو خلال ڪرڻ مسنون آهي.

---

(١) صحيح بخاري، كتاب الوضوء، باب الوضوء مرة مرة
(٢) صحيح بخاري، كتاب الوضوء، باب الوضوء مرتين مرتين
(٣) صحيح ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٣٩

عَنْ لَقِيْطِ بْنِ صَبْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((أَسْبِغِ الْوُضُوْءَ وَ خَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَ بَالِغْ فِي الْاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُوْنَ صَائِمًا)) رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت لقيط بن صبره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو "وضو چڱي طرح ڪريو، هٿن ۽ پيرن جي آڱرين ۾ خلال ڪريو ۽ جيڪڏهن روزو نہ هجي تہ نڪ ۾ چڱي طرح سان پاڻي وجهو."

(ابوداؤد، ترمذي، نسائي ۽ ابن ماجہ)

وضاحت: خلال چئبو آهي پاڻي ۾ آلا ٿيل يا تر هٿن سان جسم جي اندرين حصن کي آلو ڪرڻ مثلاً پير جي آڱرين جي وچھ هٿ وجهي کين تر يا آلو ڪرڻ. اهڙيءَ طرح ڏاڙهيءَ جي وارن جي پاڙن ۾ پاڻي پهچائڻ کي بہ خلال چئبو آهي.

عَنْ عُثْمَانَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ فِي الْوُضُوْءِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عثمان رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ وضو ڪندي ڏاڙهيءَ جو خلال ڪندا هئا. (ترمذي)

مسئلو 37 رڳو مٿي جي چوٿين حصي جو مسح (مڪ) ڪرڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

مسئلو 37 ڪنڌ جو مسح ڪرڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

مسئلو 39 مٿي جي مسح ڪرڻ جو مسنون طريقو هي آهي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ رضي الله عنه فِيْ صِفَةِ الْوُضُوْءِ قَالَ : مَسَحَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَ أَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ حَتّٰى ذَهَبَ بِهِمَا إِلٰى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِيْ بَدَأَ مِنْهُ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه وضوءَ جو طريقو بيان ڪندي فرمايو تہ رسول الله ﷺ پنهنجي مٿي (سرِ مبارڪ) جو مسح (مڪ) هن طرح ڪيو تہ

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٩

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٨

(٣) صحيح الوضوء، باب مسح الرأس كله

پنهنجي پنهي هٿن جي (اجي پاڇيءَ ۾ آلا ٿيل هٿا) ترين کي ترڙ کان مٿان شروع ڪيو ۽ ڪياڙيءَ جي ولڻ تائين کڻي ويا ۽ پوءِ وري اتان واپس ترڙ تائين (پيشانيءَ) جي ولڻ تائين هٿن جي ترين کي کڻي آيا. (بخاري)

مسئلو 40 مٿي جي مسح ڪرڻ سان گڏ ڪنن جو مسح ڪرڻ به ضروري آهي.

مسئلو 41 ڪنن جي مسح ڪرڻ جو مسنون طريقو هي آهي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِيْ صِفَةِ الْوُضُوْءِ قَالَ : ثُمَّ مَسَحَ رَسُوْلُ اللّٰهِ بِرَأْسِهِ وَ اُذُنَيْهِ بَاطِنِهِمَا بِالسَّبَّاحَتَيْنِ وَظَاهِرِهِمَا بِاِبْهَامَيْهِ . رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (١)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وضوءَ جو طريقو بيان ڪندي فرمايو ته رسول الله ﷺ پنهنجي مٿي جو مسح ڪيو ۽ پنهنجون شهادت جون آڱريون ڪنن ۾ وجهي پنهنجي آڱوٺن سان ڪنن جي ٻاهرين حصي جو مسح ڪيو.
(نسائي)

مسئلو 42 وضوءَ جي عضون ۾ ڪا به جڳهه خشڪ نه رهڻ گهرجي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : رَأَى النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً وَ فِيْ قَدَمِهِ مِثْلُ الظُّفُرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ فَقَالَ ((اِرْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوْءَكَ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ (صحيح)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ هڪ ماڻهوءَ کي ڏٺو، جنهن جي پير ۾ وضو ڪرڻ کانپوءِ ننهن جيتري جڳهه خشڪ (سڪل) هئي، رسول الله ﷺ هن کي حڪم ڏنو، "واپس وڃي چڱي طرح سان وضو ڪر".
(ابوداؤد ۽ نسائي)

مسئلو 43 رسول الله ﷺ هر وضوءَ سان ڏندڻ ڪرڻ جي ترغيب ڏياري آهي.

مسئلو 44 ڏندڻ (مسواڪ) جي ڏيگهه مقرر ڪرڻ سنت مان ثابت نه آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((لَوْ لاَ اَنْ اَشُقَّ عَلٰى اُمَّتِيْ لَاَمَرْتُهُمْ

---

(١) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩٩

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٥٨

بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ وُضُوْءٍ)) رَوَاهُ مَالِكٌ وَاَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ(١) (صحيح)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "اگر مون کي امت جي تڪليف جو خيال نه هجي ها ته مان هر نماز سان گڏ ڏندڻ ڪرڻ جو حڪم ڏيان ها." (مالڪ، احمد ۽ نسائي)

مسئلو 45 وضو ڪري پاتل بوٽ ۽ جورابن تي مسح ڪري سگهجي ٿو.

مسئلو 46 مدت مسح مقيم لاءِ هڪ ڏينهن ۽ هڪ رات ۽ مسافر لاءِ ٽي ڏينهن ۽ ٽي راتيون آهن.

مسئلو 47 جنابت مدت مسح ختم ڪري ڇڏي ٿي.

عَنِ الْمُغِيْرَةِ ابْنِ شُعْبَةَ ﷺ قَالَ : تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ وَ مَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت مغيره بن شعبه ﷺ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ وضو ڪرڻ وقت جورابن ۽ بوٽن تي مسح ڪيو. (احمد، ترمذي، ابوداؤد ۽ ابن ماجه)

وضاحت: وضو ڪرڻ کان پوءِ پاتل جورابن ۽ بوٽن تي ٻيهر وضو ڪرڻ وقت مسح ڪرڻ جائز آهي. ان کي نماز پڙهڻ کان اڳ نه لاٿو وڃي. لاهڻ سان وضو ختم ٿي ويندو.

عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَاْمُرُنَا اِذَا كُنَّا سَفَرًا اَنْ لَا نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ وَ لَيَالِيْهِنَّ اِلَّا مِنْ جَنَابَةٍ وَ لٰكِنْ مِنْ غَائِطٍ وَ بَوْلٍ وَنَوْمٍ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ (٣) (صحيح)

حضرت صفوان بن عسال کان روايت آهي ته جڏهن اسين سفر ۾ هوندا هئاسون ته رسول الله ﷺ اسان کي ٽي ڏينهن ۽ ٽي راتيون جورابن کي پائي رکڻ جو حڪم ڏيندا هئا. چاهي پيشاب ۽ ڪاڪوس جي حاجت هجي يا ننڊ اچي، مگر جنابت جي سببان جورابن کي لاهڻ جو حڪم ڏيندا هئا. (ترمذي ۽ نسائي)

عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِيْ طَالِبٍ ﷺ قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ وَ لَيَالِيْهِنَّ لِلْمُسَافِرِ وَ

---

(١) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧
(٢) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢١
(٣) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٣

يَوْمًا وَ لَيْلَةً لِلْمُقِيْمِ يَعْنِيْ فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ(١)

حضرت علي ابن ابي طالب ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ مسافر لاءِ ٽي ڏينهن ۽ ٽي راتيون ۽ مقيم لاءِ هڪ ڏينهن ۽ هڪ رات جورابن تي مسح ڪرڻ جي مدت مقرر فرمائي. (مسلم)

مسئلو 48 هڪ وضوءَ ۾ ڪيترين ئي نمازون پڙهي سگهجن ٿيون.

عَنْ بُرَيْدَةَ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى الصَّلَوَاتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوُضُوْءٍ وَاحِدٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ(٢)

حضرت بريده ﷺ کان روايت آهي تہ فتح مڪ جي ڏينهن تي رسول الله ﷺ هڪ وضوءَ سان ڪيترين ئي نمازون پڙهيون. (يعني هر نماز لاءِ نئون وضو نہ ڪيائون). (مسلم)

مسئلو 49 پاڻي نہ ملڻ جي صورت ۾ پاڪ مٽيءَ سان تيمم ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو 50 وضو يا غسل لاءِ يا وضو ۽ غسل ٻنهي لاءِ هڪ ئي تيمم صحيح آهي.

مسئلو 51 احتلام کان پوءِ غسل ڪرڻ فرض آهي.

مسئلو 52 تيمم جو مسنون طريقو هي آهي.

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ ﷺ قَالَ بَعَثَنِي النَّبِيُّ ﷺ فِيْ حَاجَةٍ فَاَجْنَبْتُ فَلَمْ اَجِدِ الْمَاءَ فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيْدِ كَمَا تَتَمَرَّغُ الدَّابَّةُ ، ثُمَّ اَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ فَقَالَ ((اِنَّمَا كَانَ يَكْفِيْكَ اَنْ تَقُوْلَ بِيَدِكَ هٰكَذَا)) ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ الْاَرْضَ ضَرْبَةً وَاحِدَةً ثُمَّ مَسَحَ الشِّمَالَ عَلَى الْيَمِيْنِ وَ ظَاهِرَ كَفَّيْهِ وَ وَجْهَهُ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ وَ اللَّفْظُ لِمُسْلِمٍ (٣)

حضرت عمار بن ياسر ﷺ کان روايت آهي تہ مون کي نبي اڪرم ﷺ هڪ ڪم سان موڪليو. مون کي (رات جو) احتلام ٿيو (تہ پوءِ) ۽ پاڻي نہ مليو،

(١) ڪتاب الطهارة، باب التوقيت في المسح على الخفين
(٢) ڪتاب الطهارة، باب جواز الصلاة ڪلها بوضوء واحد
(٣) ڪتاب الحيض، باب التيمم

مان اٿيمر ڪرڻ لاءِ) زمين تي جانورن وانگر ليٽيس. جڏهن نبي اڪرم ﷺ وٽ واپس آيس ته ان واقعي جو ذڪر ڪيم. نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "تون پنهنجي هٿن سان هن طرح سان ڪرين ها ته ڪافي هو". پوءِ پاڻ ﷺ ٻئي هٿ هڪ دفعو زمين تي هنيا ۽ پوءِ سڄو هٿ کاٻي هٿ تي هنيو، ان کانپوءِ هٿن جي پٺيءَ ۽ منهن تي مسح ڪيو. (بخاري ۽ مسلم، هي لفظ مسلم جا آهن)

مسئلو 53 وضوءَ کان پوءِ هي دعا پڙهڻ مسنون آهي.

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغِ الْوُضُوْءَ ثُمَّ يَقُوْلُ اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُوْلُهُ اِلاَّ فُتِحَتْ لَهُ اَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ اَيِّهَا شَاءَ ......)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ مُسْلِمٌ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَ زَادَ ((اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنَ التَّوَّابِيْنَ وَاجْعَلْنِيْ مِنَ الْمُتَطَهِّرِيْنَ)) (١)

حضرت عمر بن خطاب ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "اگر ڪو شخص مڪمل وضو ڪري هي دعا پڙهي (ترجمو: مان شاهدي ڏيان ٿو ته الله کانسواءِ ڪوبه عبادت جي لائق نه آهي، هو اڪيلو آهي، ان جو ڪو شريڪ نه آهي. مان شاهدي ڏيان ٿو ته محمد (ﷺ) الله جو بندو ۽ ان جو رسول آهي) ته ان لاءِ بهشت جا اٺ ئي دروازا کوليا ويندا، جنهن مان چاهي تنهن مان هو داخل ٿئي".
(احمد، مسلم، ابوداٶد ۽ ترمذي)

ترمذي هن دعا ۾ هنن لفظن جو اضافو ڪيو آهي "يا الله! مون کي توبهه ڪندڙن ۽ پاڪيزگي کي اختيار ڪرڻ وارن مان ڪر".

مسئلو 54 وضو ڪندي مختلف عضون ڌوئندي مختلف دعائون يا ڪلمو شهادت پڙهڻ سنت مان ثابت نه آهي.

مسئلو 55 وضو ڪرڻ کانپوءِ آڱرين ۾ آڱريون ڦاسائڻ يا ڪم نه ڪرڻ گهرجن.

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا تَوَضَّأَ اَحَدُكُمْ فَاَحْسَنَ وُضُوْءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا اِلَى الْمَسْجِدِ فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ اَصَابِعَهُ فَاِنَّهُ فِي الصَّلاَةِ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالدَّارِمِيُّ (٢) (صحيح)

---

(١) صحيح سنن الترمذي للالباني الجزء الاول رقم الحديث ٤٨

(٢) صحيح سنن ابي داؤد للالباني الجزء الاول رقم الحديث ٥٢٦

حضرت ڪعب بن عجره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جڏهن توهان مان ڪو وضو ڪري مسجد ڏانهن وڃي ته رستي ۾ آڱرين ۾ آڱريون وجهي نه هلي ڇو جو وضوءَ ڪانپوءِ ماڻهو نماز جي حالت ۾ هوندو آهي".
(احمد، ابو دائود، ترمذي، نسائي ۽ دارمي)

مسئلو 56 ننڊ ڏيڻ کانسواءِ ننڊ يا جهوٽو اچي وڃي ته وضو يا تيمم نه ٽٽندو.

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ : كَانَ اَصْحَابُ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ يَنْتَظِرُوْنَ الْعِشَاءَ الْاٰخِرَةَ حَتّٰى تَخْفِقَ رُؤُوْسُهُمْ ثُمَّ يُصَلُّوْنَ وَ لاَ يَتَوَضَّؤُوْنَ . رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ(١)

حضرت انس بن مالڪ ﷺ کان روايت آهي نبي اڪرم ﷺ جي زماني ۾ صحابه ڪرام ﷺ سومهڻي (عشاء) نماز جو انتظار ڪندا هئا، ايستائين جو انهن جا مٿا(ڪنڌ) ننڊ جي ڪري جهڪي ويندا هئا (جهوٽا کائيندا هئا) پوءِ هو (ٻيهر وري) وضو کانسواءِ نماز پڙهندا هئا. (ابوداؤد)

مسئلو 57 مذي نڪرڻ سان وضو ٽٽي ٽو.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 23

مسئلو 58 هوا خارج ٿيڻ سان وضو ٽٽي ٿو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((لاَ وُضُوْءَ اِلَّا مِنْ صَوْتٍ اَوْ رِيْحٍ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ(٢) (صحيح)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جيسين تائين آواز نه اچي يا هوا خارج نه ٿئي ان وقت تائين (وري) وضو ڪرڻ واجب نه آهي". (ترمذي)

مسئلو 59 ڪپڙي جي اوٽ کانسواءِ شرم گاهه کي هٿ لڳائڻ سان وضو ختم ٿي ويندو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((مَنْ اَفْضٰى بِيَدِهٖ اِلٰى ذَكَرِهٖ لَيْسَ دُوْنَهٗ سِتْرٌ فَقَدْ وَجَبَ عَلَيْهِ الْوُضُوْءُ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ(٣) (صحيح)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد للالباني الجزء الاول ، رقم الحديث ١٨٣

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٤

(٣) نيل الاوطار ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٥٥

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”جنهن پنهنجو هٿ ڪپڙي جي اوٽ ڪانسواءِ پنهنجي شرمگاهه کي لڳايو ان تي وضو واجب ٿيو“. (احمد)

مسئلو 60 صرف شڪ جي ڪري وضو نه ٽوٽندي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا وَجَدَ اَحَدُكُمْ فِيْ بَطْنِهٖ شَيْئًا فَاَشْكَلَ عَلَيْهِ اَخَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ اَمْ لاَ فَلاَ يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِدِ حَتّٰى يَسْمَعَ صَوْتًا اَوْ يَجِدَ رِيْحًا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”جڏهن توهان مان ڪو شخص پنهنجي پيٽ ۾ شڪايت محسوس ڪري ۽ ان کي شڪ ٿئي ته هوا خارج ٿي آهي يا نه، ته جيسين تائين هو ڏپ يا بوءِ محسوس نه ڪري يا آواز نه ٻڌي، مسجد مان وضوءَ لاءِ ٻاهر نه نڪري“. (مسلم)

مسئلو 61 ٻڪل يا رڍل گوشت کائڻ سان وضو نه ٽوٽندي ليڪن اٺ جو گوشت کائڻ کانپوءِ وضو ڪرڻ گهرجي.

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ﷺ اَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ اَنَتَوَضَّأُ مِنْ لُحُوْمِ الْغَنَمِ ؟ قَالَ ((اِنْ شِئْتَ تَوَضَّأْ وَاِنْ شِئْتَ فَلاَ تَتَوَضَّأْ)) قَالَ : اَتَوَضَّأُ مِنْ لُحُوْمِ الْاِبِلِ ؟ قَالَ ((نَعَمْ تَوَضَّأْ مِنْ لُحُوْمِ الْاِبِلِ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ(٢)

حضرت جابر بن سمرة ﷺ کان روايت آهي ته هڪ شخص رسول الله ﷺ کان پڇيو، ”ڇا اسين ٻڪريءَ جو گوشت کائي وضو ڪريون؟“ حضور ﷺ فرمايو، ”وڻيو ته (وضو)ڪريو نه وڻيو ته نه ڪريو.“ وري هن سوال پڇيو، ”ڇا اٺ جو گوشت کائي وضو ڪريون؟“ حضور ﷺ فرمايو، ”ها، اٺ جو گوشت کائي وضو ڪريو.“
(احمد ۽ مسلم)

مسئلو 62 نماز ۾ مقتديءَ جو وضو ٽٽي پئي ته ان کي نڪ تي هٿ رکي صف مان نڪري وڃڻ گهرجي ۽ وري وضو ڪري اچي نماز ۾ شامل ٿئي.

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ١٥٠

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ١٤٦

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((إِذَا أَحْدَثَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ)) رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ(١) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو "جڏهن نماز پڙهندي توهان مان ڪنهن جو وضو ٽٽي پئي تہ هو پنهنجي نڪ تي هٿ رکي (صف مان ٻاهر نڪري وڃي) ۽ وضو ڪري اچي." (ابوداؤد)

وضاحت جن شين سان وضو ٽٽي ٿو انهن شين سان تيمم بہ ٽٽي ٿو.

مسئلو 63 وضو ڪرڻ کانپوءِ ٻہ رڪعتون نماز نفل ادا ڪرڻ مستحب آهي.

مسئلو 64 تحيۃ الوضو نفل ادا ڪرڻ جنت ۾ وڃڻ وارو عمل آهي.

تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 502

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩٨٥

أَلسَّتْرُ

ستر جا مسئلا

مسئلو 65 صرف هڪ ڪپڙي ۾ نماز پڙهڻ جائز آهي، بشرطيڪ ڪُلها ڍڪيل هجن.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ يُصَلِّيْ اَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلٰى عَاتِقَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "توهان مان ڪوبه ماڻهو هڪ ڪپڙي ۾ نماز نه پڙهي جيستائين پنهنجا ڪُلها نه ڍڪي."
(بخاري ۽ مسلم)

هن جو مقصد آهي ته ستر کان سواءِ ڪُلها به ڍڪي پوءِ کڻي احرام جي حالت ۾ ڇو نه هجي. عام طرح ماڻهو عمره ۽ حج جي موقعي تي نماز وقت ساڄو ڪلهو اگهاڙو ڪندا آهن، اهو درست نه آهي. ساڄو ڪلهو صرف طواف جي پهرين ٽِن چڪرن ۾ اگهاڙو رکڻو آهي.

مسئلو 66 نماز ۾ منهن ڍڪڻ منع آهي.

مسئلو 67 نماز پڙهڻ دوران (وقت) چادر ڪلهن تان اهڙي طرح لٽڪائڻ جو ان جون ٻئي ڪنڊون کليل هجن، جي منع آهي، ان کي "سدل" چئجي ٿو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ نَهٰى عَنِ السَّدْلِ فِي الصَّلاَةِ وَاَنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ . رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٢) (حسن)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ نماز ۾ "سدل" ۽ منهن ڍڪڻ کان منع فرمايو آهي. (ابوداؤد ۽ ترمذي)

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٢٢٤

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٩٧

مسئلو 68 شلوار يا گوڏ مري کان هيٺ رکڻ جي منع آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((مَا اَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ مِنَ الْإِزَارِ فَفِي النَّارِ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "گوڏ جو اهو حصو جيڪو مرن (پيڏين) کان هيٺ هوندو اهو دوزخ ۾ ويندو." (بخاري)

مسئلو 69 مٿي تي چادر يا ٽلهي رکي پائڻ کان سواءِ عورت جي نماز نه ٿيندي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((لاَ تُقْبَلُ صَلاَةُ حَائِضٍ اِلاَّ بِخِمَارٍ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "بالغ عورت جي نماز چادر (يا ٽلهي رکي) کانسواءِ نه ٿي ٿئي." (ابوداؤد ۽ ترمذي)

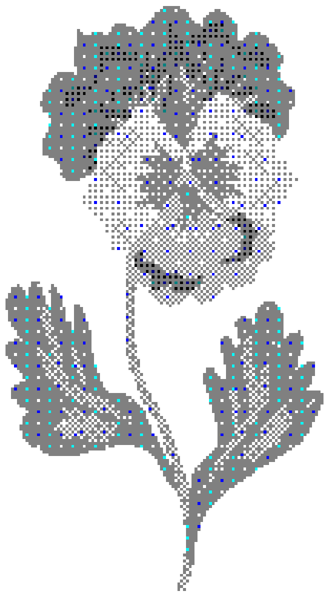

---

(١) مختصر صحيح بخاري، للزبيدي، رقم الحديث ١٩٨٤

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٥٩٦

مَسَاجِدُ وَمَوْضِعُ الصَّلاَةِ
مسجدن ۽ نماز پڙهڻ جي جڳهين جا مسئلا

مسئلو 70 مسجد ٺاهڻ وارن لاءِ الله تعاليٰ جنت ۾ گهر ٺاهي ٿو.

عَنْ عُثْمَانَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ بَنٰى مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهٖ وَجْهَ اللّٰهِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت عثمان ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن الله تعاليٰ لاءِ مسجد ٺاهي، الله تعاليٰ ان لاءِ جنت ۾ اهڙو ئي گهر ٺاهيندو."

(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 71 حضور اڪرم ﷺ مسجدون ٺاهڻ، انهن کي صاف ۽ خوشبودار رکڻ جو حڪم ڏنو آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : اَمَرَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ بِبِنَاءِ الْمَسَاجِدِ فِي الدُّوْرِ وَ اَنْ تُنَظَّفَ وَ تُطَيَّبَ . رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبُخَارِيُّ وَ مُسْلِمٌ وَ اَبُوْدَاؤُدَ(٢) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته، "رسول الله ﷺ پاڙن ۾ مسجدون ٺاهڻ ۽ انهن کي پاڪ صاف رکڻ ۽ خوشبودار رکڻ جو حڪم ڏنو آهي".

(احمد، بخاري، مسلم ۽ ابوداؤد)

مسئلو 72 مسجدن ۾ گل بوٽا ۽ چٽسالي (نقش و نگار) ٺاهڻ ناپسنديده آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَا اُمِرْتُ بِتَشْيِيْدِ الْمَسَاجِدِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (٣) (صحيح)

حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٠٩

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٣٦

(٣) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٣٦

فرمايو، ”مون کي چڱسالي واريون مسجدون تعمير ڪرڻ جو حڪم نہ ڏنو ويو آهي.“
(ابو دائود)

مسئلو 73 گلن واري مصلي تي نماز نہ پڙهڻ گهرجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلّٰى فِيْ خَمِيْصَةٍ لَهَا اَعْلاَمٌ فَنَظَرَ اِلَى اَعْلاَمِهَا نَظْرَةً فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ اذْهَبُوْا بِخَمِيْصَتِيْ هٰذِهٖ اِلٰى اَبِيْ جَهْمٍ وَائْتُوْنِيْ بِأَنْبِجَانِيَّةِ اَبِيْ جَهْمٍ فَاِنَّهَا اَلْهَتْنِيْ اٰنِفًا عَنْ صَلاَتِيْ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ هڪ ڏينهن گلن واري چادر تي نماز پڙهي، نماز پڙهندي ڌيان گلن ڏانهن هليو ويو. نماز پڙهڻ کان واندا ٿيا تہ (غلام کي) فرمايو، ”هي چادر ابوجهم وٽ کڻي وڃ ۽ ان جي بدران سادي(بنا نقش و نگار جي) چادر وٺي اچ ڇو جو هن (چادر) مون کي نماز کان غافل ڪري ڇڏيو هو.“ (بخاري)

مسئلو 74 مسجد جي صفائي ۽ سنڀال ڪرڻ سنت آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَاٰى بُصَاقًا فِيْ جِدَارِ الْقِبْلَةِ اَوْ مُخَاطًا اَوْ نُخَامَةً فَحَكَّهُ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ(٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ (مسجد ۾) قبلہ جي ڀت تي ٿڪ يا بلغم ڏٺو تہ ان کي ڪرچي صاف ڪيو. (مسلم)

مسئلو 75 الله تعالي وٽ بهترين جاءِ مسجد ۽ بدترين جاءِ بازار آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضی اللہ عنہ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَحَبُّ الْبِلاَدِ اِلَى اللّٰهِ مَسَاجِدُهَا وَ اَبْغَضُ الْبِلاَدِ اِلَى اللّٰهِ اَسْوَاقُهَا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ(٣)

حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”الله تعالي وٽ پسنديده جايون مسجدون ۽ بدترين جايون بازارون آهن.“ (مسلم)

مسئلو 76 مسجد ۾ اچڻ کان اڳ ڪچي ٿوم يا بصر نہ کائڻ گهرجي.

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٢٤٥
(٢) ڪتاب المساجد ، باب النهي عن البصاق في المسجد
(٣) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٤١

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((مَنْ اَكَلَ ثُوْمًا اَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا اَوْ قَالَ فَلْيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا وَلْيَقْعُدْ فِيْ بَيْتِهِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي تہ نبي اکرم ﷺ فرمايو، "جيڪو شخص ٿوم يا بصر کائي اھو اسان کان جدا رهي يا فرمايو اھو اسان جي مسجد ۾ نہ اچي ۽ پنھنجي گهر ۾ ٽڪي ويھي." (مسلم ۽ بخاري)

مسئلو 77 مسجد ۾ گهڙڻ کانپوءِ ويھڻ کان اڳ ۾ ٻہ رکعتون نماز تحية المسجد ادا ڪرڻ مستحب آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 503

مسئلو 78 مسجد ۾ ڪاروباري ۽ ٻئي دنيا جي معاملن جي گفتگو ڪرڻ جائز نہ آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا رَاَيْتُمْ مَنْ يَبِيْعُ اَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُوْلُوْا لاَ اَرْبَحَ اللّٰهُ تِجَارَتَكَ وَ اِذَا رَاَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ فِيْهِ ضَالَّةً فَقُوْلُوْا لاَ رَدَّ اللّٰهُ عَلَيْكَ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالدَّارِمِيُّ(٢) (صحيح)

حضرت ابوھريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جڏهن توهان ڪنھن شخص کي مسجد ۾ خريد ڪندي يا وڪرو ڪندي ڏسو تہ چئو الله تعالیٰ تنھنجي واپار ۾ فائدو نہ ڏئي ۽ جڏهن ڪنھن کي پنھنجي گم ٿيل شيءِ جو مسجد ۾ اعلان ڪندي ڏسو تہ چئو الله تعالیٰ توکي ڪڏهن واپس نہ ڏئي."
(ترمذي ۽ دارمي)

مسئلو 79 سڄي زمين رسول الله ﷺ جي امت لاءِ مسجد ٺاهي وئي آهي.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((جُعِلَتْ لِيَ الْاَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُوْرًا وَ اَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ اُمَّتِيْ اَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ فَلْيُصَلِّ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٣)

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٣٣

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الثاني ، رقم الحديث ١٠٦٦

(٣) صحيح بخاري ، كتاب الصلاة ، باب قول النبي اجعلت لي الارض مسجداً

حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "منهنجي لاءِ سڄي زمين ۽ مٽيءَ کي پاڪ ڪرڻ وارو ٺاهيو ويو آهي، تنهن ڪري منهنجي امت جي ماڻهن کي جتي به نماز جو وقت ٿئي ته اتي (نماز) ادا ڪريو."
(بخاري ۽ مسلم)

وضاحت شرعي عذر مثلاً سفر يا بيماري وغيره جي ڪري جتي نماز جو وقت اچي وڃي ادا ڪجي، ليڪن شرعي عذر نه هجي ته مسجد ۾ وڃي باجماعت نماز ادا ڪرڻ واجب آهي. تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 139.

مسئلو 80 مسجد نبوي ﷺ ۾ نماز جو ثواب مسجد حرام (ڪعبة الله) کانسواءِ باقي سڀني مسجدن جي مقابلي ۾ هزار درجا وڌيڪ آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((صَلاَةٌ فِيْ مَسْجِدِيْ هٰذَا خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ صَلاَةٍ فِيْمَا سِوَاهُ اِلاَّ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "منهنجي مسجد (مسجد نبوي) ۾ نماز جو ثواب مسجد حرام کانسواءِ باقي سڀني مسجدن جي مقابلي ۾ هزار دفعا وڌيڪ آهي." (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 81 مسجد حرام، مسجد الاقصيٰ ۽ مسجد نبوي ﷺ ۾ نماز پڙهڻ جو ثواب باقي سڀني مسجدن جي مقابلي ۾ وڌيڪ آهي.

مسئلو 82 زيارت ڪرڻ يا نماز جو وڌيڪ ثواب حاصل ڪرڻ جي نيت سان مسجد الحرام، مسجد الاقصيٰ ۽ مسجد نبوي ﷺ کانسواءِ ڪنهن ٻئي جاءِ جو سفر ڪرڻ جائز نه آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ نِ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ تَشُدُّوا الرِّحَالَ اِلاَّ اِلٰى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ مَسْجِدِ الْاَقْصٰى وَ مَسْجِدِيْ هٰذَا)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "ٽن مسجدن يعني مسجد الحرام، مسجد الاقصيٰ ۽ مسجد نبوي ﷺ کان سواءِ ڪنهن

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٨١

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٨٢

ٻئي ڄڳهه جو (ثواب جي نيت سان) سفر اختيار نہ ڪريو“. (بخاري ۽ مسلم)

وضاحت مديني منوره جو سفر مسجد نبوي ﷺ جي زيارت ڪرڻ جي ارادي سان اختيار ڪجي. مديني منوره پهچي زيارت روضہ رسول الله ﷺ جي نيت ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو 83 مسجد قباء ۾ نماز پڙهڻ جو ثواب عمره جي برابر آهي.

عَنْ أُسَيْدِ بْنِ ظُهَيْرٍ الْأَنْصَارِيِّ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ ((صَلَاةٌ فِيْ مَسْجِدِ قُبَاءَ كَعُمْرَةٍ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت اسيد بن ظهير انصاري رضي الله عنه کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”مسجد قباء ۾ نماز پڙهڻ جو ثواب عمره جي برابر آهي“. (ابن ماجہ)

مسئلو 84 حمام (وهنجڻ جي جاءِ) ۽ قبرستان ۾ نماز پڙهڻ جي منع آهي.

عَنْ أَبِيْ سَعِيْدٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَلْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالدَّارِمِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت ابو سعيد رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”قبرستان ۽ حمام (وهنجڻ جي جاءِ) کانسواءِ سڄي زمين مسجد (يعني سجدي جي لائق) آهي“.
(احمد ، ابوداؤد، ترمذي ۽ دارمي)

مسئلو 85 اٺن جي وٿاڻ ۾ نماز پڙهڻ جي منع آهي.

عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((صَلُّوْا فِيْ مَرَابِضِ الْغَنَمِ وَلَا تُصَلُّوْا فِيْ أَعْطَانِ الْإِبِلِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٣) (صحيح)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”ٻڪرين جي واڙي (وٿاڻ) ۾ نماز پڙهو ليڪن اٺن جي وٿاڻ ۾ نہ پڙهو“. (ترمذي)

مسئلو 86 قبرستان ۾ نماز پڙهڻ جي منع آهي.

مسئلو 87 قبر ڏانهن منهن ڪري نماز پڙهڻ جي منع آهي.

---

(١) صحيح سنن ابن ماجه ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١١٥٩
(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٦٣
(٣) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٢٨

مسئلو 88 قبر تي مسجد تعمير ڪرڻ جي منع آهي.

مسئلو 89 مسجد ۾ قبر ٺاهڻ جي منع آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ فِيْ مَرَضِهِ الَّذِيْ مَاتَ فِيْهِ ((لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُوْدَ وَالنَّصَارٰى اِتَّخَذُوْا قُبُوْرَ اَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت عائشه رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ انهيءَ بيماري جي دوران جنهن مان ڇاڪ نه ٿي سگهيا (مرض الموت) ۾ فرمايو "يهودين ۽ نصرانين تي الله تعاليٰ جي لعنت هجي، جو انهن پنهنجن نبين جي قبرن کي مسجدون (سجدي گاهه) ٺاهيو". (بخاري ۽ مسلم)

عَنْ اَبِيْ مَرْثَدٍ الْغَنَوِيِّ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لَا تَجْلِسُوْا عَلَى الْقُبُوْرِ وَلَا تُصَلُّوْا اِلَيْهَا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت ابو مرثد غنوي رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو "قبرن ڏانهن (منهن ڪري) نماز نه پڙهو ۽ نه ئي قبرن تي (مجاور ٿي) ويهو".

مسئلو 90 مسجد ۾ داخل ٿيڻ ۽ نڪرڻ جي مسنون دعا هي آهي.

عَنْ اَبِيْ حُمَيْدٍ اَوْ اَبِيْ اُسَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا دَخَلَ اَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقُلْ ((اَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِيْ اَبْوَابَ رَحْمَتِكَ)) وَاِذَا خَرَجَ فَلْيَقُلْ ((اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْئَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

حضرت ابو حميد يا ابو اسيد رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ته جڏهن توهان مان ڪو مسجد ۾ داخل ٿئي ته هي دعا گهري، "يا الله ! منهنجي لاءِ پنهنجي رحمت جا دروازا کول" ۽ جڏهن مسجد کان ٻاهر نڪري ته هي دعا گهري، "يا الله! مان توکان تنهنجي فضل جو طالب آهيان." (مسلم)

---

(١) اللؤلؤ والمرجان، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٠٦

(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني، رقم الحديث ٤٩٩

(٣) مختصر صحيح مسلم، للالباني، رقم الحديث ٢٤٧

مَوَاقِيْتُ الصَّلاَةِ

نماز جي وقت (ٽائيم) جا مسئلا

مسئلو 91 فرض نمازون مقرر وقت تي پڙهڻ ضروري آهن.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ عَلٰى اَصْحَابِهٖ يَوْمًا فَقَالَ لَهُمْ ((هَلْ تَدْرُوْنَ مَا يَقُوْلُ رَبُّكُمْ تَبَارَكَ وَ تَعَالٰى ؟)) قَالَ : اَللّٰهُ وَ رَسُوْلُهٗ اَعْلَمُ [قَالَهَا ثَلاَ ثًا] قَالَ ((وَ عِزَّتِيْ وَ جَلاَلِيْ لاَ يُصَلِّيْهَا اَحَدُكُمْ لِوَقْتِهَا اِلاَّ اَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ وَ مَنْ صَلاَّهَا بِغَيْرِ وَقْتِهَا اِنْ شِئْتُ رَحِمْتُهٗ وَ اِنْ شِئْتُ عَذَّبْتُهٗ)) رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ (١) (حسن)

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ هڪ ڏينهن پنهنجي صحابه ڪرام رضي الله عنهم وٽان گذريا ته پڇيو، ”ڇا توهان کي خبر آهي ته توهان جي رب ڇا چيو آهي؟“ صحابه ڪرام رضي الله عنهم ٽي دفعا عرض ڪيو، ”الله ۽ ان جو رسول بهتر ڄاڻن ٿا“. حضور اڪرم ﷺ فرمايو، ”الله تعاليٰ فرمائي ٿو منهنجي عزت ۽ جلال جو قسم جيڪو شخص وقت تي نماز ادا ڪندو مان ان کي جنت ۾ داخل ڪندس ۽ جنهن بي وقت (يعني دير سان) نماز پڙهي، ان کي چاهيان ته پنهنجي رحمت سان معاف ڪريان چاهيان ته عذاب ڏيان“. (طبراني)

مسئلو 92 نماز ظهر (اڳين - ٻپهري) جو اول وقت جڏهن سج لڙي ۽ آخر وقت جڏهن هر شيء جو پاڇو ان جي برابر ٿي وڃي.

مسئلو 93 نماز عصر (وچين - ٽيپهري) جو اول وقت جڏهن هر شيء جو پاڇو ان جي برابر هجي ۽ آخر وقت جڏهن هر شيء جو پاڇو ان جي ٻيڻ جي برابر ٿي وڃي.

مسئلو 94 نماز مغرب (سانجهيءَ) جو اول ۽ آخر وقت روزو افطار ڪرڻ جو وقت آهي.

مسئلو 95 نماز عشاء (سومهڻي) جو اول وقت جڏهن آسمان تان ڳاڙهاڻ

---

(١) صحيح الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٩٨

ختم ٿي وڃي ۽ آخري وقت جڏهن ٽيون حصو رات جو گذري وڃي.

مسئلو 96 فجر نماز جو اول وقت سحر (اسر) ختم ٿيڻ تائين ۽ آخر وقت جڏهن (سج ابرڻ کان اڳ) صبح جي اجاڙ ظاهر ٿئي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَمَّنِيْ جِبْرِيْلُ عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ فَصَلّٰى بِيَ الظُّهْرَ حِيْنَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَ كَانَ قَدْرَ الشِّرَاكِ وَ صَلّٰى بِيَ الْعَصْرَ حِيْنَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ وَ صَلّٰى بِيَ الْمَغْرِبَ حِيْنَ اَفْطَرَ الصَّائِمُ وَ صَلّٰى بِيَ الْعِشَاءَ حِيْنَ غَابَ الشَّفَقُ وَ صَلّٰى بِيَ الْفَجْرَ حِيْنَ حَرُمَ الطَّعَامُ وَالشَّرَابُ عَلَى الصَّائِمِ فَلَمَّا كَانَ الْغَدُ صَلّٰى بِيَ الظُّهْرَ حِيْنَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ ، وَ صَلّٰى بِيَ الْعَصْرَ حِيْنَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَيْهِ وَ صَلّٰى بِيَ الْمَغْرِبَ حِيْنَ اَفْطَرَ الصَّائِمُ وَ صَلّٰى بِيَ الْعِشَاءَ اِلٰى ثُلُثِ اللَّيْلِ وَ صَلّٰى بِيَ الْفَجْرَ فَاَسْفَرَ ثُمَّ الْتَفَتَ اِلَيَّ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ ! هٰذَا وَقْتُ الْاَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ وَالْوَقْتُ مَا بَيْنَ هٰذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤْدَ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله فرمايو، "جبرائيل عليه السلام مون کي ٻہ دفعا بيت الله شريف وٽ نماز پڙهائي (پهريون دفعو) ظهر نماز ان وقت پڙهائي، جڏهن سج جو زوال شروع ٿيو، يعني ڪاپار تان لڙي ويو ۽ پاڇو بوٽ جي ڪهين (تقريباً ٻہ انچ) جي برابر هو. عصر نماز ان وقت پڙهائي جڏهن هر شيء جو پاڇو ان جي برابر ٿي ويو هو ۽ مغرب جي نماز روزو افطار ڪرڻ وقت پڙهائي، عشاء نماز ان وقت پڙهائي جڏهن آسمان تان ڳاڙهاڻ ختم ٿي وئي هئي. فجر نماز ان وقت پڙهائي جڏهن روزيدار کائڻ پيئڻ ختم ڪري ٿو. ٻئي ڏينهن جبرائيل عليه السلام وري نماز پڙهائي ۽ ظهر نماز ان وقت پڙهائي جڏهن هر شيء جو پاڇو ان جي برابر ٿي ويو هو. عصر نماز ان وقت پڙهائي جڏهن هر شيء جو پاڇو ان کان ٻيڻو ٿي ويو هو. مغرب نماز افطار جي وقت ۽ عشاء نماز ٽيون حصو رات جو گذرڻ کانپوءِ پڙهائي. فجر نماز روشني ۾ پڙهائي. پوءِ جبرائيل عليه السلام مون ڏانهن توجهہ فرمائي چيو، "اي محمد ! هي وقت پهرين نبين عليهم السلام جي نماز جو وقت آهي ۽ (توهان) جي نماز ان وقتن جي وچ ۾ آهي". (ابوداؤد)

وضاحت ڪجهہ ٻين صحيح حديثن جي مطابق عصر نماز جو آخري وقت سج لهڻ تائين، مغرب نماز جو آخري وقت مغرب جي ڳاڙهاڻ ختم ٿيڻ تائين (يعني افطار

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٧٧

کان تقريبن چاليهه منٽ پوءِ ٿائين) عشاء نماز جو آخري وقت اڌ رات تائين ۽ فجر نماز جو آخري وقت سج اڀرڻ تائين آهي.

مسئلو 97 رسول الله ﷺ سڀ نمازون اول وقت ۾ ادا ڪندا هئا.

عَنْ عَلِيٍّ ؓ قَالَ سَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ صَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : كَانَ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ نَقِيَّةٌ وَالْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتْ وَ الْعِشَاءَ أَحْيَانًا وَ أَحْيَانًا إِذَا رَآهُمْ اجْتَمَعُوْا عَجَّلَ وَ إِذَا رَآهُمْ أَبْطَؤُا أَخَّرَ ، وَالصُّبْحَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيهَا بِغَلَسٍ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت علي ؓ کان روايت آهي تہ اسان جابر بن عبدالله رضي الله عنهما کان رسول الله ﷺ جي نمازن جي باري ۾ معلوم ڪيو تہ هن ٻڌايو، "رسول الله ﷺ ظهر جي نماز سج لڙڻ سان ئي پڙهندا هئا. عصر جي نماز جڏهن سج صاف ۽ روشن هوندو هو (يعني ان ۾ پيلاڻ نہ ايندي هئي) مغرب جي نماز جڏهن سج لهي ويندو هو ۽ عشاء جي نماز ڪڏهن جلدي ۽ ڪڏهن دير سان پڙهندا هئا. جڏهن ڏسندا تہ ماڻهو وڏيڪ جمع ٿي ويا آهن جلدي پڙهندا هئا. جڏهن ڏسندا تہ (ماڻهو) گهٽ آهن تہ دير سان پڙهندا هئا ۽ فجر جي نماز اونداهيءَ ۾ پڙهندا هئا." (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 98 سڀ نمازون اول وقت ۾ پڙهڻ افضل آهن. ليڪن عشاء جي نماز دير سان پڙهڻ افضل آهي.

عَنْ أُمِّ فَرْوَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الصَّلاَةُ فِيْ أَوَّلِ وَقْتِهَا)) رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ وَالْحَاكِمُ (٢) (صحيح)

حضرت ام فروه رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "بهترين عمل نماز کي اول وقت ۾ ادا ڪرڻ آهي." (ابوداؤد ۽ حاڪم)

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ : أَعْتَمَ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ بِالْعِشَاءِ حَتّٰى ذَهَبَ عَامَّةُ اللَّيْلِ وَ حَتّٰى نَامَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلّٰى وَقَالَ ((إِنَّهُ لَوَقْتُهَا لَوْ لاَ أَنْ أَشُقَّ عَلٰى أُمَّتِيْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٧٨

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤١١

(٣) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٢٤

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ هڪ رات نبي اڪرم ﷺ عشاء جي نماز ۾ ايتري دير ڪئي جو ڪافي حصو گذري ويو ۽ مسجد ۾ موجود ماڻهو سمهڻ لڳا. پوءِ حضور ﷺ نڪتا ۽ نماز پڙهائي ۽ فرمايو: "جيڪڏهن مون کي امت جي تڪليف جو احساس نہ هجي تہ عشاء جي نماز جو وقت اهو ئي مقرر ڪريان ها." (مسلم)

مسئلو 99 سج اڀرڻ وقت (طلوع آفتاب) جنهن مهل سج ڪاپار تي هجي (زوال آفتاب وقت) ۽ سج لهڻ وقت (غروب آفتاب) ڪابہ نماز نہ پڙهڻ ڪرڻ گهرجي.

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ﷺ قَالَ ثَلاَثُ سَاعَاتٍ نَهَانَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اَنْ نُصَلِّيَ فِيْهِنَّ وَ اِنْ نَقْبُرَ فِيْهِنَّ مَوْتَانَا حِيْنَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتّٰى تَرْتَفِعَ وَحِيْنَ يَقُوْمُ قَائِمُ الظَّهِيْرَةِ حَتّٰى تَمِيْلَ وَ حِيْنَ تَضِيْفُ لِلْغُرُوْبِ حَتّٰى تَغْرُبَ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ وَ اَبُوْدَاوٗدَ وَالنَّسَائِيُّ وَ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت عقبہ بن عامر ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ اسان کي ٽن وقتن ۾ نماز پڙهڻ کان ۽ جنازو دفن ڪرڻ کان منع فرمائيندا هئا. سج اڀرڻ وقت ايستائين جو (سج) اڀري وڃي، ٻيو منجهند جو (جڏهن سج ڪاپار تي هجي) ايستائين جو سج لڙي وڃي. ٽيون سج لهڻ وقت ايسين تائين جو سج پورو لهي (غروب) ٿي وڃي. (احمد، مسلم، ابوداؤد، نسائي، ترمذي ۽ ابن ماجہ)

مسئلو 100 بيت الله شريف ۾ ڏينهن يا رات جي ڪنهن وقت ۾ بہ طواف ڪرڻ ۽ نماز پڙهڻ جي منع نہ آهي.

عَنْ جُبَيْرِ ابْنِ مُطْعَمٍ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((يَا بَنِيْ عَبْدِ مَنَافٍ لاَ تَمْنَعُوْا اَحَدًا طَافَ بِهٰذَا الْبَيْتِ وَصَلّٰى اَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ اَوْ نَهَارٍ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَ اَبُوْدَاوٗدَ (٢) (صحيح)

حضرت جبير بن مطعم ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ بنو عبد مناف کي حڪم ڏنو تہ "ڪنهن کي بہ بيت الله جو طواف ڪرڻ ۽ نماز پڙهڻ کان منع

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٢٢

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٨٨

تہ ڪريو چاهي ڏينهن يا رات جو ڪوبہ وقت هجي“. (ترمذي،نسائي ۽ ابوداؤد)

مسئلو 101 جمعي جي ڏينهن زوال کان پهرئين، زوال جي وقت ۽ زوال کانپوءِ ٽيني وقتن ۾ نماز پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ سِيْدَانَ السُّلَمِيِّ رضي الله عنه قَالَ : شَهِدْتُ الْجُمُعَةَ مَعَ اَبِيْ بَكْرٍ رضي الله عنه فَكَانَتْ خُطْبَتُهُ وَ صَلاَتُهُ قَبْلَ نِصْفِ النَّهَارِ ثُمَّ شَهِدْتُهَا مَعَ عُمَرَ رضي الله عنه فَكَانَتْ صَلاَتُهُ وَ خُطْبَتُهُ اِلٰى اَنْ اَقُوْلَ اِنْتَصَفَ النَّهَارُ ثُمَّ شَهِدْتُهَا مَعَ عُثْمَانَ رضي الله عنه فَكَانَتْ صَلاَتُهُ وَ خُطْبَتُهُ اِلٰى اَنْ اَقُوْلَ زَالَ النَّهَارُ فَمَا رَاَيْتُ اَحَدًا عَابَ ذٰلِكَ وَ لاَ اَنْكَرَهُ . رَوَاهُ الدَّارُ قُطْنِيُّ (١) (حسن)

حضرت عبدالله بن سيدان سلمي رضي الله عنه کان روايت آهي تہ مان حضرت ابوبڪر رضي الله عنه جي (جمعي نماز) خطبي ۾ حاضر ٿيس، ان جو خطبو ۽ نماز نصف نهار (اڌ ڏينهن) کان پهرئين ٿيندي هئي. پوءِ حضرت عمر رضي الله عنه جي خطبي ۾ حاضر ٿيس ان جو خطبو ۽ نماز نصف نهار جي وقت ٿيندي هئي، پوءِ حضرت عثمان رضي الله عنه جي خطبي ۾ حاضر ٿيس ان جو خطبو ۽ نماز زوال جي وقت ٿيندي هئي. مون ڪنهن بہ صحابي کي انهن جي فعل (نماز ۽ خطبي جي وقت) تي اعتراض يا احتجاج ڪندي نہ ڏٺو“.
(دار قطني)

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ : كُنَّا نُصَلِّيْ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ الْجُمُعَةَ ثُمَّ نَرْجِعُ فَنُرِيْحُ نَوَاضِحَنَا، قُلْتُ اَيَّةُ سَاعَةٍ؟ قَالَ زَوَالَ الشَّمْسِ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ اسان کي جمعي (نماز) پڙهائيندا هئا ۽ پوءِ اسين پنهنجن اٺن وٽ ويندا هئاسون (جيڪي کوهن مان پاڻي ڪڍندا هئا) ۽ انهن کي آرام لاءِ ڇڏيندا هئاسون. راوي پڇيو، ”اهو ڪهڙو وقت هوندو هو؟“ حضرت جابر رضي الله عنه چيو، ان وقت سج لڙڻ جو وقت هوندو هو. (نسائي)

---

(١) ١- ٢/ ١٧

(٢) صحيح سنن النسائي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٣١٧

أَلْأَذَانُ وَالْاِقَامَةُ

اذان ۽ اقامت جا مسئلا

مسئلو 102 بانگ (اذان) کان پهرئين درود پڙهڻ سنت کان ثابت نه آهي.

مسئلو 103 ٻيٽي اذان (ترجيعي اذان) سان گڏ ٻيٽي اقامت چوڻ مسنون آهي.

مسئلو 104 هيڪوٽي اذان (غير ترجيعي اذان) سان گڏ هيڪوٽي اذان چوڻ مسنون آهي.

مسئلو 105 هيڪوٽي اذان (غير ترجيعي اذان) سان گڏ ٻيٽي اقامت چوڻ غير مسنون آهي.

وضاحت اذان جي معنيٰ آهي خبر ڪرڻ. شريعت جي اصطلاح ۾ مخصوص لفظن سان اطلاع ڏيڻ کي (بانگ) سڏيو ويندو. جماعت بيهڻ وقت تڪبير يا اقامت چئي ويندي آهي.

عَنْ اَبِيْ مَحْذُوْرَةَ رضي الله عنه قَالَ اَلْقَى عَلَيَّ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ التَّاْذِيْنَ هُوَ بِنَفْسِهٖ فَقَالَ ، قُلْ ((اَللّٰهُ اَكْبَرُ ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ، ثُمَّ تَعُوْدُ فَتَقُوْلُ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ، لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (١) (صحيح)

حضرت ابومحذوره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ مون کي پاڻ اذان سيکاري ۽ فرمايو، "ابو محذوره! چئو اَللّٰهُ اَكْبَرُ چار دفعا. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ٻه دفعا. اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ٻه دفعا وري ٻيو دفعو چئو. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٧٥

ٻه دفعا، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ٻه دفعا، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ٻه دفعا، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ٻه دفعا، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ٻه دفعا لَآ اِلٰـهَ اِلاَّ اللّٰه هڪ دفعو. (ابو دائود)

وضاحت مٿيان ڪلما ٻيڻي اذان جا آهن، جيڪي 19 ٿين ٿا. هيڪوٽي اذان ۾ اَشْهَدُ اَنْ لَآ اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ۽ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ کي وري نہ چئبو تنهن ڪري هيڪوٽي اذان ۾ 15 ڪلما ٿين ٿا.

عَنْ اَبِيْ مَحْذُوْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَلَّمَهُ الْاَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً وَالْاِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً . رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَاَبُوْدَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالدَّارِمِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ(١) (صحيح)

حضرت ابو محذوره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ مون کي اذان سيکاري جنهن ۾ 19 ڪلما هئا ۽ اقامت سيکاري جنهن ۾ 17 ڪلما هئا.

(احمد، ترمذي، ابودائود، نسائي، دارمي ۽ ابن ماجہ)

وضاحت ٻيڻي اذان سان گڏ حضور اڪرم ﷺ ٻيڻي اقامت سيکاري جنهن ۾ 17 ڪلما آهن، اهي هي آهن.

اَللّٰهُ اَكْبَرُ چار دفعا، اَشْهَدُ اَنْ لَآ اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ ٻه دفعا، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ٻه دفعا حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ٻه دفعا، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ٻه دفعا، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ٻه دفعا اَللّٰهُ اَكْبَرُ ٻه دفعا، لَآ اِلٰـهَ اِلاَّ اللّٰه هڪ دفعو.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ الْاَذَانُ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَالْاِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً غَيْرَ اَنَّهُ كَانَ يَقُوْلُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ . رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالدَّارِمِيُّ(٢) (حسن)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جي وقت مبارڪ ۾ اذان جا ڪلما ٻٽا هوندا هئا جڏهن تہ اقامت جا ڪلما، "قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ" کان سواءِ هيڪوٽا هوندا هئا. (ابودائود، نسائي ۽ دارمي)

وضاحت هيڪوٽي اقامت جا ڪلما يارهن آهن، اهي هي آهن:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ ٻه دفعا، اَشْهَدُ اَنْ لَآ اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ هڪ دفعو، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ هڪ دفعو، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ هڪ دفعو، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ هڪ دفعو، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ٻه دفعا، اَللّٰهُ اَكْبَرُ ٻه دفعا، لَآ اِلٰـهَ اِلاَّ اللّٰه هڪ دفعو.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٧٤

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٨٢

مسئلو 106 اذان جو جواب ڏيڻ مسنون آهي.

مسئلو 107 اذان جي جواب ڏيڻ جو مسنون طريقو هيٺيون آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ نِ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُوْلُوْا مِثْلَ مَا يَقُوْلُ الْمُؤَذِّنُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(١)

حضرت ابوسعيد خدري رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جڏهن توهان اذان ٻڌو تہ جيڪي ڪلما موذن چئي اهي توهان بہ چئو."

(بخاري ۽ مسلم)

عَنْ عُمَرَ رضي الله عنه فِيْ فَضْلِ الْقَوْلِ كَمَا يَقُوْلُ الْمُؤَذِّنُ كَلِمَةً سِوَى الْحَيْعَلَتَيْنِ فَيَقُوْلُ لاَ حَوْلَ وَ لاَ قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ(٢)

حضرت عمر رضي الله عنه کان اذان جو جواب ڏيڻ جي فضيلت جي باري ۾ روايت آهي تہ هر ڪلمي جو جواب اهو ئي ڪلمو آهي سواءِ "حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ" ۽ "حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ" جي، انهن جي جواب ۾ "لاَ حَوْلَ وَ لاَ قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ" چوڻ گهرجي. (مسلم)

مسئلو 108 اذان جو جواب ڏيڻ واري لاءِ جنت جي خوشخبري آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فَقَامَ بِلاَلٌ يُنَادِيْ فَلَمَّا سَكَتَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ قَالَ مِثْلَ هٰذَا يَقِيْنًا دَخَلَ الْجَنَّةَ)) رَوَاهُ النَّسَائِيُّ(٣) (حسن)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ اسين رسول الله ﷺ جي خدمت ۾ حاضر هئاسون. حضرت بلال رضي الله عنه اذان ڏني. رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن پوري يقين سان اذان جو جواب ڏنو، اهو جنت ۾ داخل ٿيندو." (نسائي)

مسئلو 109 فجر جي اذان ۾ "اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ" جا لفظ چوڻ مسنون آهن.

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ : مِنَ السُّنَّةِ اِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ فِي الْفَجْرِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ قَالَ الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ . رَوَاهُ ابْنُ خُزَيْمَةَ(٤) (صحيح)

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢١٥

(٢) بلوغ المرام ، كتاب الصلاة ، باب الاذان

(٣) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٥٠

(٤) صحيح ابن خزيمة ، للدكتور محمد مصطفى اعظمي ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٨٦

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ فجر جي اذان ۾ موذن جو "حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ" (چوڻ) کانپوءِ "اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ" چوڻ سنت آهي. (ابن خزيمہ)

مسئلو 110 اذان کان پوءِ هيٺيون دعائون گهرڻ مسنون آهن.

(١) عَنْ سَعْدِ بْنِ اَبِيْ وَقَّاصٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ قَالَ حِيْنَ يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ وَ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ رَضِيْتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَّ بِالْاِسْلاَمِ دِيْنًا غُفِرَلَهُ ذَنْبُهُ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

(1) حضرت سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن اذان ٻڌي هي ڪلما چيا، "مان شاهدي ڏيان ٿو تہ الله تعاليٰ کان سواءِ ڪو معبود نہ آهي هو اڪيلو آهي، لاشريڪ آهي ۽ محمد رسول الله ﷺ هن جو ٻانهو ۽ رسول آهي. الله تعاليٰ جي رب هئڻ، محمد ﷺ جي رسول هئڻ تي ۽ اسلام جي دين هئڻ تي مان راضي آهيان." تہ ان جا گناهہ بخشيا ويندا." (مسلم)

(٢) عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ قَالَ حِيْنَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ اٰتِ مُحَمَّدَنِ الْوَسِيْلَةَ وَالْفَضِيْلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَّحْمُوْدَنِ الَّذِيْ وَعَدْتَهُ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

(2) حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ جنهن شخص اذان ٻڌي هيئن چيو، "اي الله! هن (توحيد جي) مڪمل دعوت ۽ قائم ٿيڻ واري نماز جا پروردگار! محمد ﷺ کي وسيلو، فضيلت ۽ مقام محمود عطا فرماءِ، جنهن جو تو ان سان واعدو فرمايو آهي." تہ قيامت جي ڏينهن هن جي سفارش ڪرڻ منهنجي (محمد ﷺ جي) ذمي هوندي". (بخاري)

وضاحت وسيلو جنت ۾ اعليٰ مقام جو نالو آهي ۽ مقام محمود، مقام شفاعت آهي.

(٣) عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رضي الله عنه اَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُوْلُ ((اِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُوْلُوْا مِثْلَ مَا يَقُوْلُ ثُمَّ صَلُّوْا عَلَيَّ فَاِنَّهُ مَنْ صَلّٰى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ عَشْرًا ثُمَّ سَلُوا اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيْلَةَ فَاِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ تَنْبَغِيْ اِلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ وَاَرْجُوْا اَنْ اَكُوْنَ اَنَا هُوَ فَمَنْ سَاَلَ اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيْلَةَ حَلَّتْ عَلَيْهِ الشَّفَاعَةُ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ(٣)

---

(١)مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٢٠٠
(٢)مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٣٧٧
(٣)مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ١٩٨

(3) حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو آهي، "جڏهن ٻانگي جي ٻانگ ٻڌو تہ اهو چئو جيڪو ٻانگو چئو ٿو. پوءِ مون تي درود پڙهو ڇو جو مون تي درود پڙهڻ واري تي الله تعاليٰ ڏهہ رحمتون نازل فرمائي ٿو. ان کان پوءِ منهنجي لاءِ الله تعاليٰ کان وسيلو گهرو. وسيلو جنت ۾ هڪ مقام آهي، جيڪو جنتين مان ڪنهن هڪ کان ڏنو ويندو. مون کي اميد آهي تہ اهو الله جي ٻانهن مان ئي هڪ ٻانهو هوندس، تنهن ڪري جيڪو ماڻهو منهنجي لاءِ الله تعاليٰ کان وسيلي جي دعا ڪندو ان لاءِ منهنجي شفاعت واجب ٿي ويندي." (مسلم)

مسئلو 111 اذان (ٻانگ) کان پوءِ نماز ادا ڪرڻ کانسواءِ بنا عُذر جي مسجد مان ٻاهر نڪرڻ منع آهي.

عَنْ اَبِي الشَّعْثَاءِ ﷺ قَالَ خَرَجَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ مَا نُوْدِيَ بِالصَّلَاةِ فَقَالَ اَبُوْهُرَيْرَةَ ﷺ فَقَدْ عَصَى اَبَا الْقَاسِمِ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ(١) (صحيح)

حضرت ابو شعثاءِ ﷺ کان روايت آهي تہ هڪ ماڻهو ٻانگ کانپوءِ (نماز پڙهڻ کانسواءِ) مسجد مان ٻاهر نڪتو تہ حضرت ابوهريره ﷺ فرمايو، "هن ماڻهو ابو القاسم ﷺ جي نافرماني ڪئي". (نسائي)

مسئلو 112 اذان رڪجي رڪجي ۽ اقامت جلدي جلدي چوڻ مسنون آهي.

مسئلو 113 اذان ۽ اقامت جي وچ ۾ تقريباً ايترو وقفو هئڻ گهرجي جو کاڌو کائڻ وارو کائڻ کان واندو ٿي وڃي (تقريباً 15 منٽ).

عَنْ جَابِرٍ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لِبِلَالٍ ((اِذَا اَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ وَاِذَا اَقَمْتَ فَاحْدُرْ وَاجْعَلْ بَيْنَ اَذَانِكَ وَ اِقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ اَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَ الْمُعْتَصِرُ اِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ وَ لَا تَقُوْمُوْا حَتّٰى تَرَوْنِيْ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ(٢)

حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ حضرت بلال ﷺ کي فرمايو، "اذان رڪجي رڪجي ۽ اقامت جلدي جلدي چوندو ڪر، اذان ۽ اقامت جي

---

(١) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٦٠

(٢) ابواب الصلاة ، باب ما جاء في الترسل في الاذان

وچ ۾ ايترو وقفو رکو جو کاڌو کائڻ وارو کائڻ پيئڻ کان واندو ٿي وڃي، رفع حاجت وارو پنهنجي حاجت کان واندو ٿي وڃي ۽ جيسين تائين مون کي (حجري کان نڪري مسجد ۾ ايندي) نه ڏسو تيستائين صف ۾ نه بيهو.“ (ترمذي)

مسئلو 114 اذان ۽ اقامت جي وچ ۾ دعا رد نه ٿي ڪئي وڃي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الْاَذَانِ وَالْاِقَامَةِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (١) (صحيح)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”اذان ۽ اقامت جي وچ ۾ دعا رد نه ٿي ڪئي وڃي.“ (ابو داؤد ۽ ترمذي)

مسئلو 115 اقامت جو جواب ڏيندي، ”قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ “ جي جواب ۾ ”اقامها الله وادامها“ چوڻ صحيح حديث کان ثابت نه آهي.

مسئلو 116 فجر جي اذان ۾ ”اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ “ جي جواب ۾ ”صدقت و بررت“ چوڻ صحيح حديث کان ثابت نه آهي.

مسئلو 117 اسر (سحري) ۽ تهجد لاءِ اذان ڏيڻ سنت آهي.

مسئلو 118 انڌو ماڻهو اذان ڏئي سگهي ٿو.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اِنَّ بِلاَلاً ﷺ كَانَ يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((كُلُوْا وَاشْرَبُوْا حَتّٰى يُؤَذِّنَ ابْنُ اُمِّ مَكْتُوْمٍ فَاِنَّهُ لاَ يُؤَذِّنُ حَتّٰى يَطْلُعَ الْفَجْرُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته بلال ﷺ رات جو (اٿارڻ لاءِ) اذان ڏيندو هئو تنهن ڪري رسول الله ﷺ فرمايو، ابن ام مڪتوم ﷺ جي اذان تائين کائيندا پيئندا رهو. ڇو جو هو فجر کان پهرئين اذان نه ٿو ڏئي.“
(بخاري ۽ مسلم)

وضاحت حضرت ابن ام مڪتوم ﷺ نابينا صحابي هئو.

مسئلو 119 سفر ۾ ٻه ماڻهو به هجن ته انهن کي اذان ڏئي باجماعت نماز ادا ڪرڻ گهرجي.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٨٩

(٢) اللؤلؤوالمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٦٣

عَنْ مَالِكِ بْنِ حُوَيْرِثٍ ﷺ قَالَ : اَتَى رَجُلاَنِ النَّبِيَّ ﷺ يُرِيْدَانِ السَّفَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((اِذَا اَنْتُمَا خَرَجْتُمَا فَأَذِّنَا ثُمَّ اَقِيْمَا ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمَا اَكْبَرُكُمَا)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١)

حضرت مالڪ بن حويرث ﷺ کان روايت آهي تہ (ٻہ ماڻهو) نبي اڪرم ﷺ خدمت ۾ حاضر ٿيا جيڪي سفر لاءِ نڪتا ٿي، حضور ﷺ (انهن کي) نصيحت فرمائي تہ، "جڏهن ٻئي سفر تي وڃو تہ اذان ۽ اقامت چئو، پوءِ توهان مان جيڪو وڏو هجي اهو امامت ڪرائي." (بخاري)

مسئلو 120 جيڪڏهن اذان ڏيڻ جي فضيلت معلوم ٿي وڃي تہ ماڻهو پاڻ ۾ پُـڪا (قرعہ) وجهي اذان ڏين.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 131

مسئلو 121 اذان جي دوران آڱرين چمي اکين تي لڳائڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

مسئلو 122 ڪنهن مصيبت يا آفت جي موقعي تي اذانون ڏيڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

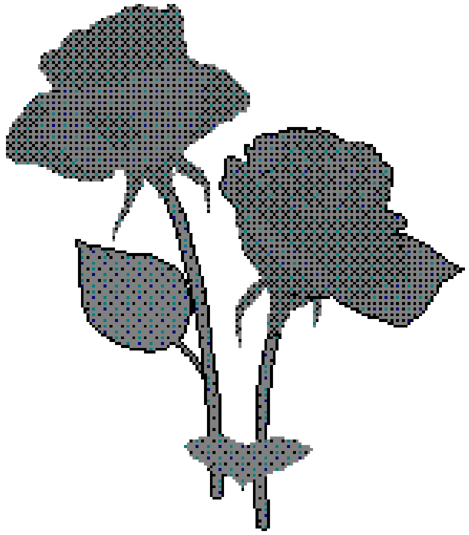

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي، رقم الحديث ٣٨٤

اَلسُّتْرَةُ

اوٽ (سُتره) جا مسئلا

مسئلو 123 نمازي پنهنجي سامهون کان لنگهڻ وارن جي خلل کان بچڻ لاءِ سامهون ڪا شيءِ رکي ڇڏي، ان کي "سُتره" چئجي ٿو.

عَنْ مُوْسَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أَبِيْهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نُصَلِّيْ وَالدَّوَابُّ تَمُرُّ بَيْنَ أَيْدِيْنَا وَ ذَكَرَ ذٰلِكَ لِرَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ ((مِثْلُ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ تَكُوْنُ بَيْنَ يَدَيْ أَحَدِكُمْ، فَلَا يَضُرُّهُ مَنْ مَرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت موسيٰ بن طلحه رضي الله عنهما پنهنجي پيءُ کان روايت ڪن ٿا ته اسان نماز پڙهندا هئاسون ۽ جانور اسان جي سامهون گذرندا رهندا هئا. رسول الله ﷺ سان ان ڳالهه جو ذڪر ڪيو ويو ته رسول الله ﷺ فرمايو. "جيڪڏهن توهان جي سامهون ڪجاوي جي ڪاٺي جي برابر ڪا شيءِ هجي ته سامهون کان گذرڻ واري ڪابه شيءِ توهان کي نقصان نه پهچائيندي." (ابن ماجه)

وضاحت اٺ تي ويهڻ لاءِ ڪاٺي جي ٺهيل ڪرسي کي ڪجاوه چئجي ٿو.

مسئلو 124 نمازي جي اڳيان لنگهڻ جي وعيد.

عَنْ أَبِيْ جُهَيْمٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّيْ مَاذَا عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِيْنَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(٢)

حضرت ابو جهيم ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "نمازي جي اڳيان (۽ ستره جي پويان) لنگهڻ واري کي جيڪڏهن ان ڳالهه جي خبر هجي ته ان تي ڪيترو گناهه آهي ته هو نمازيءَ جي اڳيان لنگهڻ جي بدران چاليهه (سال يا مهينا يا ڏينهن) انتظار ڪرڻ بهتر سمجهي." (بخاري ۽ مسلم)

وضاحت راوي پڇڻ جي ڪري واضح نه ڪري سگهيو ته حضور ﷺ چاليهه سال چيا يا چاليهه مهينا چيا يا چاليهه ڏينهن چيا.

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٦٨

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٨٤

مسئلو 125 ستره (لوٽ) نماز جي جاءِ کان ڏيڍ ٻه فٽن جي وٿي تي رکجي.

عَنْ سَهْلٍ ؓ قَالَ كَانَ بَيْنَ مُصَلَّى رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ وَ بَيْنَ الْجِدَارِ مَمَرُّ الشَّاةِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت سهل ؓ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ جي نماز پڙهڻ جي جاءِ ۽ ڀت جي وچ ۾ هڪ ٻڪري جي لنگهڻ جي برابر فاصلو هو. (بخاري)

مسئلو 126 ستره (لوٽ) ۽ نمازي جي وچان گذرڻ واري کي نماز دوران ئي هٿ سان روڪجي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ نِ الْخُدْرِيِّ ؓ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُوْلُ ((اِذَا صَلّٰى اَحَدُكُمْ اِلٰى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَاَرَادَ اَحَدٌ اَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَاِنْ اَبٰى فَلْيُقَاتِلْهُ فَاِنَّمَا هُوَ الشَّيْطَانُ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت ابوسعيد خدري ؓ فرمائين ٿا ته مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو آهي ته جڏهن توهان مان ڪو شخص ماڻهو کان لوٽ ڪري نماز پڙهي ۽ پوءِ ڪو ماڻهو (ان لوٽ جي اندران) لنگهڻ چاهي ته ان کي (نماز جي دوران) روڪيو ۽ اگر هو نه رڪجي ته زبردستي روڪيو ڇو جو اهو شيطان آهي. (بخاري)

مسئلو 127 امام پنهنجي اڳيان لوٽ رکي ته پوءِ مقتدين کي لوٽ رکڻ جي ضرورت نه آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيْدِ يَاْمُرُ بِالْحَرْبَةِ فَتُوْضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّيْ اِلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ وَ كَانَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي السَّفَرِ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٣)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن عيد جي ڏينهن نماز لاءِ گهر مان نڪرندا هئا ته پاڻ سان گڏ پنهنجو نيزو گڏ کڻي وڃڻ جو حڪم ڏيندا هئا. جنهن کي حضور ﷺ جي اڳيان کوڙيو ويندو هو. حضور ﷺ ان طرف نماز پڙهندا ۽ ماڻهو حضور ﷺ جي پويان هوندا هئا. سفر ۾ به حضور ﷺ ستره (لوٽ) استعمال فرمائيندا هئا. (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) كتاب الصلاة ، باب قدر كم ينبغي ان يكون بين المصلي والسترة

(٢) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي، رقم الحديث ٣٢٠

(٣) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٧٨

مَسَائِلُ الصَّفِّ
صف جا مسئلا

مسئلو 128 تڪبير تحريمه کان پهرئين امام کي صف کي سڌو ڪرڻ ۽ ڳڏجي ملي بيهڻ جي هدايت ضرور ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُقْبِلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهٖ قَبْلَ اَنْ يُكَبِّرَ فَيَقُوْلُ ((تَرَاصُّوْا وَاعْتَدِلُوْا)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ تڪبير تحريمه چوڻ کان اڳ پنهنجو منهن مبارڪ اسان ڏانهن ڪري بيهندا هئا ۽ فرمائيندا هئا. "ملي ۽ سڌا ٿي بيهو." (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 129 صف سڌي ڪرڻ کانسواءِ نماز نامڪمل آهي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((سَوُّوْا صُفُوْفَكُمْ فَاِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوْفِ مِنْ اِقَامَةِ الصَّلٰوةِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "پنهنجي صفن کي سڌو ڪريو ڇو جو صفن جي درستگي نماز جي تڪميل جو حصو آهي." (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 130 دين جو علم رکڻ وارن ۽ سمجهدار ماڻهن کي امام جي پويان پهرئين صف ۾ بيهڻ گهرجي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لِيَلِيَنِيْ مِنْكُمْ اُولُوا الْاَحْلَامِ وَالنُّهٰى ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ ثَلَاثًا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "توهان مان سمجهدار ۽ عقلمند ماڻهو منهنجي ويجهو بيهن. پوءِ اهي ماڻهو جيڪي

---

(١) نيل الاوطار ، كتاب الصلاة ، باب الحث على تسوية الصفوف

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٤٨

(٣) كتاب الصلاة ، باب تسوية الصفوف و اقامتها

انهن کان علم ۽ سمجهه ۾ گهٽ هجن، پوءِ اهي جيڪي انهن کان گهٽ هجن، پوءِ اهي جيڪي انهن کان گهٽ هجن.” (مسلم)

مسئلو 131 پهرئين صف جي فضيلت.

عَنْ اَبِیْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوْا إِلَّا اَنْ يَسْتَهِمُوْا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوْا وَ لَوْ يَعْلَمُوْنَ مَا فِي التَّهْجِيْرِ لَاسْتَبَقُوْا إِلَيْهِ وَ لَوْ يَعْلَمُوْنَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَأَتَوْهُمَا وَ لَوْ حَبْوًا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”اگر ماڻهن کي اذان ۽ پهرئين صف جو ثواب معلوم ٿي وڃي ته هو ان لاءِ ضرور پکا (قرعه) وجهن ۽ جيڪڏهن اول وقت ۾ نماز پڙهڻ جي فضيلت معلوم ٿي وڃين ته هک ٻئي کان اڳيان نکرڻ جي ڪوشش ڪن ۽ اگر عشاء ۽ فجر (نماز) جي فضيلت معلوم ٿي وڃين ته ضرور ان ۾ اچن ڀلي گوڏن ڀرئي اچڻو پئين.” (مسلم)

مسئلو 132 پهرئين صف مڪمل ڪرڻ کانپوءِ ٻئي صف ۾ بيهڻ گهرجي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِيْ يَلِيْهِ فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (٢) (صحيح)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”پهرئين اڳين صف مڪمل ڪريو، پوءِ ٻئين صف، اگر ڪا گهٽتائي هجي ته آخري صف ۾ هئڻ گهرجي.” (ابو دائود)

مسئلو 133 جيڪڏهن پهرئين صف ۾ جاءِ هجي ته پوئين صف ۾ اڪيلي ماڻهو جي نماز نه ٿي ٿئي.

عَنْ وَابِصَةَ بْنِ مَعْبَدٍ ﷺ قَالَ : رَأَى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ رَجُلًا يُصَلِّيْ خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ فَأَمَرَهُ : اَنْ يُعِيْدَ الصَّلَاةَ . رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَ اَبُوْدَاؤُدَ (٣) (صحيح)

حضرت وابصة بن معبد ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله هک شخص کي صف جي پويان اڪيلو نماز پڙهندي ڏٺو ته حضور اڪرم ﷺ هن کي حڪم ڏنو ته ”نماز وري پڙهه”. (احمد، ترمذي ۽ ابو دائود)

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٦٨

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٢٣

(٣) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٣٣

مسئلو 134 نماز ۾ پوئين صف ۾ اڪيلو بيهڻ جي ڪري اڳين صف مان ماڻهو کي پويان ڇڪڻ صحيح حديث مان ثابت نہ آهي.

مسئلو 135 ٿنڀن جي وچ ۾ صف ٺاهڻ ناپسنديده آهي.

عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ أَبِيْهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كُنَّا نُنْهَى أَنْ نَصُفَّ بَيْنَ السَّوَارِيْ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ وَنُطْرَدُ عَنْهَا طَرْدًا. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (١) (حسن)

حضرت معاويہ بن قرا رضي الله عنهما پنهنجي پيءُ کان روايت ڪري ٿو تہ اسان کي عهد رسالت ۾ ٿنڀن جي وچ ۾ صف ٺاهڻ کان روڪيو ويندو هو ۽ اتان هٽايو ويندو هو. (ابن ماجہ)

مسئلو 136 عورت اڪيلي صف ۾ بيهي سگهي ٿي.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه قَالَ صَلَّيْتُ أَنَا وَ يَتِيْمٌ فِيْ بَيْتِنَا خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ وَ أُمِّيْ أُمُّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا خَلْفَنَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنه کان روايت آهي تہ مون ۽ هڪ يتيم (ٻار) نبي اڪرم ﷺ جي پويان پنهنجي گهر ۾ نماز پڙهي. منهنجي والده ام سليم رضي الله عنها (اڪيلي) اسان سڀني کان پويان هئي. (بخاري)

مسئلو 137 حضور اڪرم ﷺ اسان کي صفون سڌيون ڪرڻ جي تاڪيد فرمائي.

مسئلو 138 صف ۾ ڪلهي سان ڪلهو ۽ قدم سان قدم ملائڻ گهرجي.

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((أَقِيْمُوْا صُفُوْفَكُمْ فَإِنِّيْ أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِيْ وَكَانَ أَحَدُنَا يَلْزِقُ مَنْكِبَهُ بِمَنْكِبِ صَاحِبِهِ وَقَدَمَهُ بِقَدَمِهِ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "پنهنجون صفون سڌيون رکو. مان توهان کي پنهنجي پٺ کان ڏسان ٿو. تنهنڪري اسان مان هر ماڻهو پنهنجو ڪلهو برابر واري نمازي جي ڪلهي سان ۽ پير پير سان ملائي بيهندو هو." (بخاري)

وضاحت رسول الله ﷺ جو پنهنجي پٺ سان ڏسڻ معجزو هو.

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٨٢٦

(٢) كتاب الاذان، باب المراة واحدها تكون صفا

(٣) كتاب الاذان، باب الزاق المنكب بالمنكب

مَسَائِلُ الْجَمَاعَةِ

جماعت جا مسئلا

مسئلو 139 نماز باجماعت ادا ڪرڻ واجب آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ اَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ اَعْمٰى فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ! إِنَّهُ لَيْسَ لِيْ قَائِدٌ يَقُوْدُنِيْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَسَأَلَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ اَنْ يُرَخِّصَ لَهُ فَيُصَلِّيَ فِيْ بَيْتِهِ فَرَخَّصَ لَهُ فَلَمَّا وَلّٰى دَعَاهُ فَقَالَ ((هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ؟)) قَالَ نَعَمْ! قَالَ ((فَاَجِبْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته هڪ انڌو ماڻهو نبي اڪرم ﷺ جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ چوڻ لڳو ته "يا رسول الله ﷺ! مون وٽ ڪو ماڻهو نه آهي جو مون کي مسجد ۾ وٺي اچي" اهو چئي هن نماز گهر ۾ پڙهڻ جي اجازت گهري. رسول اڪرم ﷺ هن کي رخصت ڏني، ليڪن جڏهن هو واپس ٿيو ته ان کي ورِي سڏايو ۽ پڇيو، "ڇا تون اذان ٻڌين ٿو؟" هن عرض ڪيو، "ها، يا رسول الله ﷺ" حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "پوءِ مسجد ۾ اچي نماز پڙهندو ڪر." (مسلم)

مسئلو 140 فجر ۽ عشاء نمازن جي جماعت ۾ شامل نه ٿيڻ نفاق جي علامت آهي.

مسئلو 141 باجماعت نماز ادا نه ڪرڻ وارن ماڻهن جي گهرن کي رسول الله ﷺ ساڙڻ جو ارادو فرمايو.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديثون مسئلو نمبر 16 ۽ 17

مسئلو 142 جماعت سان گڏ نماز پڙهڻ جو ثواب اڪيلو نماز ادا ڪرڻ جي مقابلي ۾ 27 دفعا وڌيڪ آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ اَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَ عِشْرِيْنَ دَرَجَةً)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "اڪيلي نماز جي مقابلي ۾ باجماعت نماز ستاويهه درجا افضل آهي." (مسلم)

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٢١

(٢) كتاب المساجد ، باب فضل الصلاة الجماعة

مسئلو 143 عورتون مسجد ۾ جماعت سان نماز پڙهڻ چاهين ته انهن کي نه روڪڻ گهرجي ليڪن گهر ۾ نماز پڙهڻ انهن لاءِ افضل آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ تَمْنَعُوْا نِسَاءَ كُمُ الْمَسَاجِدَ وَ بُيُوْتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "عورتن کي مسجد ۾ وڃڻ کان نه روڪيو مگر انهن لاءِ گهر ۾ نماز پڙهڻ افضل آهي." (ابوداؤد)

مسئلو 144 جنهن گهر ۾ جماعت ڪرائڻ واري عورت موجود هجي، ان گهر جي عورتن کي باجماعت نماز ادا ڪرڻ جو انتظام ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اُمِّ وَرَقَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ اَمَرَهَا اَنْ تَؤُمَّ اَهْلَ دَارِهَا. رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (٢) (حسن)

حضرت ام ورقه رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ هن کي پنهنجي گهر وارن جي امامت جو حڪم ڏنو هو. (ابوداؤد)

وضاحت گهر وارن مان مراد گهر جون عورتون آهن. مردن لاءِ مسجد ۾ نماز باجماعت ادا ڪرڻ واجب آهي.

مسئلو 145 پهرئين جماعت کان پوءِ ٻين جماعت انهي ئي مسجد ۾ ڪرائڻ جائز آهي.

مسئلو 146 ٻن ماڻهن کي به نماز باجماعت ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدٍ ﷺ اَنَّ رَجُلاً دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَ قَدْ صَلَّى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ بِأَصْحَابِهِ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ يَتَصَدَّقَ عَلَى ذَا فَيُصَلِّيَ مَعَهُ؟)) فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَصَلّٰى مَعَهُ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٣) (صحيح)

حضرت ابوسعيد ﷺ کان روايت آهي ته هڪ ماڻهو مسجد ۾ داخل ٿيو ان وقت رسول الله ﷺ صحابه ڪرام ﷺ کي نماز پڙهائي چڪو هو. حضور اڪرم

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٥٣٠

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٥٥٣

(٣) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٥٣٧

ﷺ صحابہ ڪرام ﷺ کان پڇيو، "ڪير ھن شخص تي صدقو ڪندو ۽ ان سان گڏ نماز پڙھندو؟" ھڪ شخص اٿيو ۽ ھن اڳ ۾ وارو ساں گڏ ملي نماز پڙھي.
(احمد، ابو دائود ۽ ترمذي)

مسئلو 147 غير معمولي سردي ۽ بارش جماعت جي وجوب کي ساقط (واجب ٿيڻ کي ختم) ڪري ڇڏي ٿي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : اِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَأْمُرُ الْمُؤَذِّنَ اِذَا كَانَتْ لَيْلَةٌ ذَاتِ بَرْدٍ وَ مَطَرٍ يَقُوْلُ اَلاَ صَلُّوْا فِي الرِّحَالِ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(١)

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آھي تہ رسول الله ﷺ سردي ۽ بارش جي رات مؤذن کي حڪم ڏيندا ھئا ۽ مؤذن (رسول اڪرم ﷺ جي حڪم مطابق) اذان ۾ اضافو ڪندو ھو، "ماڻھو پنھنجن گھرن ۾ نماز پڙھو."
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 148 بک ۽ رفع حاجت نماز جي وجوب کي ساقط ڪري ڇڏي ٿي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّهَا قَالَتْ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ ((لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَ لاَ هُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ(٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آھي تہ مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو، "طعام يا کاڌو دسترخوان تي موجود ھجي يا رفع حاجت جي ضرورت وقت، نماز باجماعت واجب نہ آھي." (مسلم)

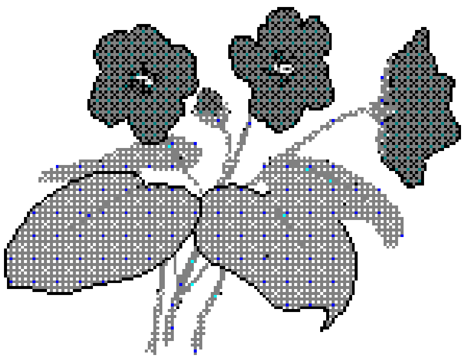

---

(١) صحيح بخاري، كتاب الاذان ، باب الرخصة في المطر

(٢) كتاب المساجد ، باب كراهية الصلاة بحضرة الطعام

مَسَائِلُ الاِمَامَةِ

امامت جا مسئلا

مسئلو 149 سڀ کان وڌيڪ قرآن ڄاڻڻ وارو، پوءِ سڀ کان وڌيڪ سنت جو علم رکڻ وارو، پوءِ هجرت ۾ پهرئين وارو، پوءِ سيني ۾ وڏي عمر وارو، امام ٿيڻ جو حقدار آهي.

مسئلو 150 مقرر ٿيل امام جي اجازت کانسواءِ ڪنهن مهمان کي امامت نہ ڪرائڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَؤُمُّ الْقَوْمَ اَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللّٰهِ فَاِنْ كَانُوْا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَاَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَاِنْ كَانُوْا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَاَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً فَاِنْ كَانُوْا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَاَقْدَمُهُمْ سِنًّا وَلاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِيْ سُلْطَانِهِ وَلاَ يَقْعُدُ فِيْ بَيْتِهِ عَلٰى تَكْرِمَتِهِ اِلاَّ بِاِذْنِهِ رَوَاهُ اَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ (١)

حضرت ابو مسعود رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”ماڻهن جي امامت اهو شخص ڪرائي جيڪو ڪتاب الله (قرآن شريف) جو سڀ کان بهتر پڙهڻ وارو هجي، اگر قرائت ۾ ماڻهو برابر هجن تہ سنت جو وڌيڪ ڄاڻڻ وارو امامت ڪرائي، اگر ان ۾ بہ برابر هجن تہ پوءِ جنهن پهرئين هجرت ڪئي هجي، اگر ان ۾ بہ برابر هجن تہ پوءِ عمر ۾ سڀ مان وڏو امامت ڪرائي. امامت لاءِ مقرر ٿيل ماڻهو جي جاءِ تي ڪو ٻيو ماڻهو بنا اجازت امامت نہ ڪرائي، نہ ڪوئي ماڻهو ڪنهن جي گهر ۾ بنا اجازت ان جي جاءِ تي ويهي.“ (احمد ۽ مسلم)

مسئلو 151 انڌو ماڻهو بنا ڪراهت جي امام ٿي سگهي ٿو.

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اَسْتَخْلَفَ ابْنَ اُمِّ مَكْتُوْمٍ يَؤُمُّ النَّاسَ وَهُوَ اَعْمٰى. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَاَبُوْدَاؤُدَ (٢) (صحيح)

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٦٦

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٥٥

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول اللہ ﷺ حضرت ابن ام مکتوم رضي الله عنه کي (مديني منوره ۾) پنهنجو نائب مقرر فرمايو ۽ هو ماڻهن کي نماز پڙهائيندو هو، حالانک هو نابين (انڌو) هو. (احمد ۽ ابو دائود)

مسئلو 152 جماعت ۾ امام جي پوري پوري اقتداء (پيروي ڪرڻ) واجب آهي.

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَلاَ تَرْكَعُوْا حَتَّى يَرْكَعَ وَلاَ تَرْفَعُوْا حَتَّى يَرْفَعَ .رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١) (صحيح)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "امام ان لاءِ مقرر ڪيو ويو آهي تہ ان جي مڪمل پيروي ڪئي وڃي تنهنڪري جيستائين هو رڪوع ۾ نہ وڃي توهان بہ رڪوع ۾ نہ وڃو ۽ جيستائين هو(رڪوع مان) نہ اٿي توهان بہ نہ اٿو." (بخاري)

مسئلو 153 مسافر مقيم جي امامت ڪرائي سگهي ٿو.

عَنْ عِمْرَانَ ابْنِ حُصَيْنٍ رضي الله عنه قَالَ مَاسَافَرَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ إِلاَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ وَإِنَّهُ أَقَامَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ ثَمَانَ عَشَرَةَ لَيْلَةً يُصَلِّي بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ إِلاَّ الْمَغْرِبَ: ثُمَّ يَقُوْلُ: يَاأَهْلَ مَكَّةَ قُوْمُوْا فَصَلُّوْا رَكْعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ. رَوَاهُ أَحْمَدُ(٢)

حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول اللہ ﷺ سفر ۾ گهر واپس اچڻ تائين هميشہ نماز قصر ادا فرمائي. فتح مڪ جي موقعي تي حضور اڪرم ﷺ 18 ڏينهن مڪ مڪرم ۾ رهيا ۽ مغرب کانسواءِ ماڻهن کي ٻہ ٻہ رڪعتون (نماز) پڙهائيندا رهيا(پاڻ سلام ڦيرڻ کانپوءِ) ماڻهن کي فرمائيندا هئا، "اي مڪي وارو اٿو باقي نماز پوري ڪريو، اسين مسافر آهيون." (احمد)

مسئلو 154 جيڪڏهن ڇهن ستن سالن جو ٻار باقي جماعت جي ماڻهن کان وڌيڪ قرآن ڄاڻندو هجي تہ اهو امام ٿيڻ جو وڌيڪ حقدار آهي.

عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلَمَةَ الْجَرْمِيِّ رضي الله عنه قَالَ :كَانَ يَمُرُّ عَلَيْنَا الرُّكْبَانُ فَنَتَعَلَّمُ مِنْهُمُ الْقُرْآنَ فَأَتَى أَبِي النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ : لِيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا فَجَاءَ أَبِي فَقَالَ إِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ

---

(١) مختصر صحيح بخاري، للزبيدي، رقم الحديث ٤١٢

(٢) مسند احمد ٤/٤٢٠

قَالَ : لِيَؤُمَّكُمْ اَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا فَنَظَرُوْا فَكُنْتُ اَكْثَرَهُمْ قُرْآنًا فَكُنْتُ اَؤُمُّهُمْ وَاَنَا ابْنُ ثَمَانِ سِنِيْنَ. رَوَاهُ النِّسَائِيُّ (١)

حضرت عمرو بن سلمة جرمي ﷺ کان روايت آهي تہ (اسان جي ڳوٺ کان) سولر (مسافر) گذرندا هئا ۽ اسان انهن کان قرآن سکندا هئاسون. (هڪ دفعي) منهنجو پيءُ نبي اڪرم ﷺ جي خدمت ۾ حاضر ٿيو تہ حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو. "توهان مان جنهن کي قرآن وڌيڪ ايندو هجي ان کي امامت ڪرائڻ (نماز پڙهائڻ) گهرجي". تنهن ڪري منهنجو پيءُ (واپس آيو) تہ چوڻ لڳو رسول الله ﷺ فرمايو آهي, "امامت اهو ڪرائي جنهن کي قرآن وڌيڪ ياد هجي". تنهن ڪري سڀني ماڻهن ڏٺو تہ مون کي سڀني کان وڌيڪ قرآن ياد هو ان لاءِ مان انهن جي امامت ڪرائيندو هئس, ان وقت مان اٺن سالن جو هئس." (نسائي)

مسئلو 155 عورت عورتن جي امامت ڪرائي سگهي ٿي.

مسئلو 156 عورت کي امامت ڪرائڻ وقت پهرئين صف جي وچ ۾ بيهڻ گهرجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّهَا اَمَّتْهُنَّ فَكَانَتْ بَيْنَهُنَّ فِيْ صَلَاةٍ مَكْتُوْبَةٍ. رَوَاهُ الدَّارَ قُطْنِيُّ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ هو عورتن جي امامت ڪرائيندي هئي ۽ صف جي وچ ۾ بيهندي هئي. (دار قطني)

مسئلو 157 امام کي هلڪي (ننڍي) نماز پڙهائڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : اِذَا صَلّٰى اَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَاِنَّ مِنْهُمُ الضَّعِيْفَ وَالسَّقِيْمَ وَالْكَبِيْرَ فَاِذَا صَلّٰى اَحَدُكُمْ لِنَفْسِهٖ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَاَبُوْدَاؤُدَ وَالنِّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (٣)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو, "جڏهن ڪو امام ماڻهن کي نماز پڙهائي تہ هلڪي نماز پڙهائي, ڇو جو نمازين ۾ ڪمزور,

---

(١) صحيح سنن النسائي, للالباني , الجزء الاول , رقم الحديث ٧٦٦

(٢) التلخيص الحبير , الجزء الثاني , رقم الحديث ٥٩٧

(٣) اللؤلؤ والمرجان , الجزء الاول , رقم الحديث ٢٦٨

بيمار ۽ پوڙها سڀ هوندا آهن. (ليڪن) جڏهن اڪيلو نماز پڙهي ته جيتري چاهي ڊگهي نماز پڙهي.“ (احمد، بخاري، مسلم، ابوداؤد، نسائي، ترمذي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 158 امام ۽ جماعتين جي وچ ۾ جيڪڏهن ڀت يا ڪا اهڙي شيءِ هجي جو مقتدي امام جي نقل ۽ حرڪت نه ڏسي سگهن ته به نماز جائز آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ صَلّٰى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فِيْ حُجْرَتِهِ وَالنَّاسُ يَأْتَمُّوْنَ بِهٖ مِنْ وَرَاءِ الْحُجْرَةِ. رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ (صحيح) (١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ پنهنجي (اعتڪاف واري) حجره ۾ نماز پڙهائي ۽ ماڻهن حجره کان ٻاهر حضور اڪرم ﷺ جي پويان نماز پڙهي. (ابوداؤد)

مسئلو 159 هڪ ماڻهو فرض نماز ادا ڪرڻ کانپوءِ ان وقت جي نماز لاءِ ٻين ماڻهن جي امامت ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 160 مٿين صورت ۾ امام جي پهرئين نماز فرض ۽ ٻين نفل ٿيندي.

مسئلو 161 امام ۽ مقتدي (جماعتي) جي نيت جدا جدا ٿيڻ سان نماز ۾ ڪو فرق نه ٿيندو.

عَنْ جَابِرٍ ﷺ أَنَّ مُعَاذًا كَانَ يُصَلِّيْ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلٰى قَوْمِهٖ فَيُصَلِّيْ بِهِمْ تِلْكَ الصَّلَاةَ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي ته حضرت معاذ ﷺ عشاء جي نماز نبي اڪرم ﷺ سان گڏ ادا ڪندا هئا پوءِ پنهنجي قوم ۾ وڃي انهن کي اهائي نماز پڙهائيندا هئا. (بخاري ۽ مسلم)

عَنْ مِحْجَنِ بْنِ الْأَدْرَعِ ﷺ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلّٰى وَلَمْ أُصَلِّ فَقَالَ لِيْ: أَلَا صَلَّيْتَ؟ قُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ إِنِّيْ قَدْ صَلَّيْتُ فِيْ

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٩٩٦

(٢) نيل الاوطار، كتاب الصلاة، باب هل يقتدي المفترض بالمتنفل ام لا؟

الرَّحْلِ ثُمَّ اَتَيْتُكَ . قَالَ : فَإِذَا جِئْتَ فَصَلِّ مَعَهُمْ وَاجْعَلْهَا نَافِلَةً . رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالنِّسَائِيُّ(١)

حضرت محجن بن الادرع ﷺ کان روايت آهي ته مان نبي اڪرم ﷺ وٽ مسجد ۾ حاضر ٿيس، نماز جو وقت ٿيو ته حضور ﷺ نماز پڙهائي ۽ مان ويٺو رهيس. حضور اڪرم ﷺ مون کان پڇيو، ”ڇا تو نماز نه پڙهي؟“ مون عرض ڪيو، ”يا رسول الله ﷺ توهان جي خدمت ۾ حاضر ٿيڻ کان اڳ پنهنجي گهر ۾ نماز پڙهي هئي.“ حضور اڪرم ﷺ فرمايو، ”جڏهن اهڙو موقع ملي ته جماعت سان گڏ به نماز پڙهندو ڪر ۽ ٻئي نماز کي نفل ڪندو ڪر.“ (احمد ۽ نسائي)

مسئلو 162 عورت اڪيلي صف ۾ بيهي سگهي ٿي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : صَلَّيْتُ اَنَا وَيَتِيْمٌ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ وَاُمِّيْ اُمُّ سُلَيْمٍ خَلْفَنَا . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(٢)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي ته مون ۽ هڪ يتيم ڇوڪري نبي اڪرم ﷺ جي پويان نماز پڙهي، منهنجي والده اُم سليم رضي الله عنها (اڪيلي) اسان جي پٺيان هئي. (بخاري)

مسئلو 163 جنهن شخص امامت جي نيت نه ڪئي هجي ان جي اقتدا جائز آهي، يعني هڪ ماڻهو جدا پنهنجي نماز پڙهندو هجي پوءِ ٻيو ايندڙ ماڻهو ان سان اچي نماز ۾ شريڪ ٿئي ته پهريون نمازي امام ٿي وڃي.

مسئلو 164 ٻن ماڻهن جي جماعت ۾ مقتدي ساڄي پاسي بيهندو.

مسئلو 165 جڏهن ٽيون ماڻهو اچي ته ٻئي مقتدي امام جي پويان هليا وڃن.

مسئلو 167 نماز پڙهندي ضرورت جي ڪري هڪ ٻه قدم ساڄي، کاٻي يا اڳيان پويان ٿيڻ درست آهي.

عَنْ جَابِرٍ ﷺ قَالَ : قَامَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لِيُصَلِّيَ فَجِئْتُ حَتّٰى قُمْتُ عَنْ يَسَارِهٖ فَاَخَذَ بِيَدِيْ فَاَدَارَنِيْ حَتّٰى اَقَامَنِيْ عَنْ يَمِيْنِهٖ ثُمَّ جَاءَ جَبَّارُ بْنُ صَخْرٍ فَقَامَ عَنْ يَسَارِ رَسُوْلِ اللّٰهِ

(١) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٢٦

(٢) كتاب الاذان ، باب المراة وحدها تكون صفا

ﷺ فَأَخَذَ بِيَدَيْنَا جَمِيعًا فَدَفَعَنَا حَتَّى أَقَامَنَا خَلْفَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ نماز پڙهڻ لاءِ بيٺا مان آيس ۽ حضور ﷺ جي کابي پاسي اچي بيٺس. حضور ﷺ منهنجو هٿ جهليو ۽ پويان ڦيرائي پنهنجي ساڄي پاسي کان بيهاريو. پوءِ جبار بن صخر آيو ۽ رسول اڪرم ﷺ جي کابي پاسي کان اچي بيٺا. رسول الله ﷺ اسان ٻنهي کي هٿ کان جهلي پويان هٽائي ڇڏيو ۽ اسان حضور اڪرم ﷺ جي پويان بيهي رهياسون.
(مسلم)

مسئلو 167 جنهن امام کي ماڻهو ناپسند ڪن ۽ هو پوءِ بہ امامت ڪرائي تہ هن جي امامت مڪروه آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ثَلاَثَةٌ لاَ تَرْتَفِعُ صَلاَتُهُمْ فَوْقَ رُؤُوْسِهِمْ شِبْرًا رَجُلٌ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُوْنَ وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَالْعَبْدُ الْآبِقُ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله فرمايو، ”ٽن ماڻهن جي نماز انهن جي مٿن کان گرانٺ بہ مٿي نہ ٿي وڃي، پهريون اهو ماڻهو جيڪو امامت ڪرائي، جڏهن تہ ماڻهو هن کي ناپسند ڪندا هجن، ٻيو اها عورت جنهن جو مڙس ناراض هجي ۽ هو سڄي رات سٽل رهي، ٽيون اهو غلام جيڪو (مالڪ) کان ڀڄي ويو هجي“. (ابن ماجہ)

---

(١) مشكوة المصابيح، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١١٠٧

(٢) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٧٩٢

مَسَائِلُ الْمَأْمُوْمِ
مقتدي جا مسئلا

مسئلو 168 مقتدي تي امام جي پوري پوري اقتدا ڪرڻ واجب آهي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ اَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهٖ فَقَالَ :اَيُّهَا النَّاسُ اِنِّي اِمَامُكُمْ فَلاَ تَسْبِقُوْنِيْ بِالرُّكُوْعِ وَلاَ بِالسُّجُوْدِ وَلاَ بِالْقِيَامِ وَلاَ بِالْاِنْصِرَافِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي تہ هڪ ڏينهن رسول الله ﷺ اسان کي نماز پڙهائي، جڏهن نماز پوري ٿي وئي تہ حضور ﷺ منهن مبارڪ اسان ڏانهن ڪيو ۽ فرمايو، "ماڻهو ٻڌو! مان توهان جو امام آهيان، رڪوع، سجدي، قيام ۽ سلام ورائڻ ۾ مون کان جلدي نہ ڪريو." (مسلم)

مسئلو 169 امام سجدي جي حالت ۾ هليو وڃي، تڏهن مقتدي کي قومہ جي حالت مان سجدي ۾ وڃڻ گهرجي. اهڙي طرح باقي نماز ۾ امام جي اقتدا (پيروي) ڪرڻ ضروري آهي.

عَنِ الْبَرَاءِ ﷺ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ لاَ يَحْنُوْا اَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتّٰى نَرَاهُ قَدْ سَجَدَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت براء ﷺ کان روايت آهي تہ اسان رسول الله ﷺ جي پويان نماز پڙهندا هئاسون تہ ان وقت تائين ڪوبہ ماڻهو پنهنجي پٺي نہ جهڪائيندو هو، جيستائين رسول الله ﷺ کي سجدي ۾ نہ ڏسي وٺون. (مسلم)

مسئلو 170 جماعت هلندي هجي تہ مقتدي امام کي جنهن حالت ۾ ڏسي ان حالت ۾ شامل ٿي وڃي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 172

---

(١) ڪتاب الصلاة، باب تحريم سبق الامام بركوع والسجود

(٢) ڪتاب الصلاة ، باب متابعة الامام والعمل بعده

مسئلو 171 امام جي پيروي ۽ اقتدا نہ ڪرڻ تي وعيد .

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اَمَا يَخْشٰى اَحَدُكُمْ اِذَا رَفَعَ رَاْسَهُ قَبْلَ الْاِمَامِ اَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ رَاْسَهُ رَاْسَ حِمَارٍ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”توهان مان جيڪو شخص امام کان پهرئين پنهنجو مٿو مٿي کڻي ٿو، ڇا ان کي خوف نہ ٿو اچي تہ ڪٿي الله تعاليٰ ان جو مٿو گڏهہ جو نہ ٺاهي ڇڏي.“ (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٤١٢

مَسَائِلُ الْمَسْبُوْقِ

نماز ۾ پوءِ شامل ٿيڻ واري نمازي جا مسئلا

مسئلو 172 جماعت هلندي هجي ته پوءِ اچڻ وارو نمازي، امام کي جنهن حالت ۾ ڏسي تکبير تحريمه چئي، ان حالت ۾ شريڪ ٿي وڃي.

مسئلو 173 جماعت سان هڪ رکعت ملڻ تي به نمازي کي سڄي نماز باجماعت جو ثواب ملي ٿو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ :قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا جِئْتُمْ اِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُوْدٌ فَاسْجُدُوْا وَلاَ تَعُدُّوْهُ شَيْئًا ،مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً فَقَدْ اَدْرَكَ الصَّلاَةَ .رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”جڏهن توهان نماز لاءِ اچو ۽ اسين سجدي ۾ هجون ته توهان به سجدي ۾ شامل ٿي وڃو ۽ ان کي رکعت شمار نه ڪريو. جنهن کي هڪ رکعت به جماعت سان ملي ان کي پوري نماز جو ثواب ملي ويو.“ (ابو داؤد)

مسئلو 174 جماعت بيهي وڃي ته پوءِ اچڻ واري نمازي کي جماعت ۾ ڊوڙي شامل نه ٿيڻ گهرجي بلڪ پوري اطمينان ۽ وقار سان جماعت ۾ شريڪ ٿيڻ گهرجي.

مسئلو 175 جماعت ۾ پوءِ سان شامل ٿيڻ واري نمازي کي امام سان گڏ پڙهيل نماز کي نماز جو پهريون حصو ۽ امام جي سلام ورائڻ کانپوءِ اڪيلي ۾ پڙهيل نماز کي نماز جو پويون حصو شمار ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ :سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ : اِذَا اُقِيْمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَاْتُوْهَا تَسْعَوْنَ وَاْتُوْهَا تَمْشُوْنَ عَلَيْكُمُ السَّكِيْنَةُ فَمَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوْا وَمَا فَاتَكُمْ فَاَتِمُّوْا. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٩٢

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٥٠

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو ته، ”جڏهن نماز (جماعت) بيهي وڃي ته ڊوڙندا نه اچو بلڪ (عام رفتار سان) هلي اچو، توهان تي اطمينان سان هلي اچڻ واجب آهي. نماز جو حصو (جيڪو امام سان مليو) اهو ادا ڪريو ۽ جيڪو رهجي وڃي ان کي (پوءِ) مڪمل ڪريو.“
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 176 جڏهن فرض نماز جي اقامت ٿي وڃي ۽ جماعت بيهي وڃي ته پوءِ اچڻ واري نمازي کي جدا نفل يا سنت نماز شروع نه ڪرڻ گهرجي، چاهي پهرئين رڪعت ملڻ جو يقين ڇو نه هجي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : اِذَا اُقِيْمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ اِلاَّ الْمَكْتُوْبَةَ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”جڏهن فرض نماز جي اقامت ٿي وڃي ته سواءِ فرض نماز جي ڪا بي نماز نه ٿي ٿئي.“
(مسلم)

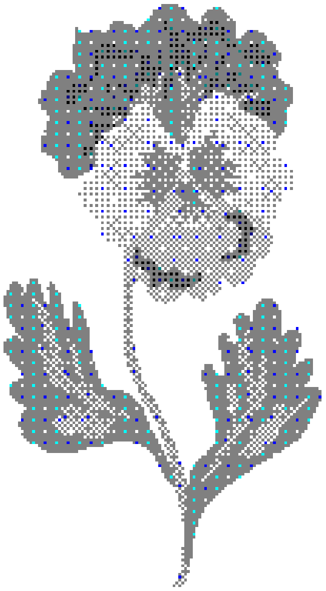

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٦٣

صِفَةُ الصَّلاَةِ

نماز جو طريقو

مسئلو 177 نيت دل جي ارادي جو نالو آهي. زبان سان الفاظ ادا ڪرڻ ڪنهن حديث مان ثابت نہ آهن.

مسئلو 178 صفون سڌيون ڪرڻ ۽ اقامت چوڻ کانپوءِ امام ڪي "الله اڪبر" (تڪبير تحريمہ) چئي نماز جي ابتدا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 179 تڪبير تحريمہ سان گڏ ٻئي هٿ ڪلهن تائين کڻڻ مسنون آهن.

مسئلو 180 تڪبير تحريمہ جي وقت ٻنهي هٿن سان ڪن جهلڻ يا ڪنن کي هٿ لائڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

عَنْ نُعْمَانَ ابْنِ بَشِيْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُسَوِّيْ صُفُوْفَنَا إِذَا قُمْنَا إِلَى الصَّلاَةِ فَإِذَا اسْتَوَيْنَا كَبَّرَ. رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ (۱)

حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ جڏهن اسان نماز لاءِ بيهندا هئاسون تہ رسول الله ﷺ اسان جون صفون سڌيون ڪرائيندا هئا. پوءِ الله اڪبر چئي نماز شروع ڪندا هئا. (ابو دائود)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ إِذَا قَامَ فِي الصَّلاَةِ رَفَعَ يَدَيْهِ تَكُوْنَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (۲)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ کي ڏٺو جڏهن نماز لاءِ بيهندا هئا تہ پنهنجا ٻئي هٿ مٿي کڻندا هئا ايستائين جو ڪلهن تائين پهچي ويندا هئا. (بخاري ۽ مسلم)

وضاحت هٿ کڻڻ وقت ترين جو رخ قبلي ڏانهن هئڻ گهرجي.

---

(۱) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٦١٩

(۲) اللؤلؤ والمرجان، الجزء الاول، رقم الحديث ٢١٧

مسئلو 181 قيام ۾ هٿ کولي ڇڏڻ سنت ڪان ثابت نہ آهن.

مسئلو 182 قيام ۾ هٿ ٻڌڻ وقت ساڄو هٿ کاٻي هٿ جي مٿان اچڻ گهرجي.

مسئلو 183 قيام ۾ هٿ ڇاتي تي ٻڌڻ مسنون آهن.

عَنْ طَاؤُوْسٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنٰى عَلٰى يَدِهِ الْيُسْرٰى ثُمَّ يَشُدُّ بَيْنَهُمَا عَلٰى صَدْرِهٖ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ. رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (١) (صحيح)

حضرت طائوس رحمة الله عليہ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ نماز ۾ ساڄو هٿ کاٻي هٿ جي مٿان رکي مضبوطي سان ڇاتي تي ٻڌندا هئا. (ابوداڏد)

وضاحت نماز ۾ تڪبير تحريمہ کانپوءِ، رڪوع ۾ وڃڻ کان اڳ هٿ ٻڌي بيهڻ کي قيام چئجي ٿو.

مسئلو 184 تڪبير تحريمہ کانپوءِ ثنا، تعوذ ۽ بسم الله پڙهڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا كَبَّرَ فِي الصَّلَاةِ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ اَنْ يَقْرَاَ فَقُلْتُ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ بِاَبِيْ اَنْتَ وَاُمِّيْ اَرَاَيْتَ سُكُوْتَكَ بَيْنَ التَّكْبِيْرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُوْلُ قَالَ: اَقُوْلُ اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِيْ وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اَللّٰهُمَّ نَقِّنِيْ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْاَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اَللّٰهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَاَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (٢)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ تڪبير تحريمہ کانپوءِ قرائت شروع ڪرڻ کان اڳ ٿورو وقت خاموش رهندا هئا. مون عرض ڪيو، "يا رسول الله ﷺ! منهنجا ماءُ پيءُ توهان ﷺ تي قربان، هن خاموشي ۾ حضور ﷺ جن ڇا پڙهندا آهن؟" حضور اڪرم ﷺ فرمايو، تہ مان هي دعا پڙهندو آهيان. "يا الله! منهنجي ۽ منهنجي گناهن جي وچ ۾ اوڀر ۽ اولهہ جيتري دوري پيدا فرماءِ. يا الله! منهنجي گناهن کي اڇي ڪپڙي وانگر پاڪ ۽ صاف ڪر. يا الله! منهنجا گناهہ برف، پاڻي ۽ ڳڙن سان ڌوئي ڇڏ." (احمد، بخاري، مسلم، ابو داڏد، نسائي ۽ ابن ماجہ)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٨٧

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٤٩

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا سْتَفْتَحَ الصَّلَاةَ قَالَ ((سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَ تَبَارَكَ اسْمُكَ وَ تَعَالَى جَدُّكَ وَ لاَ إِلٰهَ غَيْرُكَ)) رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ(١) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن نماز شروع ڪندا هئا تہ هي دعا پڙهندا هئا. "اي الله! تون پنهنجي حمد سان پاڪ آهين تنهنجو نالو بابرڪت آهي،تنهنجو شان بلند آهي توکانسواءِ ڪوبہ معبود نہ آهي".
(ابوداؤد)

مسئلو 185 بسم الله کانپوءِ سورة فاتحه پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 186 سورة فاتحه هر جهري نماز(بلند آواز) يا سري (آهستہ يا دل ۾) فرض يا نفل، جي هر رڪعت ۾ پڙهڻ ضروري آهي.

مسئلو 187 رڪوع ۾ شامل ٿيڻ واري نمازي کي پنهنجي رڪعت وري ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 188 امام ،مقتدي ۽ منفرد سڀني کي سورة فاتحه پڙهڻ گهرجي.

(١) عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ صَلّٰى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيْهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلاَثًا غَيْرُ تَمَامٍ)) فَقِيْلَ لِأَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه إِنَّا نَكُوْنُ وَرَاءَ الْإِمَامِ ، فَقَالَ إِقْرَأْبِهَا فِيْ نَفْسِكَ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو. "جنهن نماز ۾ سورة فاتحه نہ پڙهي ان جي نماز ناقص آهي." حضور اڪرم ﷺ اها ڳالهہ ٽي دفعا فرمائي (۽ پوءِ وري فرمايو) "نماز نامڪمل رهي ٿي". حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان پڇيو ويو تہ اسان امام جي پويان هوندا آهيون؟ حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمايو. "ان وقت دل ۾ پڙهندا ڪيو." (مسلم)

(٢) عَنْ أَبِيْ مُوْسٰى رضي الله عنه قَالَ عَلَّمَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَلْيَؤُمَّكُمْ أَحَدُكُمْ وَ إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوْا . رَوَاهُ أَحْمَدُ (٣)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٠٢
(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٢٨١
(٣) المسند ٤١٥/٦

حضرت ابوموسيٰ ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ اسان کي هي تعليم ڏني ته جڏهن توهان نماز لاءِ بيهو ٿا ته هڪ امامت ڪرائي ۽ جڏهن امام (سورة فاتحه کانپوءِ) قرآن پڙهي ته توهان خاموش رهو. (احمد)

(٣) عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ ﷺ قَالَ اَمَرَنِیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اَنْ اُنَادِیَ اَنَّهٗ لاَ صَلاَةَ اِلاَّ بِقِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَمَا زَادَ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَاَبُوْدَاوُدَ (١) (صحيح)

حضرت ابوهريره ﷺ روايت آهي ته هن کي رسول الله ﷺ هي اعلان ڪرڻ جو حڪم ڏنو ته سورة فاتحه پڙهڻ کانسواءِ نماز نه ٿي ٿئي. ان کان وڌيڪ جيڪو جيترو پڙهڻ چاهي پڙهي. (احمد ۽ ابو دائود)

مسئلو 189 امام سورة فاتحه پڙهي بس ڪري ته امام سميت سڀني مقتدين کي هڪ وقت "آمين" چوڻ گهرجي.

مسئلو 190 بلند آواز سان "آمين" چوڻ گذريل گناهن جي مغفرت جو باعث آهي.

مسئلو 191 نماز ۾ سري قرائت ۾ آهستي آواز ۽ جهري قرائت ۾ بلند آواز سان "آمين" چوڻ گهرجي.

(١) عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا اَمَّنَ الْاِمَامُ فَاَمِّنُوْا فَاِنَّهٗ مَنْ وَافَقَ تَاْمِیْنُهٗ تَاْمِیْنَ الْمَلٰئِكَةِ غُفِرَلَهٗ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهٖ)) مُتَّفَقٌ عَلَیْهِ (٢)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جڏهن امام آمين چئي ته توهان به آمين چئو. جنهن جي آمين (جو آواز) فرشتن جي آمين سان ملي ويئي ان جا گذريل (صغيره) گناهه بخشيا وڃن ٿا." (بخاري ۽ مسلم)

(٢) عَنْ وَائِلِ ابْنِ حُجْرٍ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا قَرَاَ وَ لاَ الضَّآلِّیْنَ قَالَ آمِیْنَ وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهٗ . رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (٣) (صحيح)

حضرت وائل بن حجر ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن "وَ لاَ الضَّآلِّیْنَ" چوندا هئا ته بلند آواز سان "آمين" چوندا. (ابوداؤد)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٣٢

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٨٤

(٣) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٢٤

مسئلو 192 امام کي نماز ۾ سورة فاتحه کان پوءِ پهرين ٻن رڪعتن ۾ قرآن جي ڪا ٻي سورة يا سورة جو ڪجهه حصو تلاوت ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 193 سڀني نمازن ۾ امام کي ٻي رڪعت جي نسبت پهرئين رڪعت ڊگهي ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُوْلَيَيْنِ مِنْ صَلاَةِ الظُّهْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُوْرَتَيْنِ يُطَوِّلُ فِي الْأُوْلٰى وَ يُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ وَ يُسْمِعُ الْآيَةَ اَحْيَانًا ، وَ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْعَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُوْرَتَيْنِ وَ كَانَ يُطَوِّلُ فِي الْأُوْلٰى وَ يُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ وَ كَانَ يُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُوْلٰى مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ وَ يُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت ابوقتاده رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ ظهر نماز جي پهرئين ٻن رڪعتن ۾ سورة فاتحه کانسواءِ ٻه سورتون وڌيڪ پڙهندا هئا. پهرئين رڪعت کي وڌي ڪندا هئا ۽ ٻئي کي ننڍي ڪندا هئا ۽ ڪڏهن ڪڏهن ڪا آيت وڌي آواز سان پڙهندا هئا جيڪا ٻڌڻ ۾ ايندي هئي ۽ عصر جي نماز (جي پهرئين ٻن رڪعتن) ۾ به (پهرئين) سورة فاتحه پڙهندا هئا ۽ ان کان سواءِ ٻه سورتون (يعني هر رڪعت ۾ هڪ) ملائي پڙهندا ۽ پهرئين رڪعت ٻئي جي نسبت وڏي ڪندا هئا. صبح جي نماز ۾ به پهرئين رڪعت وڏي ڪندا ۽ ٻئي رڪعت مختصر ڪندا هئا. (بخاري)

مسئلو 194 مقتدي کي امام جي پويان ظهر ۽ عصر جي فرض نماز جي پهرئين ٻن رڪعتن ۾ سورة فاتحه سان گڏ ڪا ٻئي سورة گڏي پڙهڻ گهرجي، باقي ٻن رڪعتن ۾ صرف سورة فاتحه پڙهڻ گهرجي.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : كُنَّا نَقْرَءُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ خَلْفَ الْإِمَامِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُوْلَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُوْرَةٍ وَ فِي الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ(٢)

(صحيح)

حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه کان روايت آهي ته اسان ظهر ۽ عصر جي نماز ۾ امام جي پويان پهرئين ٻن رڪعتن ۾ سورة فاتحه ۽ ڪا ٻئي سورة پڙهندا هئاسون، جڏهن ته باقي ٻن رڪعتن ۾ صرف سورة فاتحه پڙهندا هئاسون. (ابن ماجه)

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٤٣٧

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٨٧

مسئلو 195 منفرد (اڪيلي) کي فرض، سنت ۽ نفلن جي سڀني رڪعتن ۾ سورة فاتحه کان پوءِ ڪا ٻي سورة ملائڻ گهرجي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 188

مسئلو 196 جهري نماز ۾ پهرئين ۽ ٻي رڪعت ۾ قرائت جي ترتيب واجب نہ آهي.

مسئلو 197 هڪ ئي رڪعت ۾ سورة فاتحه کانپوءِ ٻہ سورتون ملائي پڙهڻ جائز آهن.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْاَنْصَارِ يَؤُمُّهُمْ فِيْ مَسْجِدِ قُبَاءَ وَ كَانَ كُلَّمَا افْتَتَحَ سُوْرَةً يَقْرَءُ بِهَا لَهُمْ فِي الصَّلَاةِ مِمَّا يَقْرَأُ بِهِ افْتَتَحَ بِقُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ حَتّٰى يَفْرُغَ مِنْهَا ثُمَّ يَقْرَأُ بِسُوْرَةٍ اُخْرٰى مَعَهَا وَ كَانَ يَصْنَعُ ذٰلِكَ فِيْ كُلِّ رَكْعَةٍ ...... فَلَمَّا اَتَاهُمُ النَّبِيُّ ﷺ اَخْبَرُوْهُ الْخَبَرَ فَقَالَ ((يَا فُلَانُ مَا يَمْنَعُكَ اَنْ تَفْعَلَ مَا يَاْمُرُكَ بِهِ اَصْحَابُكَ وَ مَا يَحْمِلُكَ عَلٰى لُزُوْمِ هٰذِهِ السُّوْرَةِ فِيْ كُلِّ رَكْعَةٍ ؟)) فَقَالَ : اِنِّيْ اُحِبُّهَا فَقَالَ حُبُّكَ اِيَّاهَا اَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي تہ هڪ انصاري مسجد قبا ۾ انصارين جي امامت ڪرائيندو هو، هو سڀني جهري نمازن جي هر رڪعت ۾ پهرئين سورة اخلاص پڙهندو پوءِ ڪا ٻي سورة پڙهندو هو. نبي اڪرم ﷺ تشريف فرمائي تہ انصار حضور اڪرم ﷺ کي اها صورت حال ٻڌائي. حضور اڪرم ﷺ امام کان معلوم ڪيو، "تون ماڻهن جي چوڻ تي عمل ڇو نہ ٿو ڪرين ۽ سورة اخلاص کي هر رڪعت ۾ قرائت کان پهرئين ڇو پڙهندو آهين؟" انصاري امام جواب ڏنو، "مان سورة اخلاص سان محبت رکان ٿو." حضور ﷺ فرمايو، "سورة اخلاص جي محبت توکي جنت ۾ وٺي ويندي." (بخاري)

قَرَءَ الْاَحْنَفُ ﷺ بِالْكَهْفِ فِي الْاُوْلٰى وَ فِي الثَّانِيَةِ بِيُوْسُفَ اَوْ يُوْنُسَ وَ ذَكَرَ اَنَّهُ صَلّٰى مَعَ عُمَرَ الصُّبْحَ بِهِمَا . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت احنف ﷺ (فجر نماز جي) پهرئين رڪعت ۾ سورة ڪهف (سورة نمبر 18) ۽ ٻي رڪعت ۾ سورة يوسف (سورة نمبر 12) يا سورة يونس (سورة نمبر

---

(١) كتاب الاذان ، باب الجمع بين السورتين في الركعة

(٢) كتاب الاذان ، باب الجمع بين السورتين في الركعة

10) پڙهي ۽ ٻڌايو ته مون صبح جي نماز حضرت عمر رضي الله عنه سان گڏ انهن ٻنهي سورتن سان گڏ پڙهي. (بخاري)

مسئلو 198 امام يا منفرد پهرئين يا ٻئي رڪعت ۾ هڪ ئي سورة تلاوت ڪري سگهي ٿو.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ الْجُهَنِيِّ رضي الله عنه قَالَ إِنَّ رَجُلاً مِنَ الْجُهَيْنَةِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَرَأَ فِي الصُّبْحِ إِذَا زُلْزِلَتْ فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا فَلاَ أَدْرِيْ أَنَسِيَ أَمْ قَرَأَ ذٰلِكَ عَمَداً. رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ (١) (حسن)

حضرت معاذ بن عبدالله جهني رضي الله عنه کان روايت آهي ته جهنيه خاندان جي هڪ ماڻهو مون کي ٻڌايو ته هن رسول الله ڪرم ﷺ کي فجر جي نماز جي ٻنهي رڪعتن ۾ سورة زلزال تلاوت ڪندي ٻڌو (راوي چئي ٿو) مون کي معلوم نه آهي ته رسول الله ﷺ کان وسري ويو يا ڄاڻي واڻي ڪيو. (ابو داؤد)

مسئلو 199 اگر ڪنهن ماڻهو کي قرآن مجيد بلڪل ياد نه هجي ته ان کي قرائت جي بدران لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ ۽ اَللّٰهُ أَكْبَرُ پڙهڻ گهرجي.

عَنْ أَبِيْ أَوْفٰى رضي الله عنه قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : إِنِّيْ لاَ أَسْتَطِيْعُ أَنْ آخُذَ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ فَعَلِّمْنِيْ شَيْئًا يُجْزِئُنِيْ مِنَ الْقُرْآنِ فَقَالَ ، قُلْ ((سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ)) رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (٢) (حسن)

حضرت ابو اوفي رضي الله عنه کان روايت آهي ته هڪ ماڻهو نبي اڪرم ﷺ جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيو، "مان (نماز ۾) قرآن مجيد مان ڪجهه به پڙهڻ جي طاقت نه ٿو رکان، مون کي ڪا اهڙي شيء سيکاريو جيڪا قرآن مجيد جي بدران ڪافي هجي." حضور ﷺ فرمايو، "(قرآن جي بدران) سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ پڙهندو ڪر." (نسائي)

مسئلو 200 قرائت ڪندي مختلف سورتن ۾ سوال وارين آيتن جو جواب ڏيڻ مسنون آهي.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٣٠

(٢) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٨٥

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ اِذَا قَرَاَ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلٰى قَالَ ((سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلٰى)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوٗدَ (١) (صحيح)

(1) حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته نبي اکرم ﷺ جڏهن (نماز ۾) سبح اسم ربک الاعلي (ترجمو: پنهنجي وڏي مرتبي واري رب جي پاڪائي بيان ڪر) پڙهندا هئا ته جواب ۾ سبحان ربي الاعلي (ترجمو: منهنجو وڏي مرتبي وارو رب پاڪ آهي) فرمائيندا هئا." (ابو داؤد)

(٢) عَنْ مُوْسَى بْنِ اَبِيْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَ : كَانَ رَجُلٌ يُصَلِّيْ فَوْقَ بَيْتِهِ وَ كَانَ اِذَا قَرَاَ ((اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى)) قَالَ : سُبْحَانَكَ بَلٰى فَسَأَلُوْهُ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ . رَوَاهُ اَبُوْدَاوٗدَ (٢) (صحيح)

حضرت موسيٰ بن ابي عائشة ﷺ کان روايت آهي ته هڪ ماڻهو پنهنجي گهر ۾ نماز پڙهي رهيو هو جڏهن هن آيت جي قرات ڪئي "اليس ذالک بقادر علي يحيي الموتي" (ترجمو: ڇا الله ان ڳالهه تي قادر نه آهي ته مئلن کي جيئرو ڪري؟) ته جواب ۾ پاڻ ئي چيو: "سبحانک بلي (ترجمو: اي الله تون هر عيب کان پاڪ آهين. مئلن کي جيئرو چو نه ڪري سگهين ٿو؟) ماڻهن ان کان ان جي باري ۾ سوال ڪيو ته هن جواب ڏنو ته مون رسول الله ﷺ کان ائين ٻڌو آهي. (ابوداؤد)

مسئلو 201 قرائت جي دوران سجده تلاوت جي آيت اچي ته تلاوت ڪرڻ واري ۽ ٻڌڻ وارن کي سجدو ڪرڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَاُ الْقُرْآنَ فَيَقْرَاُ سُوْرَةً فِيْهَا سَجْدَةٌ فَيَسْجُدُ وَ نَسْجُدُ مَعَهُ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ قرآن پڙهندي سجده جي آيت تي ايندا هئا ته سجدو ڪندا هئا ۽ اسين به حضور ﷺ سان گڏ سجدو ڪندا هئاسون. (مسلم)

مسئلو 202 سجده تلاوت جي مسنون دعا هي آهي.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٨٥

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٨٦

(٣) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٥٣

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُوْلُ فِيْ سُجُوْدِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ ((سَجَدَ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ خَلَقَهُ وَ شَقَّ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَ قُوَّتِهِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ (صحيح) (١)

(3) حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ قيام الليل جي دوران جڏهن سجده تلاوت ڪندا هئا تہ فرمائيندا هئا، "منهنجي چهري ان هستي کي سجدو ڪيو جنهن ان کي پيدا ڪيو ۽ پنهنجي طاقت ۽ قدرت سان ان ۾ ڪن ۽ اکيون ڏاهيون". (ابو داؤد، ترمذي ۽ نسائي)

وضاحت تلاوت ڪرڻ وارو سجدو نہ ڪري تہ ٻڌڻ واري کي بہ سجدو نہ ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 203 سجده تلاوت واجب نہ آهي.

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ قَالَ قَرَأْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ النَّجْمَ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيْهَا. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(٢)

حضرت زيد بن ثابت ﷺ کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ جي سامهون سورة النجم تلاوت ڪئي تہ حضور اڪرم ﷺ سجده تلاوت نہ ڪيو.
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 204 رڪوع ۾ وڃڻ کان اڳ ۽ رڪوع کان اٿڻ کانپوءِ تڪبير تحريمہ وانگر ٻئي هٿ ڪلهن تائين کڻڻ مسنون آهن. ان کي رفع يدين چئجي ٿو.

مسئلو 205 ٽن يا چئن رڪعتن واري نماز ۾ ٻي رڪعت مان اٿڻ کان پوءِ بہ رفع يدين ڪرڻ مسنون آهي.

عَنْ نَافِعٍ ﷺ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ اِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ اِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ اِذَا قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيْهِ وَاِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ رَفَعَ ذٰلِكَ ابْنُ عُمَرَ اِلَى النَّبِيِّ ﷺ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(٣)

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الثالث، رقم الحديث ٢٧٢٣

(٢) صحيح مسلم، كتاب المساجد ، باب سجود والتلاوة

(٣) كتاب الاذان ، باب رفع اليدين إذا قام من الركعتين

حضرت نافع ﷺ کان روايت آهي تہ عبدالله بن عمر رضي الله عنهما جڏهن نماز شروع ڪندا هئا تہ الله اڪبر چئي ٻئي هٿ کڻندا هئا ۽ جڏهن رڪوع ڪندا هئا تہ ٻئي هٿ کڻندا هئا ۽ جڏهن (رڪوع مان اٿڻ لاءِ) "سمع الله لمن حمده" چوندا هئا تہ پوءِ ٻئي هٿ کڻندا هئا ۽ جڏهن (ٽن يا چئن رڪعتن واري نماز ۾) ٻن رڪعتن کانپوءِ اٿندا هئا. تڏهن بہ ٻئي هٿ کڻندا هئا ۽ فرمائيندا هئا تہ نبي اڪرم ﷺ ان طرح سان ڪندا هئا. (بخاري)

مسئلو 206 رڪوع ۽ سجدي جون متعدد مسنون تسبيحون آهن، انهن مان ڪجھ ھي آھن.

(١) عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ ﷺ اَنَّهُ سَمِعَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ اِذَا رَكَعَ ((سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ)) ثَلاَثَ مَرَّاتٍ وَ اِذَا سَجَدَ قَالَ ((سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلٰى)) ثَلاَثَ مَرَّاتٍ . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ(١) (صحيح)

(1) حضرت حذيفہ بن يمان ﷺ کان روايت آهي تہ هن رسول اڪرم ﷺ کي رڪوع ۾ "سبحان ربي العظيم" (ترجمو: منھنجو رب پاڪ آهي) ٽي دفعا چوندي ٻڌو ۽ سجدي ۾ "سبحان ربي الاعلي" (ترجمو: منھنجو بلند رب پاڪ آهي) ٽي دفعا چوندي ٻڌو. (ابن ماجہ)

(٢) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُوْلُ فِيْ رُكُوْعِهٖ وَ سُجُوْدِهٖ ((سُبُّوْحٌ قُدُّوْسٌ رَبُّ الْمَلٰٓئِكَةِ وَالرُّوْحِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

(2) حضرت عائشہ رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ پنھنجي رڪوع ۽ سجدي ۾ ھي تسبيح چوندا هئا. ((سُبُّوْحٌ قُدُّوْسٌ رَبُّ الْمَلٰٓئِكَةِ وَالرُّوْحِ)) (مسلم)

مسئلو 207 رڪوع ۾ ٻنهي هٿن جون آڱريون کولي ۽ گوڏن تي سختي سان رکڻ گهرجن.

مسئلو 208 رڪوع ۾ ٻئي ٻانهون ويڪريون رکڻ گهرجن.

قَالَ اَبُوْحُمَيْدٍ ﷺ فِيْ اَصْحَابِهٖ اَمْكَنَ النَّبِيُّ ﷺ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(٣)

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٢٥

(٢) كتاب الصلاة ، باب ما يقال في الركوع والسجود

(٣) كتاب الاذان ، باب وضع الاكف على الركب في الركوع

حضرت ابو حميد رضي الله عنه صحابي کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ رکوع ڪندا هئا تہ پنهنجي هٿن سان گوڏن کي مضبوطيءَ سان پڪڙيندا هئا. (بخاري)

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَرْفَعُ فَيَضَعُ يَدَيْهِ عَلٰى رُكْبَتَيْهِ وَ يُجَافِيْ بِعَضُدَيْهِ . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ رکوع ڪندا هئا تہ پنهنجا ٻئي هٿ گوڏن تي رکندا هئا ۽ پنهنجون ٻانهون ويڪريون رکندا هئا. (ابن ماجہ)

مسئلو 209 رکوع جي حالت ۾ چيلهہ سڌي ۽ مٿي جي برابر هئڻ گهرجي، نہ مٿي هجي نہ هيٺ هجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا ...... وَ كَانَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ وَ لَمْ يُصَوِّبْهُ وَ لٰكِنْ بَيْنَ ذٰلِكَ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن رکوع ڪندا هئا تہ پنهنجو مٿو(چيلهہ کان) نہ مٿي ڪندا هئا نہ هيٺ ڪندا هئا، بلڪ ان جي برابر رکندا هئا. (مسلم)

مسئلو 210 رکوع ۽ سجدو اطمينان سان نہ ڪرڻ وارو نماز جو چور آهي.

عَنْ أَبِيْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً نِ الَّذِيْ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ)) قَالُوْا يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ وَ كَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ ؟ قَالَ ((لَا يُتِمُّ رُكُوْعَهَا وَلَا سُجُوْدَهَا)) رَوَاهُ أَحْمَدُ (٣) (صحيح)

حضرت ابوقتاده رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "بدترين چور نماز جو چور آهي." صحابين پڇيو، "يا رسول الله ﷺ! نماز جي چوري ڪيئن؟" حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "نماز جو چور اهو آهي جيڪو رکوع يا سجدو پورو نہ ڪري." (احمد)

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧١٤

(٢) كتاب الصلاة ، باب ما يجمع صفة الصلاة

(٣) مشكوة المصابيح ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٨٥

مسئلو 211 رڪوع ۽ سجدي ۾ قرآن جي تلاوت ڪرڻ جي منع آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((أَلاَ نُهِيْتُ اَنْ اَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا اَوْ سَاجِدًا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”(ماڻهوءَ! خبردار!) مون کي رڪوع ۽ سجدي ۾ قرآن پڙهڻ کان منع ڪيو ويو آهي.“ (مسلم)

مسئلو 212 رڪوع کانپوءِ اطمينان سان سڌو ٿي بيهڻ ضروري آهي.

عَنْ ثَابِتٍ ﷺ قَالَ : كَانَ اَنَسٌ يَنْعَتُ لَنَا صَلاَةَ النَّبِيِّ ﷺ فَكَانَ يُصَلِّيْ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوْعِ قَامَ حَتّٰى نَقُوْلُ قَدْ نَسِيَ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

(1) حضرت ثابت ﷺ کان روايت آهي ته حضرت انس ﷺ اسان جي سامهون رسول الله ﷺ جي نماز جو بيان ڪندا هئا ته نماز قائم ڪري ڏيکاريندا هئا. رڪوع مان جڏهن مٿو کڻي قومه لاءِ بيهندا هئا ته ايتري دير لاءِ بيهندا هئا جو اسين چوندا هئاسين ته شايد حضرت انس ﷺ کان سجدي ۾ وڃڻ وسري ويو آهي. (بخاري)

قَالَ اَبُوْ حُمَيْدٍ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اِسْتَوٰى حَتّٰى يَعُوْدَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(٣)

(2) حضرت ابو حميد ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ رڪوع مان مٿو مبارڪ کڻندا هئا ته سڌا ٿي بيهندا هئا ايستائين جو بدن جو هر سنڌ پنهنجي جاءِ تي اچي وڃي. (بخاري)

وضاحت رڪوع کانپوءِ سڌو ٿي بيهڻ جي حالت کي ”قومه“ چئجي ٿو، قومه جي حالت ۾ هٿ ٻڌڻ يا کليا رکڻ بابت ڪابه وضاحت حديث ۾ نه ٿي ملي، تنهن ڪري ٻنهي طرح سان جائز آهي.

مسئلو 213 قومه جي مسنون دعا هي آهي.

عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ ﷺ قَالَ : كُنَّا نُصَلِّيْ وَرَاءَ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ : سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقَالَ رَجُلٌ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيْهِ

---

(١) كتاب الصلاة ، باب النهي عن قراة القرآن في الركوع والسجود

(٢) مختصر صحيح بخاري ،للزبيدي ، رقم الحديث ٤٦١

(٣) مختصر صحيح بخاري ،للزبيدي ، رقم الحديث ٤٧٠

فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ ((مَنِ الْمُتَكَلِّمُ؟)) قَالَ : أَنَا ، قَالَ ((رَأَيْتُ بِضْعَةً وَّ ثَلاَثِيْنَ مَلَكًا يَبْتَدِرُوْنَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلُ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت رفاعة بن رافع رضي الله عنه کان روايت آهي تہ اسان رسول الله ﷺ جي پويان نماز پڙهي رهيا هئاسون. جڏهن حضور اڪرم ﷺ مٿو مبارڪ مٿي کنيو تہ فرمايو. ”سمع الله لمن حمده“ (ترجمو: جنهن الله جي تعريف ڪئي الله تعاليٰ ٻڌي) مقتدين (جماعت وارن مان) هڪ ماڻهو چيو. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيْهِ (ترجمو: اسان جا پروردگار! تعريف تنهنجي لاءِ ئي آهي. ڪثرت سان اهڙي تعريف جيڪا شرڪ کان پاڪ ۽ برڪت واري آهي). جڏهن حضور اڪرم ﷺ نماز کان فارغ ٿيا تہ پڇيو. ”اهي ڪلما (جملا) ڪنهن چيا هئا؟“ هن شخص عرض ڪيو تہ مان هئس. حضور ﷺ فرمايو. ”مون ٽيهن کان وڌيڪ فرشتن کي انهن ڪلمن جو ثواب لکڻ ۾ هڪ ٻئي کان اڳڀرائي ڪندي ڏٺو“. (بخاري)

مسئلو 214 نماز ۾ سجدو ستن عضون تي ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 215 سجدي ۾ نڪ زمين تي ضرور لڳڻ گهرجي.

مسئلو 216 نماز ۾ ڪپڙن ۽ وارن کي ٺيڪ ڪرڻ يا ٺاهڻ جي منع آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلٰى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ وَ أَشَارَ بِيَدِهٖ عَلٰى أَنْفِهٖ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ وَ لاَ نَكْفِتَ الثِّيَابَ وَالشَّعْرَ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو. ”مون کي ستن عضون تي سجدو ڪرڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي. پيشاني تي (اهو چوندي) حضور اڪرم ﷺ پنهنجي هٿ سان نڪ جي طرف اشارو ڪيو. ٻنهي هٿن. ٻنهي گوڏن ۽ ٻنهي پيرن جي آڱرين تي“ ۽ وڌيڪ فرمايائون. ”مون کي حڪم ڏنو ويو آهي تہ اسين نماز ۾ ڪپڙن ۽ وارن کي ٺيڪ نہ ڪيون.“ (بخاري)

مسئلو 217 سجدو پوري اطمينان سان ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 218 سجدي ۾ ٻانهون زمين تي وڇائڻ نہ گهرجن.

---

(١) مختصر صحيح بخاري ،للزبيدي ، رقم الحديث ٤٦٠

(٢) مختصر صحيح بخاري ،للزبيدي ، رقم الحديث ٤٦٤

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِعْتَدِلُوْا فِي السُّجُوْدِ وَ لاَ يَنْبَسِطْ اَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ اِنْبِسَاطَ الْكَلْبِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "سجدو اطمينان سان ڪريو توهان مان ڪوبه سجدي ۾ پنهنجون ٻانهون ڪتي وانگر نه وڇائي."

(بخاري ۽ مسلم)

وضاحت ڪارائيءَ کان وٺي ٺونٺ تائين ٻانهن کي زمين تي رکڻ ڪتي وانگر اگهين چنگهون وڇائڻ وانگر آهن. تنهن ڪري هٿن کانسواءِ باقي ٻانهن جو حصو ٺونٺ تائين زمين کان مٿي هجڻ گهرجي.

مسئلو 219 سجدي ۾ ٺونٺيون پيٽ کان جدا ۽ کليل رکڻ گهرجن.

عَنْ مَيْمُوْنَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ اِذَا سَجَدَ لَوْ شَاءَ تْ بَهْمَةٌ اَنْ تَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ مَرَّتْ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت ميمونه رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن سجدو ڪندا هئا ته ٻڪري جو ٻچو حضور ﷺ جي هٿن جي هيٺيان (ڇاتي ۽ ٻانهن جي وچ مان) لنگهڻ چاهي ته لنگهي وڃي. (مسلم)

مسئلو 220 سجدي ۾ ٻئي هٿ ڪلهن جي برابر رکڻ گهرجن.

مسئلو 221 سجدي ۾ ٻئي هٿ پاسن کان جدا رکڻ گهرجن.

عَنْ اَبِيْ حُمَيْدٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ اِذَا سَجَدَ اَمْكَنَ اَنْفَهُ وَ جَبْهَتَهُ الْاَرْضَ وَ نَحّٰى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَ وَضَعَ كَفَّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ . رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ(٣) (صحيح)

حضرت ابو حميد رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ سجدي ۾ پنهنجو نڪ ۽ پيشاني زمين سان ڪڏ لڳائيندا هئا ۽ هٿ پنهنجي پاسن کان جدا رکندا هئا ۽ هٿ ڪلهن جي برابر رکندا هئا.

مسئلو 222 سجدي ۾ پيرن جون آڱريون قبلہ ڏانهن هئڻ گهرجن.

---

(١) مختصر صحيح بخاري ،للزبيدي، رقم الحديث ٣٠٠

(٢) كتاب الصلاة ، باب الاعتدال في السجود وضع الكفين على الارض

(٣) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٢٦

عَنْ اَبُوْ حُمَيْدٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَسْتَقْبِلُ بِأَطْرَافِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١)

حضرت ابو حميد ﷺ نبي اڪرم ﷺ کان روايت ڪن ٿا تہ حضور اڪرم ﷺ سجدي ۾ پيرن جون آڱريون قبلہ ڏانهن ڪندا هئا. (بخاري)

مسئلو 223 جلسہ جي مسنون دعا هي آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ ((اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِيْ وَارْحَمْنِيْ وَاجْبُرْنِيْ وَاهْدِنِيْ وَارْزُقْنِيْ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ ٻنهي سجدن جي وچ ۾ هي دعا پڙهندا هئا. ((اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِيْ وَارْحَمْنِيْ وَاجْبُرْنِيْ وَاهْدِنِيْ وَارْزُقْنِيْ)) (ترجمو: يا الله مون کي بخش ڪر، مون تي رحم فرماءِ منهنجو نقصان پورو فرماءِ ۽ مون کي هدايت ۽ رزق عطا فرماءِ).

(ابو دائود ۽ ترمذي)

وضاحت ٻنهي سجدن جي وچم ويهڻ کي جلسہ چئجي ٿو.

مسئلو 224 رڪوع، سجدو، قومہ ۽ جلسہ اطمينان ۽ اعتدال (وچولو مناسب ٽائيم) سان تقريباً هڪ جيتري وقت ۾ ادا ڪرڻ گهرجن.

عَنِ الْبَرَاءِ ﷺ قَالَ : كَانَ رُكُوْعُ النَّبِيِّ ﷺ وَ سُجُوْدُهُ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوْعِ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَرِيْبًا مِنَ السَّوَاءِ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت براءِ ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جو رڪوع سجدو، قومہ، ٻنهي سجدن جي وچ ۾ قعده (ويهڻ جو وقت) تقريباً برابر هوندو هو. (بخاري)

مسئلو 225 پهرئين ۽ ٽين رڪعت ۾ ٻئي سجدي کان پوءِ ٿورو وقت ويهڻ مسنون آهي، ان کي "جلسہ استراحت" چئجي ٿو.

عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ ﷺ اَنَّهُ رَاَى النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّيْ فَإِذَا كَانَ فِيْ وِتْرٍ مِنْ

---

(١) مختصر صحيح بخاري للزبيدي، رقم الحديث ٤٧٠

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٢٣٣

(٣) كتاب الاذان، باب الاطمانية حين يرفع راسه من الركوع

صَلَاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتّٰى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت مالڪ بن حويرث ﷺ کان روايت آهي تہ هن رسول الله ﷺ کي نماز پڙهندي ڏٺو. حضور ﷺ جڏهن نماز جي طاق رڪعتن ۾ (يعني پهرئين ۽ ٽئين) ۾ هوندا تہ (ٻئي سجدي کان پوء) ٿوري دير لاءِ سڌا ٿي ويهندا هئا ۽ پوءِ قيام لاءِ اٿندا هئا. (بخاري)

مسئلو 226 تشهد ۾ شهادت جي آڱر کڻڻ مسنون آهي.

مسئلو 227 تشهد ۾ ساڄو هٿ ساڄي گوڏي تي ۽ کاٻو هٿ کاٻي گوڏي تي رکڻ گهرجي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ زُبَيْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا قَعَدَ يَدْعُوْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنٰى عَلٰى فَخِذِهِ الْيُمْنٰى وَ يَدَهُ الْيُسْرٰى عَلٰى فَخِذِهِ الْيُسْرٰى وَ اَشَارَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ وَ وَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلٰى إِصْبَعِهِ الْوُسْطٰى. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن تشهد ۾ ويهندا هئا تہ ساڄو هٿ ساڄي گوڏي تي ۽ کاٻو هٿ کاٻي گوڏي تي رکندا ۽ پنهنجي (ساڄي هٿ جي) آڱوٺي کي پنهنجي وچين آڱر تي رکي حلقو ٺاهي شهادت جي آڱر مٿي کڻندا هئا. (مسلم)

وضاحت شهادت جي آڱر کي رڳو ڪلمہ شهادت جي وقت کڻڻ جي وضاحت حديثن مان ثابت نہ آهي. تنهن ڪري تشهد جي شروع کان وٺي تشهد جي آخر تائين لاڳيتو کڻجي يا ڪلمہ شهادت وقت کڻجي، سنت ادا ٿي ويندي.

مسئلو 228 شهادت جي آڱر کڻڻ شيطان کي تلوار هڻڻ کان وڌيڪ سخت آهي.

عَنْ نَافِعٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لَهِيَ اَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيْدِ يَعْنِي السَّبَّابَةَ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ (٣) (حسن)

حضرت نافع ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "شهادت جي

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٤٦٧

(٢) كتاب المساجد ، باب صفة الجلوس في الصلاة

(٣) مشكوة المصابيح ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩١٧

اگر ڪڻ شيطان کي ٺلولو يا تيزي هڻڻ کان وڌيڪ سخت آهي“. (احمد)

مسئلو 229 تشهد جي مسنون دعا هي آهي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه قَالَ اِلْتَفَتَ اِلَيْنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ : اِذَا قَعَدَ اَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَقُلْ ((اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوٰتُ وَالطَّيِّبَاتُ اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ اَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَ عَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصّٰلِحِيْنَ فَاِذَا قَالَهَا اَصَابَتْ كُلَّ عَبْدٍ لِلّٰهِ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الْمَسْاَلَةِ مَا شَاءَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (۱)

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ اسان ڏانهن متوجهه ٿيا ۽ فرمايو، ”جڏهن توهان نماز پڙهو ته چئو: سڀ زباني، جسماني ۽ مالي عبادتون الله تعاليٰ لاءِ آهن. الله جو سلام هجي توهان تي اي نبي! محمد ﷺ ۽ هن (الله) جون رحمتون ۽ برڪتون هجن اسان تي به ۽ الله جي نيڪ بندن تي به سلام. جڏهن ڪنهن هي لفظ چيا ته الله جي هر نيڪ بندي تي چاهي اهو آسمان ۾ هجي يا زمين ۾ سلام پهچن ٿا ۽ پوءِ چئو ته مان شاهدي ڏيان ٿو ته الله کانسواءِ ڪوبه عبادت جي لائق (معبود) نه آهي ۽ شاهدي ڏيان ٿو ته محمد ﷺ الله تعاليٰ جو ٻانهو ۽ رسول آهي. پوءِ ماڻهو پنهنجي لاءِ جيڪا دعا پسند ڪري اها گهري.“ (مسلم)

مسئلو 230 پهرئين تشهد (يا قعده) واجب آهي.

مسئلو 231 نمازي کي اگر پهرئين تشهد ۾ وهڻ وسري وڃي ته ان کي سجدو سهو ڪرڻ گهرجي.

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ رضي الله عنه قَالَ : صَلّٰى بِنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ الظُّهْرَ فَقَامَ وَ عَلَيْهِ جُلُوْسٌ فَلَمَّا كَانَ فِيْ آخِرِ صَلاَتِهٖ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (۲)

حضرت عبدالله بن مالک بن بحينة کان روايت آهي ته اسان کي رسول الله ﷺ ظهر جي نماز پڙهائي (ٻن رڪعتن کانپوءِ) حضور ﷺ کي تشهد (قعده) لاءِ ويهڻو هو، مگر (ڪاڻئن وسري ويو ۽ ٻاڻ) اٿي بيٺا. پوءِ جڏهن حضور ﷺ نماز

(۱) ڪتاب الصلاة ، باب التشهد في الصلاة

(۲) ڪتاب الصلاة ، باب التشهد في الاوليٰ

جي آخري قعده ۾ ويٺا ته ٻه سجدا (سجده سهو) ادا ڪيا.

وضاحت ٽن يا چئن رڪعتن واري نماز ۾ ٻي رڪعت کانپوءِ ٽين يا چوٿين رڪعت ۾ التحيات پڙهڻ واجب آهي. ان ويهڻ کي قعده يا تشهد چئجي ٿو.

مسئلو 232 پهرئين تشهد ۾ ساڄو پير بيهارجي ۽ کاٻي پير تي ويهڻ مسنون آهي.

مسئلو 233 ٻئي يا آخري تشهد ۾ ساڄو پير بيهارجي ۽ کاٻي پير کي ساڄي ٽنگ جي ٻڪيءَ جي هيٺان ڪڍي ڌڙ تي ويهڻ کي "تورڪ" چئجي ٿو. تورڪ ڪرڻ افضل آهي.

عَنْ اَبِيْ حُمَيْدِ نِ السَّاعِدِيِّ ﷺ اَنَّهُ قَالَ : وَ هُوَ فِيْ نَفَرٍ مِنْ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ اَنَا كُنْتُ اَحْفَظَكُمْ لِصَلَاةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ اِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلٰى رِجْلِهِ الْيُسْرٰى وَ نَصَبَ الْيُمْنٰى فَاِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرٰى وَ نَصَبَ الْأُخْرٰى وَ قَعَدَ عَلٰى مَقْعَدِهٖ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت ابو حميد ساعدي ﷺ صحابه ڪرام رضي الله عنهم جي مجلس ۾ ويٺا هئا ته فرمايائون ته مون کي نبي اڪرم ﷺ جي نماز جو طريقو توهان سڀني کان وڌيڪ ياد آهي. رسول الله ﷺ ٻي رڪعت کانپوءِ پهرئين تشهد ۾ ساڄو پير بيهاريندا هئا ۽ کاٻي پير تي ويهندا هئا. آخري رڪعت (يعني ٻئي تشهد) ۾ کاٻي پير کي ساڄي پير جي ٻڪيءَ هيٺان ڪڍي، ساڄو پير بيهاري، (کاٻي) ڌڙ تي ويهندا هئا. (بخاري)

مسئلو 234 ٻئي تشهد ۾ التحيات کانپوءِ درود شريف ۽ ان کانپوءِ مسنون دعائن مان ڪا هڪ پڙهڻ گهرجي.

عَنْ فُضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ ﷺ قَالَ : سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَدْعُوْ فِيْ صَلَاتِهٖ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((عَجِلَ هٰذَا)) ثُمَّ دَعَاهُ فَقَالَ لَهُ اَوْ لِغَيْرِهٖ ((اِذَا صَلّٰى اَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيْدِ اللّٰهِ وَ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ ثُمَّ لِيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ لِيَدْعُ بَعْدُ مَا شَاءَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (صحيح) (٢)

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٤٧٠

(٢) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الثالث ، رقم الحديث ٢٧٦٧

حضرت فضاله بن عبيد ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ هڪ ماڻهو کي نماز ۾ درود کانسواءِ دعا گهرندي ٻڌو ته حضور ﷺ فرمايو، ”هن جلدي ڪئي“. پوءِ حضور ﷺ ان ماڻهو کي پاڻ وٽ سڏيو ۽ ان کي يا ڪنهن ٻئي شخص کي مخاطب ٿي فرمايو، ”جڏهن ڪو نماز پڙهي ته الله تعاليٰ جي حمد و ثنا سان آغاز ڪري پوءِ الله تعاليٰ جي نبي ﷺ تي درود موڪلي ۽ ان کانپوءِ جيڪا چاهي دعا گهري“. (ترمذي)

مسئلو 235 حضور اڪرم ﷺ نماز ۾ هيٺين درود پڙهڻ جي هدايت فرمائي آهي.

عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ اَبِيْ لَيْلٰى ﷺ قُلْنَا : يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ؟ قَالَ : ((قُوْلُوْا : اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ ، اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌمَجِيْدٌ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت عبدالرحمان بن ابو ليلي ﷺ کان روايت آهي ته اسان پڇيو، ”يا رسول الله ﷺ! اسان توهان ﷺ تي ۽ اهل بيت تي ڪهڙي طرح درود موڪليون؟“ حضور ﷺ فرمايو ته چئو، ”يا الله! محمد ﷺ ۽ آل محمد ﷺ تي اهڙي طرح رحمت نازل فرماءِ جهڙي طرح تو ابراهيم ۽ آل ابراهيم تي رحمت نازل فرمائي. بيشڪ تون بزرگ ۽ پنهنجي ذات ۾ محمود آهين. يا الله! محمد ﷺ ۽ آل محمد ﷺ تي اهڙي طرح سان برڪت نازل فرماءِ جهڙي طرح تو ابراهيم ۽ آل ابراهيم تي برڪت نازل فرمائي، بيشڪ تون ساراهيل ۽ وڏي عزت وارو آهين.“ (بخاري)

مسئلو 236 درود شريف کان پوءِ، مسنون دعائن مان هڪ يا جيتريون ڪير چاهي پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 237 درود شريف کانپوءِ مسنون دعائن مان هي به هي آهن.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَدْعُوْا فِي الصَّلَاةِ يَقُوْلُ ((اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَ اَعُوْذُبِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ وَ اَعُوْذُبِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنَ الْمَاْثَمِ وَالْمَغْرَمِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

---

(١) كتاب الانبياء ، باب قول الله تعالىٰ ﴿ واتخذوا ابراهيم خليلا﴾

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٤٥

(1) حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ نماز ۾ (تشهد ۽ درود کانپوءِ) هي دعا گهرندا هئا. "يا الله! مان تنهنجي پناهه گهران ٿو قبر جي عذاب کان، تنهنجي پناهه گهران ٿو مسيح دجال جي فتني کان ۽ تنهنجي پناهه گهران ٿو زندگي ۽ موت جي آزمائش کان. يا الله! تنهنجي پناهه گهران ٿو گناهه ۽ قرض کان". (بخاري ۽ مسلم)

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رضي الله عنه قَالَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَلِّمْنِي دُعَاءً أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي قَالَ: قُلْ ((اَللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

(2) حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ کي عرض ڪيو. مون کي ڪا دعا ٻڌايو جا مان نماز ۾ پڙهان. رسول الله ﷺ فرمايو ته چئو. "(ترجمو) اي الله! مون پنهنجي جان تي گهڻو ظلم ڪيو ۽ تو کان سواءِ ڪير آهي جو گناهه بخشي؟ تون پنهنجي خاص بخشش سان مون کي بخش ڪر ۽ مون تي رحم فرماءِ بيشڪ تون ئي بخشڻ وارو مهربان آهين". (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 238 التحيات، درود شريف ۽ دعائن کان فارغ ٿيڻ کانپوءِ "السلام عليڪم ورحمة الله" چئي نماز ختم ڪرڻ مسنون آهي.

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (٢)

(صحيح)

حضرت علي بن ابو طالب رضي الله عنه، نبي اڪرم ﷺ کان روايت ڪن ٿا ته حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "طهارت (پاڪيزگي) نماز جي ڪنجي آهي. نماز جو آغاز تڪبير کان ۽ اختتام سلام چوڻ آهي." (احمد، ابوداؤد، ترمذي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 239 سلام ورائڻ کانپوءِ امام کي کاٻي يا ساڄي پاسي کان ڦري جماعتين ڏانهن منهن ڪري وهڻ گهرجي.

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الثاني ، رقم الحديث ١٧٢٩

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٢٢

بِوَجْهِهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١)

حضرت سمرة بن جندب رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏھن نماز پڙھي وٺندا ھئا تہ پنھنجو منھن مبارڪ اسان ڏانھن ڦيرائيندا ھئا. (بخاري)

مسئلو 240 **نماز ختم ڪرڻ ۽ سلام ورائڻ ڪانپوءِ ھٿ کڻي اجتماعي دعا گھرڻ سنت کان ثابت نہ آھي.**

مسئلو 241 **نماز ختم ڪري سلام ورائڻ ڪانپوءِ ساڄي يا کابي پاسي ماڻھن سان ھٿ ملائڻ سنت کان ثابت نہ آھي.**

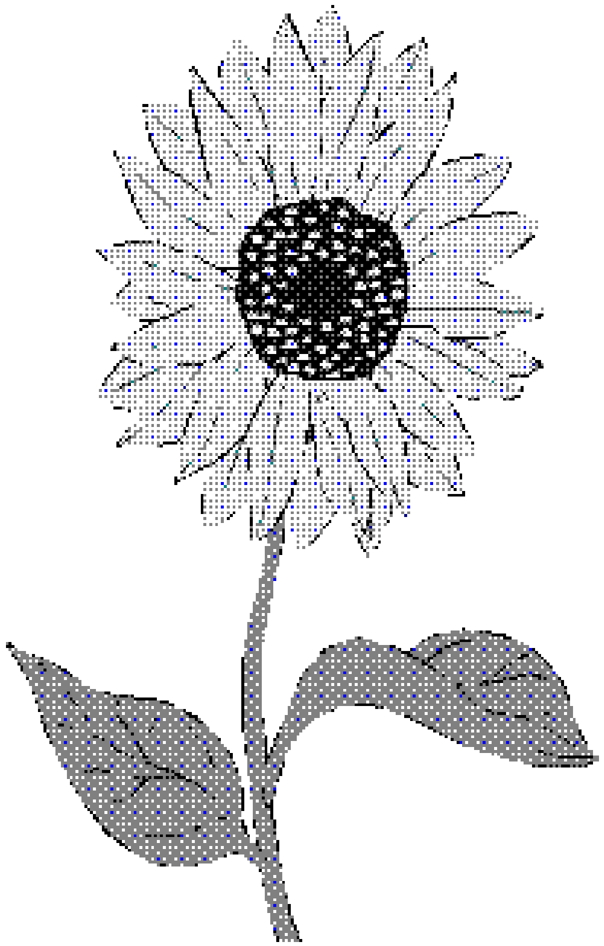

(١) مختصر صحيح بخاري ،للزبيدي ، رقم الحديث ٤٨١

صَلاَةِ النِّسَاءِ
عورتن جي نماز

مسئلو 242 عورت جو مسجد جي بدران پنهنجي گهر جي آخري حصي ۾ نماز ادا ڪرڻ وڌيڪ افضل آهي.

عَنْ أُمِّ حُمَيْدٍ اِمْرَأَةِ أَبِيْ حُمَيْدٍ نِ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهَا جَاءَ تْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ : يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ إِنِّيْ أُحِبُّ الصَّلاَةَ مَعَكَ ؟ قَالَ ((قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكِ تُحِبِّيْنَ الصَّلاَةَ مَعِيَ وَ صَلاَ تُكِ فِيْ بَيْتِكِ خَيْرٌ مِنْ صَلاَ تِكِ فِيْ حُجْرَتِكِ ، وَصَلاَ تُكِ فِيْ حُجْرَتِكِ خَيْرٌ مِنْ صَلاَ تِكِ فِيْ دَارِكِ ، وَ صَلاَ تُكِ فِيْ دَارِكِ خَيْرٌ مِنْ صَلاَ تِكِ فِيْ مَسْجِدِ قَوْمِكِ وَ صَلاَ تُكِ فِيْ مَسْجِدِ قَوْمِكِ خَيْرٌ مِنْ صَلاَ تِكِ فِيْ مَسْجِدِيْ)) قَالَ : فَأَمَرَتْ فَبُنِيَ لَهَا مَسْجِدٌ فِيْ أَقْصٰى شَيْءٍ مِنْ بَيْتِهَا وَ أَظْلَمِهٖ ، وَكَانَتْ تُصَلِّيْ فِيْهِ حَتّٰى لَقِيَتِ اللّٰهَ عَزَّوَجَلَّ . رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ حِبَّانَ وَ ابْنُ خُزَيْمَةَ (١) (حسن)

حضرت ابو حميد ساعدي رضي الله عنه جي زال حضرت ام حميد ساعدي رضي الله عنها، نبي اڪرم ﷺ جي خدمت ۾ حاضر ٿي ۽ عرض ڪيو، "يا رسول الله ﷺ! مان چاهيان ٿي ته توهان سان گڏ (مسجد نبوي ۾) نماز پڙهان." حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو، "مون کي معلوم آهي ته تون مون سان گڏ نماز پڙهڻ چاهين ٿي ليڪن تنهنجو (گهر جي) هڪ ڪند ۾ نماز پڙهڻ ۽ تنهن جي ڪمري ۾ نماز پڙهڻ کان افضل آهي ۽ تنهن جو ڪمري ۾ نماز پڙهڻ گهر جي پڊري (صحن) ۾ نماز پڙهڻ کان بهتر آهي ۽ تنهن جو گهر جي پڊري ۾ نماز پڙهڻ پاڙي جي مسجد ۾ نماز پڙهڻ کان افضل آهي ۽ تنهن جي پاڙي جي مسجد ۾ نماز ادا ڪرڻ منهنجي مسجد ۾ نماز ادا ڪرڻ کان افضل آهي". راوي چئي ٿو ته حضرت ام حميد رضي الله عنها (پنهنجي گهر ۾ مسجد ٺاهڻ جو) حڪم ڏنو، تنهن ڪري ان جي گهر جي آخري حصي ۾ مسجد ٺاهي وئي جنهن کي اونداهي ۾ رکيو ويو (يعني ان ۾ دري يا روشندان وغيره نه ٺاهيو ويو) ۽ هو هميشه ان ۾ نماز پڙهندي رهي

---

(١) الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٣٨

ايستائين جو پنهنجي الله عزوجل سان وجي ملي. (احمد، ابن حبان ۽ ابن خزيمہ)

مسئلو 243 شرعي حڪمن جي پابندي ڪندي عورتون نماز لاءِ مسجد ۾ وڃڻ چاهين تہ انهن کي منع نہ ڪئي وڃي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ((لاَ تَمْنَعُوْا نِسَاءَ كُمُ الْمَسَاجِدَ وَ بُيُوْتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (١) (حسن)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "عورتن کي مسجدن ۾ وڃڻ کان منع نہ ڪريو ليڪن (نماز پڙهڻ لاءِ) انهن جا گهر مسجدن کان بهتر آهن". (ابو داؤد)

مسئلو 244 عورتن کي ڏينهن جي ٽائيم ۾ مسجد ۾ اچڻ کان پاسو ڪرڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِئْذَنُوْا لِلنِّسَاءِ بِاللَّيْلِ إِلَى الْمَسَاجِدِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "عورتن کي رات جي وقت مسجدن ۾ اچڻ جي اجازت ڏيو". (ترمذي)

مسئلو 245 عورتن کي خوشبو لڳائي مسجد ۾ وڃڻ جي منع آهي.

مسئلو 246 ڪنهن عورت خوشبو لڳائي هجي تہ ان کي مسجد ۾ وڃڻ کان پهرئين خوشبو ڌوئڻ گهرجي.

لَقِيَ اَبُوْهُرَيْرَةَ رضی اللہ عنہ مُتَطَيِّبَةً تُرِيْدُ الْمَسْجِدَ فَقَالَ يَا اَمَةَ الْجَبَّارِ اَيْنَ تُرِيْدِيْنَ ؟ قَالَتِ الْمَسْجِدِ . قَالَ وَ لَهُ تَطَيَّبْتِ ؟ قَالَتْ نَعَمْ ! قَالَ : فَإِنِّيْ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ ((اَيُّمَا امْرَاَةٍ تَطَيَّبَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ إِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ تُقْبَلْ لَهَا صَلاَةٌ حَتّٰى تَغْتَسِلَ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٣)
(صحيح)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٣٠

(٢) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٦٦

(٣) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الثاني ، رقم الحديث ٣٢٣٣

حضرت ابوھريره ﷺ ھڪ عورت کي خوشبو لڳائي مسجد ڏانھن ويندي ڏٺو ته پڇيو، "اي الله جي بندي ڪيڏانھن وڃي رھي آھين؟" عورت جواب ڏنو، "مسجد ڏانھن". حضرت ابوھريره ﷺ فرمايو، "ڇا ان مقصد لاءِ تو عطر لڳايو آھي؟" عورت جواب ڏنو، "جي ھا". حضرت ابوھريره ﷺ فرمايو، "مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو آھي ته جيڪا عورت خوشبو لڳائي ۽ پوءِ مسجد ڏانھن وڃي ان جي نماز قبول نه ٿي ڪئي وڃي، جيستائين ھو خوشبو کي ڌوئي (پوءِ) مسجد ڏانھن وڃي". (ابن ماجه)

مسئلو 247 مٿي تي چادر ۽ پا تلھو رکو پائڻ کانسواءِ عورت جي نماز نه ٿي ٿئي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 69

مسئلو 248 عورتن کي مردن جي صف کان جدا صف ٺاھڻ گھرجي.

مسئلو 249 عورت اڪيلي صف ۾ بيھي سگھي ٿي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 136

مسئلو 250 عورتن جي سڀ کان سٺي صف آخري آھي ۽ سڀ کان خراب صف پھرئين (مردن سان مليل) آھي.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ((خَيْرُ صُفُوْفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَ شَرُّهَا أَوَّلُهَا وَ خَيْرُ صُفُوْفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَ شَرُّهَا آخِرُهَا)) رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ وَابْنُ مَاجَةَ(١) (صحيح)

حضرت ابوھريره ﷺ کان روايت آھي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "عورتن جي بھترين صف سڀ کان آخري ۽ بدترين صف پھرين (يعني مردن سان مليل) آھي". (ابوداؤد ۽ ابن ماجه)

مسئلو 251 امام کي غلطي کان آگاھ ڪرڻ لاءِ مردن کي سبحان الله چوڻ گھرجي ۽ عورتن کي تاڙي وڄائڻ گھرجي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 269

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨١٩

مسئلو 252 عورت جو اذان (بانگ) ڏيڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

مسئلو 253 عورت، عورتن جي امامت ڪرائي سگهي ٿي.

مسئلو 254 عورت کي امامت ڪرائڻ وقت پهرئين صف جي وچ ۾ بيهڻ گهرجي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديثون مسئلو نمبر 156 ۽ 155

مسئلو 255 زال مڙس بہ هڪ صف ۾ نماز ادا ڪري نہ ٿا سگهن.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ النَّبِيِّ ﷺ وَ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا خَلْفَنَا تُصَلِّيْ مَعَنَا وَ أَنَا إِلَى جَنْبِ النَّبِيِّ ﷺ أُصَلِّيْ مَعَهُ . رَوَاهُ النَّسَائِيُّ(١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ مون نبي اڪرم ﷺ سان گڏ نماز پڙهي، حضرت عائشة رضي الله عنها اسان جي پويان (باجماعت نفل) نماز ادا ڪئي. جڏهن تہ مان نبي اڪرم ﷺ جي پرسان (بيهي) نماز پڙهي رهيو هئس“. (نسائي)

مسئلو 256 مٿين حڪمن کانسواءِ مرد ۽ عورت جي نماز جي طريقي ۾ ڪو فرق نہ آهي.

عَنْ مَالِكِ بْنِ حُوَيْرِثٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ((صَلُّوْا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِيْ أُصَلِّيْ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

(1) حضرت مالڪ بن حويرث رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”توهان سڀ (مرد ۽ عورتون) اهڙي طرح نماز پڙهو جهڙي طرح مون کي پڙهندي ڏسو ٿا“. (بخاري)

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ((اِعْتَدِلُوْا فِي السُّجُوْدِ وَ لَا يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ اِنْبِسَاطَ الْكَلْبِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٣)

(2) حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ وسلم فرمايو، ”سجدو اطمينان سان ڪريو ۽ توهان مان ڪوبہ (مرد يا عورت) سجدي ۾ پنهنجون ٻانهون

---

(١) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٧٤

(٢) كتاب الاذان ، باب الاذان للمسافرين

(٣) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٠٠

ڪتي وانگر نہ وڇائي“. (بخاري ۽ مسلم)

ڪَانَتْ اُمُّ الدَّرْدَآءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا تَجْلِسُ فِيْ صَلاَ تِهَا جِلْسَةَ الرَّجُلِ وَ كَانَتْ فَقِيْهَةً . ذَكَرَهُ الْبُخَارِيُّ (١)

(3) حضرت ام درداء رضي الله عنها نماز ۾ مردن وانگر ويهندي هئي ۽ هو فقيهہ خاتون هئي. (بخاري)

قَالَ إِبْرَاهِيْمُ النَّخْعِيُّ : تَفْعَلُ الْمَرْاَةُ فِي الصَّلاَةِ كَمَا يَفْعَلُ الرَّجُلُ . ذَكَرَهُ ابْنُ اَبِيْ شَيْبَةَ (٢)

(4) حضرت ابراهيم نخعي رحمة الله عليه (امام ابو حنيفہ رحمة الله عليه جو استاد) فرمائي ٿو. ”عورت اهڙي طرح نماز پڙهي جهڙي طرح مرد پڙهي ٿو“. (ابن ابي شيبہ)

مسئلو 257 **مستحاضہ (رت جي بيماري واري عورت) ڪي حيض جا ڏينهن گذرڻ تي غسل ڪري هر نماز لاءِ نئون وضو ڪرڻ گهرجي.**

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 23

مسئلو 258 **حائضہ (حيض واري عورت) لاءِ حيض جي ڏينهن جي نمازن جي قضا نہ آهي.**

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 339

مسئلو 259 **عورتن تي جمعي جي نماز واجب نہ آهي.**

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديثو مسئلو 344.

مسئلو 260 **شرعي حڪمن جي پابندي ڪندي عورتون عيد نماز لاءِ مسجد يا ميدان ۾ وڃڻ چاهين تہ وڃي سگهن ٿيون.**

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 459

مسئلو 261 **تهجد پڙهندڙ عورتن جي فضيلت**

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 296

---

(١) ڪتاب الاذان، باب سنة الجلوس في التشهد

(٢) مصنف ابن ابي شيبه، الجزء الاول، رقم الصفحه ٧٥

أَلْأَذْكَارُ الْمَسْنُوْنَةِ

نماز کانپوءِ جا مسنون ذڪر

مسئلو 262 فرض نماز کانپوءِ سلام ورائڻ کانپوءِ بلند آواز ۾ هڪ دفعو "الله اڪبر" ۽ ٽي دفعا "استغفر الله" چوڻ ۽ ان کان پوءِ "اللهم انت السلام" پڙهڻ مسنون آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كُنْتُ أَعْرِفُ انْقِضَاءَ صَلَاةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ بِالتَّكْبِيْرِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

(1) حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته مان رسول الله ﷺ جي (فرض) نماز ختم ٿيڻ جو اندازو حضور ﷺ جي الله اڪبر چوڻ (جي آواز) مان لڳائيندو هئس. (بخاري ۽ مسلم)

عَنْ ثَوْبَانَ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ((إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ اِسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا وَ قَالَ ((اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَ مِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

(2) حضرت ثوبان ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن پنهنجي نماز مان فارغ ٿيندا هئا ته ٽي دفعا "استغفر الله" فرمائيندا هئا ۽ پوءِ وري فرمائيندا هئا. "يا الله تعالىٰ تون سلامتي آهين. سلامتي تو کان ئي حاصل ٿئي ٿي ۽ بزرگي ۽ بخشش جا مالڪ تنهن جي ذات وڏي بابرڪت آهي." (مسلم)

مسئلو 263 ڪجهه بيون مسنون دعائون.

(١) عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﷺ قَالَ أَخَذَ بِيَدِيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ ((إِنِّيْ لَأُحِبُّكَ يَا مُعَاذُ)) فَقُلْتُ : وَ أَنَا أُحِبُّكَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ ((فَلَا تَدَعْ أَنْ تَقُوْلَ فِيْ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ﴿رَبِّ أَعِنِّيْ عَلٰى ذِكْرِكَ وَ شُكْرِكَ وَ حُسْنِ عِبَادَتِكَ﴾ رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ أَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ (٣) (صحيح)

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٤٣

(٢) كتاب المساجد ، باب استحباب الذكر بعد الصلاة

(٣) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٣٦

(1) حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ منهنجو هٿ جهلي فرمايو، "اي معاذ! مون کي توسان محبت آهي" مون عرض ڪيو "يا رسول الله ﷺ مان به حضور ﷺ سان محبت ڪريان ٿو" حضور ﷺ ارشاد فرمايو، "جڏهن ته پوءِ هر (فرض) نماز کانپوءِ هي ڪلمات (دعا) چوڻ نه وساريجان: ﴿رَبِّ اَعِنِّيْ عَلٰى ذِكْرِكَ وَ شُكْرِكَ وَ حُسْنِ عِبَادَتِكَ﴾ (ترجمو: "اي منهنجا پروردگار مون کي پنهنجو ذڪر، شڪر ۽ بهترين عبادت ڪرڻ جي توفيق عطا فرماءِ."
(احمد، ابوداؤد ۽ نسائي)

(٢) عَنِ الْمُغِيْرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُوْلُ فِيْ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوْبَةٍ ((لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ وَ لَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَ لَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(١)

(2) حضرت مغيرة بن شعبه رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ هر فرض نماز کانپوءِ هي دعا پڙهندا هئا. (ترجمو) "الله تعاليٰ کان سواءِ ڪو معبود نه آهي، هو اڪيلو آهي ان جو ڪو شريڪ يا ساجهي نه آهي بادشاهي ان جي آهي، حمد ان لاءِ آهي، هو هر شيءِ تي قادر آهي. يا الله! تون ڪنهن کي پنهنجي فضل سان نوازڻ چاهين ته ڪير به توکي روڪي نه ٿو سگهي ۽ ڪنهن کي پنهنجي رحمت کان محروم ڪرين ته ڪوئي به ان کي نوازي نه ٿو سگهي. ڪنهن دولتمند جي دولت ان کي تنهنجي عذاب کان بچائي نه ٿي سگهي." (بخاري ۽ مسلم)

(٣) عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ سَبَّحَ اللّٰهَ فِيْ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَّ ثَلَاثِيْنَ وَ حَمِدَ اللّٰهَ ثَلَاثًا وَّ ثَلَاثِيْنَ وَ كَبَّرَ اللّٰهَ ثَلَاثًا وَّ ثَلَاثِيْنَ فَتِلْكَ تِسْعَةٌ وَّ تِسْعُوْنَ وَ قَالَ تَمَامُ الْمِائَةِ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَ اِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

(3) حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن هر نماز کانپوءِ 33 دفعا سبحان الله (الله پاڪ آهي)، 33 دفعا الحمد الله (تعريف الله لاءِ آهي)، 33 دفعا الله اڪبر (الله سڀ کان وڏو آهي)، ان 99 جي تعداد پوري ڪئي ۽ پوءِ سؤ پوري ڪرڻ لاءِ پڙهيو (ترجمو) "الله کانسواءِ ڪو معبود نه آهي،

---

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٤٧

(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٣١٤

هو اڪيلو آهي هن جو ڪو شريڪ نہ آهي، بادشاهي ان جي آهي، تعريف جي لائق ان جي ذات آهي ۽ هو هر شيء تي قادر آهي تہ ان جا سڀ گناھ معاف ڪيا ويندا، ڀوءِ ڀلي سمنڊ جي گجي برابر ڇو نہ هجن." (مسلم)

(٤) عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ﷺ قَالَ أَمَرَنِي رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((أَنْ أَقْرَأَ بِالْمُعَوِّذَاتِ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُوْدَاوُدَ وَالنِّسَائِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ(١) (صحيح)

(4) حضرت عقبہ بن عامر ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ هر نماز کانپوءِ "معوذات" پڙهڻ جو حڪم ڏنو. (احمد، ابوداٶد، نسائي ۽ بيهقي)

وضاحت معوذات مان مراد قرآن شريف جون آخري ٻہ سورتون (قل اعوذ برب الفلق ۽ قل اعوذ برب الناس) آهن.

(٥) عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ﷺ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((مُعَقِّبَاتٌ لاَ يَخِيْبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ ثَلاَثٌ وَثَلاَثُوْنَ تَسْبِيْحَةً وَ ثَلاَثٌ وَثَلاَثُوْنَ تَحْمِيْدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلاَثُوْنَ تَكْبِيْرَةً فِيْ دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ.)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

(5) حضرت ڪعب ابن عجرة ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "نماز کانپوءِ پڙهڻ واريون ڪجھ اهڙيون دعائون آهن، جنهن کي پڙهڻ وارو يا ان جو ذڪر ڪرڻ وارو ڪڏهن بہ ثواب کان محروم نہ ٿو رهي، (ان مان هڪ هي آهي) 33 دفعا سبحان الله، 33 دفعا الحمد لله ۽ 34 دفعا الله اڪبر چوڻ."
(مسلم)

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ زُبَيْرٍ رضي الله عنهما قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا سَلَّمَ مِنْ صَلاَتِهِ يَقُوْلُ بِصَوْتِهِ الْأَعْلَى ((لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَ لَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ اللّٰهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُوْنَ.)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

(6) حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن نماز پوري ڪندا هئا تہ بلند آواز سان هيٺيون چوندا هئا. "الله تعالى کانسواءِ ڪو معبود نہ آهي هو اڪيلو آهي، هن جو ڪو شريڪ نہ آهي، بادشاهي

(١) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٦٨
(٢) كتاب المساجد ، باب استحباب الذكر بعد الصلاة
(٣) كتاب المساجد ، باب استحباب الذكر بعد الصلاة

ان جي آهي. تعريف جي لائق ان جي ذات آهي ۽ هو هر شيءِ تي قادر آهي. الله جي توفيق کان سواءِ نه گناهه کان بچڻ جي طاقت آهي نه نيڪي ڪرڻ جي قوت. الله تعاليٰ کان سواءِ ڪوبه معبود نه آهي. هن کان سواءِ ڪنهن جي عبادت نه ٿا ڪريون. سڀ نعمتون هن جي طرف کان آهن. بزرگي هن لاءِ آهي. بهترين تعريف جو مالڪ اهو ئي آهي. هن کان سواءِ ڪوبه معبود نه آهي. اسين پنهنجو دين ان لاءِ خاص ڪيون ٿا. چاهي ڪافرن کي ڪيترو به برو ڇو نه لڳي." (مسلم)

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ((مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوْبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُوْلِ الْجَنَّةِ إِلَّا أَنْ يَمُوْتَ.)) رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَابْنُ حِبَّانَ وَالطَّبْرَانِيُّ (١)

(صحيح)

(7) حضرت ابو امامه رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "جنهن هر نماز (فرض) کانپوءِ آيت الڪرسي پڙهي ان کي موت کان سواءِ ڪا شيءِ جنت ۾ وڃڻ کان نه ٿي روڪي سگهي.(٢) (نسائي، ابن حبان ۽ طبراني)

عَنْ أَبِي سَعِيْدٍ نِ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ إِذَا سَلَّمَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الصَّلَاةِ قَالَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ((سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ.)) رَوَاهُ أَبُوْ يَعْلَى (٣)

(8) حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن (نماز مان) سلام ورائيندا هئا ته ٽي دفعا هيئن چوندا هئا. "تنهنجو عزت وارو رب ان تمام عيبن کان پاڪ آهي جي ڪافر بيان ڪن ٿا. سلامتي هجي رسولن تي ۽ عبادت جي لائق رڳو الله رب العالمين جي ذات آهي." (ابو يعلي)

---

(١) سلسله احاديث الصحيحة للالباني ، الجزء الثاني ، رقم الحديث ٩٧٢

(٢) آيت الڪرسي جا لفظ هي آهن:

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّ لَا نَوْمٌ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ وَ لَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ اِلَّا بِمَا شَآءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَئُوْدُهٗ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ.

(٣) عدة الحصن والحصين ، رقم الحديث ٢٦٣

مَا يَجُوْزُ فِى الصَّلاَةِ

نماز ۾ جائز ڪمن جا مسئلا

مسئلو 264 نماز ۾ خدا جي خوف کان روئڻ درست آهي.

عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الشِّخِّيْرِ ﷺ قَالَ : رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّيْ وَ فِيْ صَدْرِهٖ أَزِيْزٌ كَأَزِيْزِ الرَّحٰى مِنَ الْبُكَاءِ . رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ أَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ (صحيح) (١)

حضرت عبدالله بن شخير ﷺ کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ کي نماز پڙهندي ڏٺو، نماز ۾ روئڻ جي سبب ڪري حضور ﷺ جي سيني (ڇاتي) مان هنڊي (ديڳڙي) جهڙي جوش جو آواز اچي رهيو هو. (احمد، ابوداؤد، نسائي)

مسئلو 265 بيماري يا پيرسنيءَ (وڏي عمر) جي ڪري نماز ۾ لٺ تي ٽيڪ لڳائڻ يا ڪرسي وغيره جو استعمال ڪرڻ جائز آهي.

عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ لَمَّا أَسَنَّ وَ حَمَلَ اللَّحْمَ اتَّخَذَ عَمُوْدًا فِيْ مُصَلاَّهُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهِ . رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ (٢) (صحيح)

حضرت ام قيس بنت محصن رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جي عمر مبارڪ جڏهن وڏي ٿي ۽ ٿلها ٿيا ته حضور اڪرم ﷺ نماز جي جاءِ تي لٺ رکندا هئا ۽ نماز جي دوران ان تي ٽيڪ لڳائيندا هئا. (ابوداؤد)

مسئلو 266 بيماري يا پيرسنيءَ جي ڪري نفل نماز جو ڪجهه حصو ويهي ۽ ڪجهه حصو ويهي پڙهڻ جائز آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 319

مسئلو 267 تڪليف ۽ ايذاءُ ڏيڻ واري شيءِ کي نماز جي حالت ۾ مارڻ جائز آهي.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٧٩٩

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٣٥

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اُقْتُلُوا الْاَسْوَدَيْنِ فِي الصَّلاةِ ، الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَاَبُوْدَاوُدَ (١) (صحيح)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”نماز ۾ نانگ ۽ وڇون کي ماريو.“ (احمد ۽ ابوداؤد)

مسئلو 268 ڪنهن سبب جي ڪري سجدي جي جاءِ تان مٽي يا رِيتي وغيره هٽائڻي هجي تہ هڪ دفعو نماز جي وچ ۾ ائين ڪري سگهجي ٿو.

عَنْ مُعَيْقِيْبٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ فِي الرَّجُلِ الَّذِيْ يُسَوِّي التُّرَابَ حَيْثُ يَسْجُدُ قَالَ ((اِنْ كُنْتَ فَاعِلاً فَوَاحِدَةً)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت معيقيب ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ سجدي جي جاءِ تان مٽي برابر ڪرڻ واري جي باري ۾ فرمايو، ”اگر ائين ڪرڻ ضروري هجي تہ هڪ دفعو ڪجي.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 269 امام کي ان جي غلطي کان واقف ڪرڻ لاءِ مردن کي ”سبحان الله“ چوڻ گهرجي ۽ زالن کي تاڙي وڄائڻ گهرجي.

مسئلو 270 نمازي بوقت ضرورت، غير نمازي کي ڌيان ڏيارڻ چاهي، مثال طور: ٻاهر جي ويجهو وڃڻ کان روڪڻ لاءِ ڪنهن کي توجهہ ڏيارڻي هجي تہ مرد کي ”سبحان الله“ چوڻ گهرجي ۽ عورت کي تاڙي وڄائي توجهہ ڏيارڻ جي اجازت آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَلتَّسْبِيْحُ لِلرِّجَالِ وَ التَّصْفِيْقُ لِلنِّسَاءِ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٣)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، (نماز ۾ ڪا ضرورت پيش اچڻ تي) مردن کي ”سبحان الله“ چوڻ ۽ عورت کي تاڙي وڄائڻ گهرجي.“ (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨١٤
(٢) اللؤلؤوالمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣١٨
(٣) اللؤلؤوالمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٢٤٤

مسئلو 271 نماز ۾ ٻار کي کڻڻ سان نماز نہ ٽٽي ٿي.

عَنْ اَبِیْ قَتَادَةَ رضی اللہ عنہ قَالَ : رَاَیْتُ النَّبِیَّ ﷺ یَؤُمُّ النَّاسَ وَ اُمَامَةُ بِنْتُ اَبِی الْعَاصِ عَلٰی عَاتِقِهٖ فَاِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا وَ اِذَا رَفَعَ مِنَ السُّجُوْدِ اَعَادَهَا. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوقتاده رضی اللہ عنہ کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ کي ان حالت ۾ نماز پڙهندي ڏٺو جو ابو العاص جي ڌيءَ امامہ رضي الله عنها (حضور اکرم ﷺ جي ڏهٽي) حضور ﷺ جي ڪلهي تي هئي. حضور ﷺ جڏهن رڪوع ڪندا هئا تہ امامہ رضي الله عنها کي لاهي ڇڏيندا هئا ۽ جڏهن سجدي کان فارغ ٿيندا هئا تہ وري ان کي کڻندا هئا.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 272 نماز جي دوران ڪا سوچ اچڻ تي نماز باطل نہ ٿي ٿئي.

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ رضی اللہ عنہ قَالَ : صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ الْعَصْرَ فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ سَرِيْعًا وَ دَخَلَ عَلٰی بَعْضِ نِسَائِهٖ ثُمَّ خَرَجَ وَ رَاٰی مَا فِیْ وُجُوْهِ الْقَوْمِ مِنْ تَعَجُّبِهِمْ لِسُرْعَتِهٖ فَقَالَ ((ذَكَرْتُ وَ اَنَا فِی الصَّلَاةِ تِبْرًا عِنْدَنَا فَكَرِهْتُ اَنْ يُّمْسِيَ اَوْ يَبِيْتَ عِنْدَنَا فَاَمَرْتُ بِقِسْمَتِهٖ)) رَوَاهُ الْبُخَارِیُّ (٢)

حضرت عقبہ بن حارث رضی اللہ عنہ کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ سان عصر جي نماز پڙهي، نماز کان بعد حضور اکرم ﷺ يڪدم اٿيا ۽ ازواج مطهرات رضي الله عنهن وٽ هليا ويا ۽ پوءِ واپس تشريف فرما ٿيا. صحابہ ڪرام رضي الله عنهم جي چهرن تي تعجب جا آثار ڏٺائون تہ فرمايون، ”مون کي نماز جي دوران ياد آيو تہ اسان جي گهر ۾ سون آهي ۽ مون کي هڪ ڏينهن يا هڪ رات لاءِ بہ پنهنجي گهر ۾ سون رکڻ پسند نہ آهي، تنهن ڪري مون ان کي ورهائڻ جو حڪم ڏنو آهي.“ (بخاري)

مسئلو 273 دوران نماز شيطان جي وسوسي وجهڻ تي تعوذ پڙهڻ گهرجي.

قَالَ عُثْمَانُ بْنُ اَبِی الْعَاصِ رضی اللہ عنہ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ اِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِیْ وَ بَيْنَ صَلَاتِیْ وَ قِرَاءَتِیْ يَلْبِسُهَا عَلَیَّ؟ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((ذَاكَ الشَّيْطَانُ يُقَالُ لَهٗ خِنْزَبٌ فَاِذَا

---

(١) كتاب المساجد ، باب جواز حمل الصبيان في الصلاة

(٢) كتاب العمل في الصلاة ، باب تفكر الرجل الشي في الصلاة

أحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللّٰهِ مِنْهُ وَاتْفُلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلاَثًا)) قَالَ : فَفَعَلْتُ ذٰلِكَ فَأَذْهَبَ اللّٰهُ عَنِّي. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ (١)

حضرت عثمان بن ابو العاص رضي الله عنه عرض ڪيو، "يا رسول الله ﷺ! شيطان منهنجي ۽ منهنجي نماز جي وچم حائل ٿئي ٿو ۽ منهنجي قرآت ۾ شڪ وجهي ٿو." حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "ان شيطان جو نالو "خنزب" آهي جڏهن ان کي محسوس ڪرين ته (نماز جي دوران ئي) تعوذ (اعُوذبالله من شيطان الرجيم) پڙهه ۽ کابي پاسي(دل تي) ٽي دفعا ٿڪ ڦٽي ڪريو". حضرت عثمان ﷺ چون ٿا ته مون ائين ئي ڪيو ۽ الله تعاليٰ شيطان کي مون کان پري ڪري ڇڏيو".
(احمد ۽ مسلم)

مسئلو 274 ڪنهن مصيبت جي موقعي تي فرض نماز خاص ڪري فجر نماز جي آخري رڪعت جي قومه ۾ هٿ کڻي وڏي آواز سان مسلمانن لاءِ دعا ۽ دشمنن لاءِ بد دعا ڪرڻ جائز آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 372

مسئلو 275 سُترہ ۽ نمازي جي وچ مان لنگهڻ واري کي دوران نماز ئي هٿ سان روڪڻ گهرجي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 126

مسئلو 276 سخت گرميءَ جي ڪري سجدي جي جاءِ تي ڪپڙو رکڻ جائز آهي.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ : كُنَّا نُصَلِّيْ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِيْ شِدَّةِ الْحَرِّ فَإِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أَحَدُنَا أَنْ يُمَكِّنَ وَجْهَهُ مِنَ الْأَرْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَسَجَدَ عَلَيْهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت انس بن مالڪ ﷺ کان روايت آهي ته اسان رسول الله ﷺ سان گڏ نماز پڙهندا هئاسون ۽ سخت گرمي ۾ جڏهن اسان مان ڪوبه پنهنجي پيشاني زمين تي نه رکي سگهندو هو ته پنهنجو ڪپڙو وڇائيندو هئو ۽ ان تي سجدو ڪندو

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ١٤٤٨

(٢) كتاب العمل في الصلاة ، باب بسط الثوب في الصلاة للسجود

هئو. (بخاري)

مسئلو 277 بوٽ نجاست کان پاڪ هجن تہ بوٽن سميت نماز پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ سَعِيْدِ بْنِ زَيْدٍ رضي الله عنه قَالَ : سَأَلْتُ اَنَسًا اَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيْ فِيْ نَعْلَيْهِ؟ قَالَ : نَعَمْ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه کان روايت آهي تہ مون حضرت انس رضي الله عنه کان پڇيو تہ "ڇا رسول الله ﷺ بوٽن سميت نماز پڙهندا هئا؟" هن جواب ڏنو تہ "ها".
(بخاري ۽ مسلم)

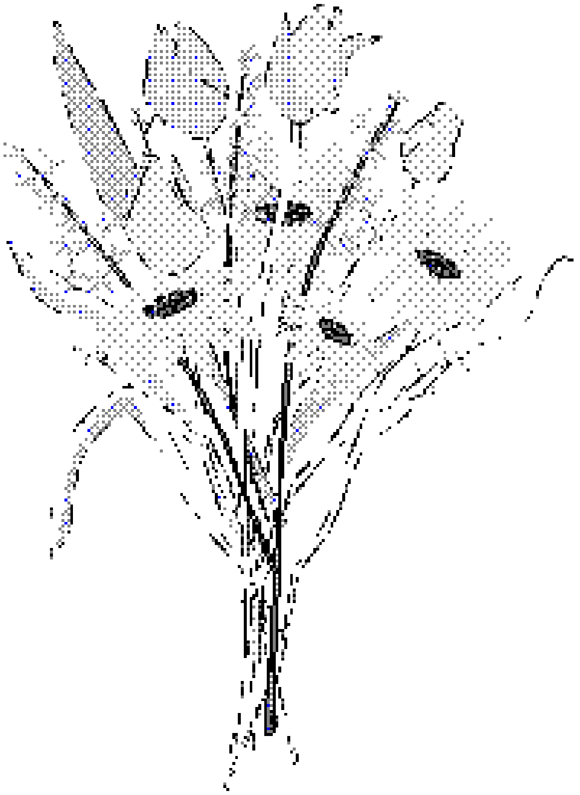

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٢٥

اَلْمَمْنُوْعَاتُ فِي الصَّلاَةِ

نماز ۾ ممنوع ڪمن جا مسئلا

مسئلو 278 نماز ۾ چيلهه تي هٿ رکڻ جي منع آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : نَهٰى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْخَصْرِ فِي الصَّلاَةِ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ نماز ۾ چيلهه تي هٿ رکڻ کان منع فرمايو آهي. (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 279 نماز ۾ آڱرين مان آواز ڪيڻ يا آڱرين ۾ آڱريون وجهڻ منع آهي.

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا تَوَضَّأَ اَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوْءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا اِلَى الْمَسْجِدِ فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ اَصَابِعِهِ فَاِنَّهُ فِي الصَّلاَةِ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَاَبُوْدَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ(٢) (صحيح)

حضرت ڪعب بن عجره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. "جڏهن توهان مان ڪو وضو ڪري مسجد ڏانهن وڃي ته رستي ۾ آڱريون آڱرين ۾ وجهي نه هلي ڇو جو هو حالت نماز ۾ هوندو آهي."

(احمد، ترمذي، ابوداؤد ۽ نسائي)

مسئلو 280 نماز ۾ ڊگهاسي ڏيڻ کان ڪوشش ڪري پرهيز ڪرڻ جو حڪم آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ نِ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا تَثَاءَبَ اَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ فَاِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

---

(١) صحيح بخاري ، كتاب العمل في الصلاة ، باب الحضر في الصلاة

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٢٦

(٣) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٤٥

حضرت ابوسعيد خدري ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”جڏهن ڪنهن کي نماز ۾ اوباسي اچي تہ ان کي ڪوشش ڪري روڪي ڇو جو ان ان وقت شيطان وات ۾ داخل ٿئي ٿو.“ (مسلم)

مسئلو 281 نماز ۾ نگاهون آسمان ڏانهن ڪڻ جي منع آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لَيَنْتَهِيَنَّ اَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِهِمْ اَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلاَةِ اِلَى السَّمَاءِ اَوْ لَيُخْطَفَنَّ اَبْصَارُهُمْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”ماڻهن کي نماز جي حالت ۾ نگاهون آسمان ڏانهن کڻ نہ گهرجن نہ تہ انهن جون نگاهون (نظرون) ختم ٿي وينديون“. (مسلم)

مسئلو 282 نماز ۾ منهن ڍڪڻ منع آهي.

مسئلو 283 نماز ۾ ڪپڙو ٻنهي ڪلهن ۾ اهڙي طرح لٽڪائڻ جو ان جون ٻئي ڪنڊون سڌيون زمين ڏانهن هجن. ان کي ”سدل“ چئجي ٿو ۽ ان جي منع آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 67

مسئلو 284: نماز ۾ ڪپڙا يا وار ٺيڪ ڪرڻ يا بنا عذر ڪا بہ حرڪت ڪرڻ منع آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 216

مسئلو 285 سجدي جي جاءِ تان بار بار پٿريون هٽائڻ جي منع آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 268

مسئلو 286 نماز ۾ هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ منع آهي.

عَنْ اَبِيْ ذَرٍّ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لاَ يَزَالُ اللّٰهُ مُقْبِلاً عَلَى الْعَبْدِ فِي الصَّلاَةِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ فَإِذَا صَرَفَ وَجْهَهُ انْصَرَفَ عَنْهُ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَ ابْنُ خُزَيْمَةَ (٢) (حسن)

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٢٣٦

(٢) صحيح الترغيب والترهيب ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٥٥

حضرت ابوذر رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”الله تعاليٰ بندي جي نماز ۾ برابر متوجهه رهي ٿو، جڏهين بندو هيڏانهن هوڏانهن ڏسي توجهه هٽائي ڇڏي ٿو ته الله تعاليٰ به پنهنجي توجهه هٽائي ڇڏي ٿو“.
(احمد، نسائي، ابو دائود ۽ ابن خزيمة)

مسئلو 287 وهاڻي تي سجدو ڪرڻ يا ڳاديلي تي نماز پڙهڻ منع آهي.

مسئلو 288 اشاري سان نماز پڙهڻ ۾ سجدي لاءِ مٿي کي رڪوع جي نسبت وڌيڪ جهڪائڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((لِلْمَرِيْضِ صَلّٰى عَلٰى وِسَادَةٍ دَعْهَا عَنْكَ تَسْجُدُ عَلَى الْأَرْضِ إِنِ اسْتَطَعْتَ وَإِلاَّ فَأَوْمِ إِيْمَاءً وَاجْعَلْ سُجُوْدَكَ اَخْفَضَ مِنْ رُكُوْعِكَ. رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ (١) (صحيح)

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته وهاڻي تي نماز پڙهڻ واري مريض کي نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”ان کي پري ڪري ڇڏ جيڪڏهن زمين تي سجدو ڪري سگهين ٿو ته ڪر جيڪڏهن (بيماري جي ڪري) زمين تي سجدو نه ٿو ڪري سگهين ته نماز اشاري سان پڙهه ۽ سجدي لاءِ مٿي کي رڪوع جي نسبت (يا مقابلي ۾) وڌيڪ جهڪاءِ“. (طبراني)

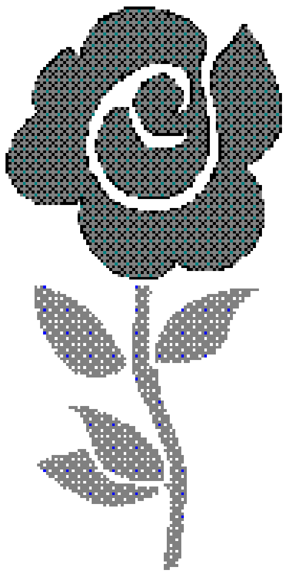

---

(١) سلسلة احاديث الصحيحة للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٢٣

فَضْلُ السُّنَنِ وَالنَّوَافِلِ

سنتن ۽ نفلن جي فضيلت

مسئلو 289 ظهر نماز کان پهرين چار، بعد ۾ ٻه، سانجهي نماز کان پوءِ ٻه، عشاء نماز کان پوءِ ٻه ۽ فجر نماز کان پهرئين ٻه رڪعتون (ڪل ٻارنهن رڪعتون) سنت (موڪده) پڙهڻ وارن لاءِ الله تعاليٰ جنت ۾ گهر ٺاهي ٿو.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ ثَابَرَ عَلٰى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ اَرْبَعِ رَكْعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ وَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جيڪو شخص باقاعدگي سان ٻارهن رڪعتون سنتون ادا ڪري ٿو ته الله تعاليٰ ان لاءِ جنت ۾ گهر ٺاهي ٿو. نماز ظهر کان اڳ چار رڪعتون، نماز ظهر کان پوءِ ٻه رڪعتون، نماز مغرب کانپوءِ ٻه رڪعتون ، نماز عشاء کانپوءِ ٻه رڪعتون ۽ نماز فجر کان پهرئين ٻه رڪعتون". (ترمذي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 290 فجر نماز کان پهرئين ٻه رڪعتون سنت سڄي دنيا ۾ جيڪي ڪجهه آهي ان کان قيمتي آهن.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ مَا فِيْهَا)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "فجر (نماز) جون ٻه رڪعتون (سنت موڪده) دنيا ۽ جيڪي ڪجهه ان ۾ آهي ان کان بهتر آهن." (ترمذي)

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٣٨

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٤٠

مسئلو 291 ظهر نماز کان اڳ چار رڪعتون سنت ادا ڪرڻ وارن لاءِ آسمان جا دروازا کوليا وڃن ٿا.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 305

مسئلو 292 ظهر نماز کان پهرئين چار ۽ بعد ۾ چار رڪعتون سنت ادا ڪرڻ وارن تي الله تعاليٰ دوزخ جي باهه حرام ڪري ڇڏي ٿو.

عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((مَنْ صَلّٰى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَ بَعْدَهَا أَرْبَعًا حَرَّمَهُ اللّٰهُ عَلَى النَّارِ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت ام حبيبه رضي الله عنها کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "جيڪو شخص ظهر (نماز) کان پهرئين چار رڪعتون ۽ پوءِ چار رڪعتون (سنتون) ادا ڪري الله تعاليٰ ان تي باهه حرام ڪري ڇڏي ٿو." (ابن ماجه)

مسئلو 293 عصر نماز کان پهرئين چار رڪعتون (سنت غير موڪده) پڙهڻ واري تي الله تعاليٰ رحم فرمائي ٿو.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((رَحِمَ اللّٰهُ امْرَءً صَلّٰى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٢) (حسن)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن ماڻهو عصر (نماز) کان پهرئين چار رڪعتون پڙهيون الله تعاليٰ ان تي رحم فرمائي ٿو." (ترمذي)

مسئلو 294 چاشت نماز جون چار رڪعتون ادا ڪرڻ واري جي سڄي ڏينهن جا سڀ ڪم الله تعاليٰ پنهنجي ذمي وٺي ٿو.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو 499

مسئلو 295 نماز تراويح جي نماز گذريل سڀني صغيره گناهن جي مغفرت جو باعث ٿئي ٿي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 391

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٩٠١

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٥٤

مسئلو 296 رات جي ڪنهن به حصي ۾ سمهي اٿڻ کانپوءِ ٻه رڪعتون نماز پڙهڻ واري زال مڙس کي الله تعاليٰ ڪثرت سان ياد ڪرڻ وارن ۾ شمار ڪري ٿو.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((اِذَا اسْتَيْقَظَ الرَّجُلُ مِنَ اللَّيْلِ وَ اَيْقَظَ امْرَاَتَهُ فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا وَالذَّاكِرَاتِ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَ اَبُوْدَاؤُدَ(صحيح) (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”جڏهن ماڻهو رات جو اٿي ۽ پنهنجي زال کي به اٿاري ۽ ٻئي ٻه رڪعتون نماز ادا ڪن ته الله تعاليٰ انهن جو نالو ڪثرت (گهڻائي) سان ذڪر ڪرڻ ولن مردن ۽ زالن ۾ لکي ٿو.“ (ابن ماجه ۽ ابوداؤد)

مسئلو 297 هڪ سجدو ادا ڪرڻ سان الله تعاليٰ انسان جي عمال نامي ۾ هڪ نيڪي جو اضافو فرمائي ٿو. هڪ گناهه مٽائي ٿو ۽ هڪ درجو بلند فرمائي ٿو.

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رضي الله عنه اَنَّهُ سَمِعَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ ((مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْجُدُ لِلّٰهِ سَجْدَةً اِلاَّ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً وَمَحَا عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةً وَ رَفَعَ لَهُ بِهَا دَرَجَةً فَاسْتَكْثِرُوْا مِنَ السُّجُوْدِ)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه کان روايت آهي ته هن رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو ته جيڪو بندو الله تعاليٰ لاءِ هڪ سجدو ڪري ٿو ته الله تعاليٰ ان لاءِ هڪ نيڪي لکي ٿو، هڪ گناهه مٽائي ٿو، هڪ درجو بلند فرمائي ٿو تنهن ڪري ڪثرت سان سجدا ڪندا ڪريو. (ابن ماجه)

مسئلو 298 قيامت جي ڏينهن فرض نماز ۾ ڪوتاهي يا گهٽتائي سنتن يا نفلن سان پوري ڪئي ويندي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو 18

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٩٨

(٢) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١١٧٦

اَحْـكَامُ السُّنَنِ وَالنَّوَافِلِ

سنتن ۽ نفلن جا مسئلا

مسئلو 299 رسول الله ﷺ جيڪا نفل نماز باقاعدگي سان ادا فرمائيندا هئا اهي امت لاءِ سنت موڪده آهن.

مسئلو 300 ظهر نماز کان پهرئين چار، پوءِ ٻه. مغرب نماز کان پوءِ ٻه. عشاء نماز کانپوءِ ٻه ۽ فجر نماز کان پهرئين ٻه. ڪل ٻارنهن رڪعتون پڙهڻ مسنون آهي.

مسئلو 301 سنتون ۽ نفل گهر ۾ ادا ڪرڻ افضل آهن.

مسئلو 302 نفل نماز ويهي يا وري بيهي طرح پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ شَقِيْقٍ ﷺ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ صَلاَةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ عَنْ تَطَوُّعِهِ فَقَالَتْ : كَانَ يُصَلِّيْ فِيْ بَيْتِيْ قَبْلَ الظُّهْرِ اَرْبَعًا ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّيْ بِالنَّاسِ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّيْ رَكْعَتَيْنِ وَ كَانَ يُصَلِّيْ بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّيْ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّيْ بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ وَ يَدْخُلُ بَيْتِيْ فَيُصَلِّيْ رَكْعَتَيْنِ وَ كَانَ يُصَلِّيْ مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيْهِنَّ الْوِتْرُ وَ كَانَ يُصَلِّيْ لَيْلاً طَوِيْلاً قَائِمًا وَ لَيْلاً طَوِيْلاً قَاعِدًا وَ كَانَ اِذَا قَرَءَ وَ هُوَ قَائِمٌ رَكَعَ وَ سَجَدَ وَ هُوَ قَائِمٌ وَ كَانَ اِذَا قَاعِدًا رَكَعَ وَ سَجَدَ وَ هُوَ قَاعِدًا وَ كَانَ اِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ صَلّٰى رَكْعَتَيْنِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ(١)

حضرت عبدالله بن شقيق ﷺ کان روايت آهي ته مون حضرت عائشة رضي الله عنها کان رسول الله ﷺ جي نفل نماز جي باري ۾ سوال ڪيو. حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايو. ”حضور اڪرم ﷺ ظهر(نماز) کان اڳ ۾ چار رڪعتون منهنجي گهر ۾ ادا فرمائيندا هئا. پوءِ مسجد ۾ وڃي ماڻهن کي (فرض) نماز پڙهائيندا هئا. پوءِ وري واپس گهر ۾ ايندا هئا ۽ ٻه رڪعتون (ظهر نماز کانپوءِ) ادا فرمائيندا هئا. وري ماڻهن کي مغرب نماز پڙهائيندا هئا ۽ گهر

---

(١) كتاب الصلاة المسافرين ، باب وجواز النافلة قائمًا او قاعدًا

اڳي ٻه رڪعتون نماز پڙهندا هئا. پوءِ وري ماڻهن کي عشاءِ نماز پڙهائيندا هئا ۽ واپس منهنجي گهر اچي ٻه رڪعتون پڙهندا هئا. حضور اڪرم ﷺ رات جي نماز (قيام الليل) 9 رڪعتون پڙهندا هئا، جن ۾ وتر به شامل آهي. حضور اڪرم ﷺ رات جو ڪافي حصو ويهي ۽ ڪافي حصو ويهي نماز پڙهندا هئا. جڏهن بيهي قرائت فرمائيندا هئا ته رڪوع ۽ سجدا به بيهي ڪندا هئا ۽ جڏهن ويهي قرائت فرمائيندا هئا ته رڪوع ۽ سجدا به ويهي ادا ڪندا هئا. جڏهن فجر طلوع ٿيندو هئو ته ٻه رڪعتون ادا فرمائيندا هئا". (مسلم)

مسئلو 303 ظهر نماز کان اڳ ٻه سنتون ادا ڪرڻ سنت کان ثابت آهن.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ قَبْلَ الظُّهْرِ سَجْدَتَيْنِ وَ بَعْدَهَا سَجْدَتَيْنِ وَ بَعْدَ الْمَغْرِبِ سَجْدَتَيْنِ وَ بَعْدَ الْعِشَاءِ سَجْدَتَيْنِ وَ بَعْدَ الْجُمُعَةِ سَجْدَتَيْنِ فَأَمَّا الْمَغْرِبُ وَالْعِشَاءُ وَالْجُمُعَةُ فَصَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ فِيْ بَيْتِهِ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ سان گڏ ظهر نماز کان اڳ ٻه رڪعتون ۽ ظهر نماز کانپوءِ ٻه رڪعتون ادا ڪيون. مغرب کان پوءِ ٻه رڪعتون، عشاءِ کان پوءِ ٻه رڪعتون ۽ جمعي (نماز) کانپوءِ ٻه رڪعتون پڙهيون. مغرب، عشاءِ ۽ جمعي جون ٻه رڪعتون نبي اڪرم ﷺ سان گڏ گهر ۾ ادا ڪيون". (مسلم)

وضاحت پنجن نمازن ۾ رڪعتن جو تعداد هن طرح آهي.

نماز	فرض	فرض کان پهرين سنت موڪده	فرض کان پوءِ سنت موڪده
1. فجر	2	2	-
2. ظهر	4	4 يا 2	2
3. عصر	4	-	-
4. سانجهي	3	-	2
5. عشاءِ	4	-	2

مسئلو 304 سنتون ۽ نفل ٻه ٻه ڪري ادا ڪرڻ افضل آهن.

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٧٢

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((صَلَاةُ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ مَثْنٰى مَثْنٰى)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "رات ۽ ڏينهن جي نماز (نفل) ٻہ ٻہ رڪعتون آهن". (ابو دائود)

مسئلو 305 هڪ سلام سان چار رڪعتون سنت يا نفل ادا ڪرڻ بہ درست آهن.

عَنْ اَبِيْ اَيُّوْبَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((اَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيْهِنَّ تَسْلِيْمٌ تُفْتَحُ لَهُنَّ اَبْوَابُ السَّمَاءِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (٢) (حسن)

حضرت ابو ايوب انصاري ﷺ کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "ظهر (نماز) کان پهريئين چار رڪعتون (سنتون) جن ۾ سلام نہ هجي ان لاءِ آسمان جا دروازا کوليا وڃن ٿا". (ابوداٿود)

مسئلو 306 فجر جي سنتن کان پوءِ ٿوري دير ساڄي پاسي ليٽڻ مسنون آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا صَلّٰى اَحَدُكُمْ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلٰى يَمِيْنِهِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَاَبُوْدَاوُدَ(٣) (صحيح)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جڏهن توهان مان ڪو ماڻهو ٻہ رڪعتون فجر جون (سنتون) پڙهي تہ ساڄي پاسي ليٽي پئي". (ترمذي ۽ ابو دائود)

مسئلو 307 جمعي نماز کانپوءِ چار يا ٻہ رڪعتون (سنتون) پڙهڻ مسنون آهن.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 357

مسئلو 308 ظهر نماز جون پهريون چار سنتون جيڪڏهن فرض نماز کان

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١١٥١

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١١٣٦

(٣) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٤٤

پهرئين نہ پڙهي سگهجن تہ فرض کان پوءِ پڙهي سگهجن ٿيون.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ اِذَا لَمْ يُصَلِّ اَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ ، صَلاَّهُنَّ بَعْدَهَا . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (١) (حسن)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي، "جڏهن رسول الله ﷺ جي ظهر (نماز جون) پهريون چار سنتون رهجي وينديون هيون تہ ظهر کانپوءِ پڙهندا هئا." (ترمذي)

مسئلو 309 **عصر نماز کان پهرئين بہ يا چار رڪعتون سنت غير موکده آهن.**

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأً صَلّٰى قَبْلَ الْعَصْرِ اَرْبَعًا)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَاَبُوْدَاؤُدَ (٢) (حسن)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن ماڻهو عصر (نماز) کان پهرئين چار رڪعتون پڙهيون الله تعالى ان تي رحم فرمائيندو". (احمد، ترمذي ۽ ابوداؤد)

مسئلو 310 **عشاءِ نماز کانپوءِ بہ رڪعتون سنت موکده آهن.**

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 289

مسئلو 311 **مغرب (سانجهي) نماز کان پهرئين بہ رڪعتون نماز سنت غير موکده آهن.**

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((صَلُّوْا قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ)) قَالَ : فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ ، كَرَاهِيَةَ اَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(٣)

حضرت عبدالله بن مغفل رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ ٻہ دفعا فرمايو، "مغرب نماز کان پهرئين بہ رڪعتون (سنتون) ادا ڪريو" ٽيون دفعي فرمايو، "جنهن جي دل چاهي پڙهي" حضور اڪرم ﷺ ٽيون دفعي اهي الفاظ ان

---

(١) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٥٠

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١١٣٢

(٣) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٦١٩

خيال جي ڪري ادا فرمايا ته ڪٿي ماڻهو ان کي سنت موڪده نه ٿاهي ڇڏين.*
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 312 جمعي نماز کان پهرئين نفل نماز جو تعداد مقرر نه آهي، جيڪو جيترو چاهي اوترو پڙهي ليڪن ٻه رڪعتون تحية المسجد ادا ڪرڻ ضروري آهن. پوءِ کڻي جمعي نماز جو خطبو هلندو هجي.

مسئلو 313 جمعي نماز کان پهرئين نماز سنت موڪده ادا ڪرڻ حديث کان ثابت نه آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 353 ۽ 352

مسئلو 314 وتر نماز کان پوءِ ويهي ٻه نفل پڙهڻ سنت کان ثابت آهن.

عَنْ اَبِيْ اُمَامَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّيْهِمَا بَعْدَ الْوِتْرِ وَ هُوَ جَالِسٌ يَقْرَأُ فِيْهِمَا اِذَا زُلْزِلَتْ وَ قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُوْنَ. رَوَاهُ اَحْمَدُ (١) (حسن)

حضرت ابو امامه رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ وتر (نماز) کانپوءِ ٻه رڪعتون (نفل نماز) ويهي پڙهندا هئا ۽ انهن ۾ سورة زلزال ۽ سورة ياايها الڪافرون تلاوت فرمائيندا هئا. (احمد)

مسئلو 315 سنتون ۽ نفل سواري تي ويهي ادا ڪري سگهجن ٿيون.

مسئلو 316 نماز شروع ڪرڻ کان پهرئين سواريءَ جو رخ قبلي ڏانهن ڪرڻ گهرجي. پوءِ ڀلي ڪهڙي پاسي به ٿي وڃي.

مسئلو 317 جيڪڏهن سواري جو رُخ قبلي ڏانهن ڪرڻ ممڪن نه هجي ته پوءِ جنهن طرح رُخ هجي نماز ادا ڪرڻ جائز آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 423 - 421

مسئلو 318 سنتن ۽ نفلن ۾ قرآن ڪريم مان ڏسي تلاوت ڪرڻ جائز آهي.

---

(١) مشكوة المصابيح ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٧٨

كَانَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا يَؤُمُّهَا عَبْدُهَا ذَكْوَانُ مِنَ الْمُصْحَفِ. (١) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ

حضرت عائشة رضي الله عنها جو غلام ذكوان قرآن كريم مان ڏسي نماز پڙهائيندو هو. (بخاري)

مسئلو 319 ڪنهن عذر جي سبب ڪري نفل نماز ڪجهه بيهي ۽ ڪجهه ويهي ادا ڪري سگهجي ٿي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : مَا رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقْرَأُ فِيْ شَيْءٍ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ جَالِسًا حَتّٰى إِذَا كَبِرَ قَرَأَ جَالِسًا حَتّٰى إِذَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِنَ السُّوْرَةِ ثَلَاثُوْنَ أَوْ أَرْبَعُوْنَ آيَةً قَامَ فَقَرَأَهُنَّ ثُمَّ رَكَعَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي، "مون رسول الله ﷺ کي رات جي نماز ڪڏهن ويهي پڙهندي نه ڏٺو. البت جڏهن حضور ﷺ پيرسن ٿيا ته قرائت ويهي فرمائيندا هئا ۽ جڏهن ٽيهه چاليهه آيتون باقي رهنديون هيون ته اٿي بيهندا هئا ۽ باقي قرائت پوري ڪري رڪوع فرمائيندا هئا." (مسلم)

مسئلو 320 بنا عذر جي ويهي نماز پڙهڻ سان اڌ ثواب ملي ٿو.

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ﷺ قَالَ سَأَلْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ قَاعِدٌ قَالَ ((مَنْ صَلّٰى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَ مَنْ صَلّٰى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَ مَنْ صَلّٰى نَائِمًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٣) (صحيح)

حضرت عمران بن حصين ﷺ کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ کان ويهي نماز پڙهڻ واري ماڻهو جي باري ۾ سوال ڪيو ته حضور ﷺ فرمايو، "بيهي نماز پڙهڻ افضل آهي، جڏهن ته ويهي نماز پڙهڻ سان اڌ ۽ ليٽي نماز پڙهڻ سان چوٿون حصو ثواب ملي ٿو". (ترمذي)

مسئلو 321 نفلن ۾ ڊگهو قيام پسنديده آهي.

(١) عَنْ جَابِرٍ ﷺ قَالَ : سُئِلَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ أَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ ؟ قَالَ ((طُوْلُ

---

(١) كتاب الاذان ، باب امامة العبد والمولي

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٨٤

(٣) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٠٥

الْقُنُوْتِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

(1) حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ کان پڇيو ويو، "افضل نماز ڪهڙي آهي؟" حضور ﷺ فرمايو، "جنهن ۾ قيام طويل ڪيو وڃي". (مسلم)

عَنِ الْمُغِيْرَةِ ﷺ قَالَ : اِنْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لَيَقُوْمُ لِيُصَلِّيْ حَتّٰى تَرِمَ قَدَمَاهُ اَوْ سَاقَاهُ فَيُقَالُ لَهُ فَيَقُوْلُ ((اَفَلاَ اَكُوْنُ عَبْدًا شَكُوْرًا)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

(2) حضرت مغيره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ نماز لاءِ بيهندا هئا تہ حضور ﷺ جا پير يا پنيون سڄي پونديون هيون. حضور اڪرم ﷺ کي ان باري ۾ چيو ويندو هو تہ حضور ﷺ فرمائيندا هئا."ڇا مان الله تعاليٰ جو شڪر گذار بندو نہ ٿيان؟" (بخاري)

مسئلو 322 نفلي عبادت جيڪا هميشہ ڪئي وڃي اها پسنديده آهي چاهي گهٽ ڇو نہ هجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ سُئِلَ اَيُّ الْعَمَلِ اَحَبُّ اِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى ؟ قَالَ ((اَدْوَمُهُ وَ اِنْ قَلَّ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٣)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ کان پڇيو ويو، "ڪهڙو عمل الله تعاليٰ کي وڌيڪ پسند آهي؟" حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "جيڪو هميشہ ڪيو وڃي چاهي ٿورو ڇو نہ هجي." (مسلم)

مسئلو 323 سنتون ۽ نفل نمازون گهر ۾ ادا ڪرڻ افضل آهن.

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((صَلُّوْا اَيُّهَا النَّاسُ فِيْ بُيُوْتِكُمْ فَاِنَّ اَفْضَلَ الصَّلاَةِ صَلاَةُ الْمَرْءِ فِيْ بَيْتِهِ اِلاَّ الْمَكْتُوْبَةَ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٤)

حضرت زيد بن ثابت ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "اي ماڻهو پنهنجن گهرن ۾ نماز پڙهندا ڪريو ان لاءِ جو سواءِ فرض نمازن جي باقي

(١) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٣٣٠

(٢) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي، رقم الحديث ٥٩٥

(٣) كتاب المسافرين ، باب فضيلة العمل الدائم

(٤) اللؤلؤ والمرجان، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٤٧

نمازون (يعني سنتون ۽ نفل) گهرن ۾ ادا ڪرڻ افضل آهن.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 324 فجر نماز کانپوءِ سج بلند ٿيڻ تائين ۽ عصر نماز کانپوءِ سج لهڻ تائين نفلي نماز ادا نہ ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ نَهٰى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّٰى تَغْرُبَ الشَّمْسُ وَعَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ عصر نماز کانپوءِ نماز پڙهڻ کان منع فرمايو، ايستائين جو سج لهي وڃي ۽ فجر نماز کان پوءِ نماز پڙهڻ کان منع فرمايو آهي، ايستائين جو سج اڀري وڃي. (مسلم)

مسئلو 325 سفر ۾ سنتون ۽ نفل معاف آهن.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 425

(١) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٢٦٨

سَجْدَةُ السَّهْوِ
سجده سهو جا مسئلا

مسئلو 326 نماز ۾ رڪعتن جي تعداد ۾ شڪ پوڻ جي حالت ۾ گهٽ رڪعتن جو يقين حاصل ڪرڻ کانپوءِ نماز پوري ڪرڻ گهرجي ۽ سلام ورائڻ کان اڳ سجده سهو ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 327 سلام ورائڻ کانپوءِ سهو جي بابت ڳالهائڻ يا بحث ڪرڻ نماز کي باطل نہ ٿو ڪري.

مسئلو 328 امام جي پٺيان تي سجده سهو آهي، مقتدي يا جماعتي جي پٺيان تي سجدو سهو نہ آهي.

مسئلو 329 سجده سهو سلام ورائڻ کان اڳ يا پوءِ ٻنهي طرح سان جائز آهي.

مسئلو 330 سلام ورائڻ کانپوءِ سجده سهو ڪرڻ لاءِ ٻيو دفعو تشهد پڙهڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ نِ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا شَكَّ اَحَدُكُمْ فِيْ صَلَاتِهٖ فَلَمْ يَدْرِكَمْ صَلّٰى ثَلَاثًا اَمْ اَرْبَعًا فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلٰى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ اَنْ يُسَلِّمَ فَاِنْ كَانَ صَلّٰى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهٗ صَلَاتَهٗ وَ اِنْ كَانَ صَلّٰى اِتْمَامًا لِاَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيْمًا لِلشَّيْطَانِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله فرمايو، "جڏهن ڪنهن کي پنهنجي نماز جي رڪعتن ۾ شڪ پئجي ۽ ياد نہ رهي تہ ٽي پڙهيائين يا چار تہ ان کي (گهرجي) پنهنجو شڪ دور ڪري ڇڏي، پوءِ يقين حاصل ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي نماز پوري ڪرڻ گهرجي ۽ سلام ورائڻ کان اڳ ٻہ سجدا ادا ڪرڻ گهرجن. اگر نمازي پنج رڪعتون پڙهيون آهن تہ ٻہ سجدا (سهو جا) ملائي

مختصر صحيح مسلم، للالباني، رقم الحديث ٣٥٦

سندس ڇهه رڪعتون(نماز) ٿي وينديون. اگر چار پڙهيون آهن ته هي ٻه سجدا شيطان جي ذلت جو باعث ٿيندا.“ (مسلم)

عَنْ اَبِيْ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا فَقِيْلَ لَهُ : اَزِيْدَ فِي الصَّلاَةِ ؟ قَالَ ((لاَ وَ مَا ذَاكَ ؟)) فَقَالُوْا : صَلَّيْتَ خَمْسًا فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ مُسْلِمٌ وَ اَبُوْدَاؤدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ(١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کان روايت آهي ته هڪ دفعي نبي اڪرم ﷺ ظهر نماز جون پنج رڪعتون پڙهيون. حضور اڪرم ﷺ کي عرض ڪيو ويو، ”ڇا نماز وڌيڪ ٿي وئي آهي؟“ حضور اڪرم ﷺ فرمايو، ”نه واه ڪهڙي؟“ ماڻهن عرض ڪيو، ”حضور اڪرم ﷺ پنج رڪعتون ادا ڪيون آهن.“ پوءِ حضور ﷺ سلام ورائڻ کانپوءِ ٻه سجدا ڪيا. (بخاري، مسلم، ابوداؤد، نسائي ۽ ترمذي)

مسئلو 331 پهرئين تشهد ۾ ڀل جي ڪري نمازي ويهڻ جي بدران اٿي بيٺو ته ان کي تشهد لاءِ واپس نه اچڻ گهرجي، بلڪ سلام ورائڻ کان پهرئين سهو جا سجدا ڪرڻ گهرجن.

مسئلو 332 اگر مڪمل طرح بيهڻ کان اڳ تشهد ۾ ويهڻ ياد اچي وڃي ته ويهي رهجي ۽ سجدو سهو لازم نه آهي.

عَنِ الْمُغِيْرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اِذَا قَامَ اَحَدُكُمْ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ فَلَمْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ وَ اِنِ اسْتَتَمَّ قَائِمًا فَلاَ يَجْلِسْ وَ يَسْجُدُ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُوْدَاؤدَ وَابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”جڏهن ڪو ماڻهو ٻن رڪعتن کانپوءِ (تشهد پڙهڻ کانسواءِ) بيهڻ لڳي ۽ اڃا ناڻين بيٺو نه آهي ته ويهي رهي ليڪن اگر پوري طرح بيهي رهيو آهي ته پوءِ نه ويهي، البت سلام ورائڻ کان اڳ سهو جا ٻه سجدا ادا ڪري.“ (احمد، ابوداؤد ۽ ابن ماجه)

مسئلو 333 نماز ۾ ڪا سوچ اچڻ سجدو سهو نه آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 272

---

(١) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٢٦

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩٩٤

صَلاَةُ الْقَضَاءِ

قضا نماز جا مسئلا

مسئلو 334 اگر ڪنهن سبب جي ڪري نماز وقت تي ادا نہ ڪري سگهجي تہ موقع ملڻ تي يڪدم ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 335 قضا نماز باجماعت ادا ڪرڻ جائز آهي.

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسِ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ قَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ مَا كِدْتُ اُصَلِّي الْعَصْرَ حَتّٰى كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((وَاللّٰهِ مَا صَلَّيْتُهَا)) فَقُمْنَا اِلٰى بُطْحَانَ فَتَوَضَّأْنَا لَهَا فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١)

حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ غزوہ خندق جي ڏينهن حضرت عمر ﷺ سج لهڻ کانپوءِ قريش کي گهٽ وڌ ڳالهائيندا آيا ۽ عرض ڪيو، "يا رسول الله! ﷺ مون سج لهڻ وقت عصر نماز ادا ڪئي." رسول اڪرم ﷺ فرمايو، "والله! مون تہ عصر نماز ادا نہ ڪئي." پوءِ اسان سڀ بطحان (هڪ جاءِ تي) آياسون. حضور ﷺ ۽ اسان سڀني وضو ڪيو ۽ سج لهڻ کانپوءِ پهرئين عصر نماز (باجماعت) پڙهي پوءِ سانجهي نماز ادا ڪئي. (بخاري)

مسئلو 336 ڀل يا ننڊ جي سبب ڪري نماز قضا ٿي وڃي تہ ياد اچڻ (يا ننڊ مان اک کلڻ تي) يڪدم ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّ اِذَا ذَكَرَهَا ، لاَ كَفَّارَةَ لَهَا اِلاَّ ذٰلِكَ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ(٢)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله فرمايو، "جيڪو شخص

---

(١) مختصر صحيح بخاري، للزبيدي، رقم الحديث ٣٦٥

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٩٧

نماز پڙهڻ وسري وڃي تہ جڏهن ان کي ياد اچي تہ پڙهي، پل ہر رهيل نماز جو ڪفارو تہ آهي مگر ان کي ادا ڪرڻ ئي ان جو ڪفارو آهي.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 337 فجر نماز جون پهريون ٻہ سنتون جيڪڏهن فرض نماز کان اڳ نہ پڙهي سگهجن تہ فرض نماز کان يڪدم پوءِ يا سج اڀرڻ کان پوءِ ٻنهي طرح سان ادا ڪرڻ جائز آهي.

عَنْ قَيْسِ بْنِ عَمْرٍو رضي الله عنه قَالَ رَأَى النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يُصَلِّيْ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((صَلاَةُ الصُّبْحِ رَكْعَتَانِ)) فَقَالَ الرَّجُلُ : إِنِّيْ لَمْ أَكُنْ صَلَّيْتُ الرَّكْعَتَيْنِ الَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا فَصَلَّيْتُهُمَا اْلآنَ فَسَكَتَ رَسُوْلُ اللّٰهِ . رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (١)

(صحيح)

حضرت قيس بن عمرو رضي الله عنه کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ هڪ ماڻهو کي صبح جي نماز کانپوءِ ٻہ رڪعتون پڙهندي ڏٺو تہ فرمايو، ”صبح جي نماز (فجر) تہ ٻہ رڪعتون آهن“. هن ماڻهو عرض ڪيو، ”مون فرض نماز کان پهرئين جون ٻہ رڪعتون نہ پڙهيون هيون تنهن ڪري هاڻي پڙهي رهيو آهيان.“ رسول الله ﷺ اهو جواب ٻڌي خاموش ٿي ويا (يعني ان جي اجازت ڏني). (ابوداؤد)

وضاحت صحابي جي ڪنهن فعل تي رسول الله ﷺ جو خاموش رهڻ محدثين جي اصطلاح ۾ ”سنت تقريري“ آهي.

عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ لَّمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”جنهن فجر جون سنتون نہ پڙهيون اهو سج نڪرڻ کانپوءِ پڙهي“. (ترمذي)

مسئلو 338 رات جو وتر نہ پڙهيو هجي تہ صبح جي وقت پڙهي سگهجي ٿو.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 381

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١١٢٨

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٤٧

مسئلو 339 حائضہ (ماهواري واري عورت) لاءِ حيض جي ڏينهن جي نمازن جي قضا نہ آهي.

عَنْ مُعَاذَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَتَجْزِيْ اِحْدَانَا صَلاَتَهَا اِذَا طَهُرَتْ فَقَالَتْ اَحَرُوْرِيَّةٌ اَنْتِ كُنَّا نَحِيْضُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَلاَ يَأْمُرُنَا بِهِ اَوْ قَالَتْ فَلاَ نَفْعَلُهُ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت معاذه رضي الله عنها روايت ڪري ٿي تہ هڪ عورت حضرت عائشة رضي الله عنها کان معلوم ڪيو، "عورت حيض کان پاڪ ٿئي تہ ان کي قضا نمازون پڙهڻ گهرجن؟" حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايو، "ڇا تون خارجي (ٻاهر جي) آهين؟ اسان رسول الله ﷺ سان گڏ هونديون هيوسون اسان کي حيض ايندو هو ليڪن اسان کي قضا نمازن جي پڙهڻ جو حڪم نہ ڏنو ويندو هو." يا حضرت عائشة رضي الله عنها هيئن فرمايو، "اسان قضا نماز نہ پڙهندا هئاسون". (بخاري)

مسئلو 340 جاهليت جي وقت ۾ ڇڏيل نمازن جي قضا (قضا عمري) سنت کان ثابت نہ آهي.

---

(١) ڪتاب الحيض ، باب لا تقضي الحائض الصلاة

صَلاَةُ الْجُمُعَةِ

جمعي جي نماز جا مسئلا

مسئلو 341 جمعي جي نماز سڄي هفتي جي وچ ۾ ٿيل سڀني صغيره گناهن جي مغفرت جو باعث ٿئي ٿي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسِ وَالْجُمُعَةُ اِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ اِلَى رَمَضَانَ مُكَفِّرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ اِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ(۱)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”هر نماز گذريل نماز تائين، جمعو (سڄي) هفتي جي ۽ رمضان (سڄي) سال جي گناهن جو ڪفارو آهن بشرطيڪ ڪبيره گناهن کان بچيو وڃي.“ (مسلم)

مسئلو 342 جمعي نماز نه پڙهڻ وارن جي گهرن کي حضور اڪرم ﷺ ساڙڻ (باهه ڏيڻ) جي خواهش جو اظهار ڪيو آهي.

عَنْ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِقَوْمٍ يَتَخَلَّفُوْنَ عَنِ الْجُمُعَةِ ((لَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ اٰمُرَ رَجُلاً يُصَلِّيْ بِالنَّاسِ ثُمَّ اُحْرِقَ عَلٰى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُوْنَ عَنِ الْجُمُعَةِ بُيُوْتَهُمْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (۲)

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جمعي (نماز) نه پڙهڻ وارن جي باري ۾ فرمايو، ”مان چاهيان ٿو ته ڪنهن کي نماز پڙهائڻ جو حڪم ڏيان پوءِ جمعي (نماز) نه پڙهڻ وارن کي انهن جي گهرن سميت ساڙي ڇڏيان.“ (مسلم)

مسئلو 343 شرعي عذر کان سواءِ ٽن جمعن جون (نمازون) ڇڏڻ وارن جي دل تي الله تعاليٰ گمراهي جي مهر هڻي ڇڏي ٿو.

عَنْ اَبِي الْجَعْدِ الضَّمْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ

---

(۱) مختصر صحيح بخاري، للزبيدي رقم الحديث ۳۳۰

(۲) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ۳۲۶

تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قَلْبِهِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَالدَّارِمِيُّ (١)

(صحيح)

حضرت ابو جعد ضمري ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن شخص ٽن جمعن جون (نمازون) غفلت جي ڪري ڇڏي ڏنيون، الله تعاليٰ ان جي دل تي مهر لڳائي ڇڏي ٿو". (ابوداﺋود، ترمذي، نسائي، ابن ماجہ ۽ دارمي)

مسئلو 344 غلام، عورت، بيمار، ٻار ۽ مسافر کان سواءِ جمعي (نماز) هر مسلمان تي فرض آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لَيْسَ عَلَى الْمُسَافِرِ جُمُعَةٌ)) رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "مسافر تي جمعي (نماز) نہ آهي". (طبراني)

عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَلْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ فِيْ جَمَاعَةٍ اِلَّا عَلٰى اَرْبَعَةٍ عَبْدٍ مَمْلُوْكٍ اَوْ اِمْرَاَةٍ اَوْ صَبِيٍّ اَوْ مَرِيْضٍ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (٣)

(صحيح)

حضرت طارق بن شهاب ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "غلام، عورت، ٻار ۽ بيمار کان سواءِ جماعت سان جمعي جي نماز پڙهڻ هر مسلمان تي واجب آهي". (ابوداﺋود)

مسئلو 345 جمعي جي ڏينهن غسل ڪرڻ، سٺا ڪپڙا پائڻ ۽ خوشبو لڳائڻ مسنون آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((اِنَّ الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلٰى كُلِّ مُحْتَلِمٍ وَ السِّوَاكَ وَاَنْ يَمَسَّ مِنَ الطِّيْبِ مَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ)) رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (٤) (صحيح)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩٢٨

(٢) صحيح الجامع الصغير ، للالباني ، الجزء الخامس ، رقم الحديث ٥٢٨١

(٣) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩٤٢

(٤) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٣١٠

حضرت ابوسعيد ؓ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”هر مسلمان کي جمعي جي ڏينهن غسل ڪرڻ گهرجي ۽ سٺا ڪپڙا پائڻ گهرجن ۽ خوشبو ملي تہ اها بہ لڳائڻ گهرجي“. (نسائي)

مسئلو 346 جمعي جي ڏينهن رسول الله ﷺ تي ڪثرت سان درود موڪلڻ جو حڪم آهي.

عَنْ اَبِیْ مَسْعُوْدٍ الْاَنْصَارِیِّ ؓ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَكْثِرُوا الصَّلاَةَ عَلَیَّ فِیْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَإِنَّهُ لَيْسَ يُصَلِّيْ عَلَیَّ اَحَدٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلاَّ عُرِضَتْ عَلَیَّ صَلاَتُهُ)) رَوَاهُ الْحَاكِمُ وَالْبَيْهَقِیُّ(١) (صحيح)

حضرت ابو مسعود انصاري ؓ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”جمعي ڏينهن تي مون تي ڪثرت سان درود موڪليندا ڪريو جيڪو ماڻهو جمعي جي ڏينهن مون تي درود موڪلي ٿو. اهو منهنجي سامهون پيش ڪيو وڃي ٿو.“

(حاڪم ۽ بيهقي)

مسئلو 347 جمعي (نماز) ۾ ٻہ خطبا آهن، خطبا ويهي ڏيڻ مسنون آهن.

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ؓ قَالَ : كَانَتْ لِلنَّبِیِّ ﷺ خُطْبَتَانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَ يُذَكِّرُ النَّاسَ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت جابر بن سمره ؓ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ (جمعي نماز ۾) ٻہ خطبا ڏيندا هئا ۽ ٻنهي جي وچ ويهندا هئا. خطبي ۾ قرآن پڙهي ماڻهن کي نصيحت فرمائيندا هئا. (مسلم)

مسئلو 348 امام کي منبر تي چڙهي سڀ کان پهرئين نمازين کي سلام چوڻ گهرجي.

عَنْ جَابِرٍ ؓ اَنَّ النَّبِیَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٣) (حسن)

حضرت جابر ؓ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن منبر تي چڙهندا

---

(١) صحيح الجامع الصغير ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢١٩

(٢) كتاب الجمعة ، باب ذكر الخطبتين قبل الصلاة

(٣) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩١٠

هئا ته سلام چوندا هئا. (ابن ماجه)

مسئلو 349 جمعي جو خطبو عام خطبن جي نسبت مختصر ۽ جمعي نماز عام نمازن جي نسبت وڏي پڙهڻ گهرجي.

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ((إِنَّ طُوْلَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَ قِصَرَ خُطْبَتِهِ مِئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَطِيْلُوا الصَّلاَةَ وَاقْصُرُوا الْخُطْبَةَ . رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ مُسْلِمٌ(١)

حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه کان روايت آهي ته مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو آهي ته (جمعي جو) خطبو مختصر ۽ نماز وڏي پڙهائڻ امام جي عقلمندي جو دليل آهي، تنهن ڪري خطبو مختصر ڏيو ۽ نماز وڏي پڙهو.
(احمد ۽ مسلم)

مسئلو 350 جمعي جي ڏينهن زوال کان پهرئين زوال جي وقت، زوال کان پوءِ سيني وقتن ۾ نماز پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ حِيْنَ تَمِيْلُ الشَّمْسُ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبُخَارِيُّ وَ أَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جمعي جي نماز سج لڙندي ئي پڙهائيندا هئا. (احمد، بخاري ، ابو دائود ۽ ترمذي)

وضاحت وڌيڪ تفصيل لاءِ ڏسو حديثون، مسئلو نمبر 101

مسئلو 351 جمعي نماز جو خطبو شروع ٿي ويو هجي ته اچڻ واري نمازي کي خطبي دوران مختصر ٻه رڪعتون (تحية المسجد)نماز پڙهڻ کان پوءِ مسجد ۾ ويهڻ گهرجي.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ رضي الله عنه قَالَ جَاءَ سُلَيْكٌ الْغَطَفَانِيُّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَخْطُبُ فَجَلَسَ فَقَالَ لَهُ ((يَا سُلَيْكُ قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَ تَجَوَّزْ فِيْهِمَا)) ثُمَّ قَالَ ((إِذَا جَاءَ

---

(١) كتاب الجمعة، باب تخفيف الصلاة والخطبة

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٤١٥

اَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَلْيَتَجَوَّزْ فِيْهِمَا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه کان روايت آهي تہ جمعي جي ڏينهن رسول الله ﷺ (نماز جو) خطبو ارشاد فرمائي رهيا هئا تہ ايتري ۾ سليڪ غطفاني آيو ۽ ويهي رهيو. حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "اي سليڪ! اٿي ٻہ مختصر رڪعتون ادا ڪر". پوءِ حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو، "جڏهن توهان جمعي جي ڏينهن (نماز لاءِ) اچو ۽ امام خطبو ڏيندو هجي تہ ٻہ مختصر رڪعتون نماز ادا ڪريو." (مسلم)

مسئلو 352 جمعي نماز کان پهرئين نفلن جو تعداد مقرر نہ آهي، ليڪن ٻہ رڪعتون تحيت المسجد ادا ڪرڻ ضروري آهن، چاهي خطبو جو نہ هلندو هجي.

مسئلو 353 جمعي نماز کان پهرئين سنت موڪده ادا ڪرڻ حديث کان ثابت نہ آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((مَنِ اغْتَسَلَ ثُمَّ اَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلّٰى مَا قُدِّرَ لَهُ ثُمَّ اَنْصَتَ حَتّٰى يَفْرُغَ الْإِمَامُ مِنْ خُطْبَتِهٖ ثُمَّ يُصَلِّيْ مَعَهُ غُفِرَلَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرٰى وَفَضْلُ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن جمعي جي ڏينهن غسل ڪيو، پوءِ مسجد ۾ آيو ۽ جيتري نماز هن جي مقدر ۾ هئي ادا ڪئي، پوءِ خطبو ختم ٿيڻ تائين خاموش رهيو ۽ امام سان گڏ فرض نماز ادا ڪئي ان جا جمعي کان جمعي تائين جا گناھ بخش ڪيا ويندا ۽ وڌيڪ ٽن ڏينهن جو فضل عطا ڪيو ويندو." (مسلم)

مسئلو 354 جمعي نماز جي خطبي دوران ڪنهن کي جهوٽو اچي تہ هن کي پنهنجي جاءِ بدلائڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((إِذَا نَعَسَ اَحَدُكُمْ يَوْمَ

---

(١) كتاب الجمعة، باب التحية والامام يخطب

(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني، رقم الحديث ٤٢٠

الْجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذٰلِكَ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (صحيح)(١)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن کي جمعي (جي خطبي) وقت جهوٽو اچي تہ هن کي پنهنجي جاءِ بدلائڻ گهرجي". (ترمذي)

مسئلو 355 جمعي نماز جي خطبي دوران ڳالهائڻ يا ٻي خيال ڏي ويهڻ صحيح نہ آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن جمعي جي ڏينهن (نماز جي) خطبي دوران پنهنجي ساٿي کي چيو "خاموش رهہ" ان بہ لغو (غلط) ڳالهہ چئي". (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 356 جمعي نماز جي خطبي دوران کوبہ ماٺهو "الحبوة" ۾ نہ ويهي.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ اَنَسِ نِ الْجُهَنِيِّ ﷺ قَالَ : نَهَى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْحُبْوَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ (٣) (حسن)

حضرت معاذ بن انس ﷺ جهني کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ (جمعي نماز جي) خطبي دوران "الحبوة" ۾ ويهڻ کان منع فرمايو آهي.

(احمد، ابوداؤد ۽ ترمذي)

وضاحت ماڻهو پنهنجا گوڏا اڀا ڪري راڻن کي پيٽ سان لڳائي ٻنهي هٿن سان ٻڌي ويهي تہ ان کي "الحبوة" چئجي ٿو. (نوٽ: عام زبان ۾ هن کي ڪانپ ٻڌي ويهڻ چئبو آهي).

مسئلو 357 جمعي نماز کانپوءِ سنتون جيڪڏهن مسجد ۾ ادا ڪرڻيون

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٤٣٦

(٢) مختصر صحيحمسلم، للالباني، رقم الحديث ٤١٩

(٣) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٩٨٢

هجن تہ چار جيڪڏهن گهر ۾ ادا ڪرڻيون هجن تہ بہ ادا ڪري سگهجن.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((إِذَا صَلَّى اَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا اَرْبَعًا)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ مُسْلِمٌ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "جمعي(نماز) پڙهو تہ ان کانپوءِ چار رڪعتون نماز ادا ڪريو".

(احمد، مسلم، ابوداؤد، نسائي، ترمذي ۽ ابن ماجہ)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ كَانَ إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ اِنْصَرَفَ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ فِيْ بَيْتِهِ ثُمَّ قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَصْنَعُ ذٰلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما جمعي نماز پڙهي پنهنجي گهر واپس اچي بہ رڪعتون ادا ڪندا ۽ فرمائيندا هئا تہ رسول الله ﷺ ائين ڪندا هئا. (مسلم)

مسئلو 358 جمعي جي نماز ڳوٺ ۾ بہ ادا ڪري سگهجي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : اِنَّ اَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِيْ مَسْجِدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فِيْ مَسْجِدِ عَبْدِالْقَيْسِ بِجُوَاثٰى مِنَ الْبَحْرَيْنِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائين ٿا تہ مسجد نبوي کان پوءِ سڀ کان پهرئين جمعي نماز بحرين جي ڳوٺ جوائي جي مسجد عبدالقيس ۾ پڙهي وئي. (بخاري)

مسئلو 359 جيڪڏهن جمعي جي ڏينهن عيد ٿئي تہ ٻئي پڙهڻ بهتر آهن، ليڪن عيد نماز پڙهڻ کانپوءِ جمعي نماز بدران صرف ظهر جي نماز ادا ڪئي وڃي تہ بہ صحيح آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ اَنَّهُ قَالَ ((قَدِ اجْتَمَعَ فِيْ يَوْمِكُمْ هٰذَا عِيْدَانِ فَمَنْ شَاءَ اَجْزَاَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَ اِنَّا مُجَمِّعُوْنَ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَابْنُ مَاجَةَ (٤) (صحيح

---

(١) صحيح مسلم ، كتاب الجمعة ، باب الصلاة بعد الجمعة

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٤٢٤

(٣) كتاب الجمعة ، باب الجمعة في القرى والمدن

(٤) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٩٤٨

حضرت ابوهريره ﷺ رسول الله ﷺ کان روايت ڪئي آهي تہ نبي اڪرم ﷺ فرمايو، توهان جون اڄ جي ڏينهن ۾ عيدون (هڪ عيد ۽ ٻيو جمعو) گڏ ٿيون آهن. جنهن کي وڻي ان لاءِ جمعي (نماز) جي بدران عيد (نماز) ئي ڪافي آهي، ليڪن اسان ٻئي (يعني عيد ۽ جمعو) پڙهندا سون. (ابوداؤد ۽ ابن ماجہ)

مسئلو 360 جمعي نماز پڙهڻ کانپوءِ احتياطاً ظهر نماز پڙهڻ ڪنهن حديث کان ثابت نہ آهي.

مسئلو 361 جمعي کان پوءِ ويهي بلند آواز سان اجتماعي درود و سلام پڙهڻ ۽ جمعي نماز کانپوءِ اجتماعي دعا ڪرڻ سنت کان ثابت نہ آهي.

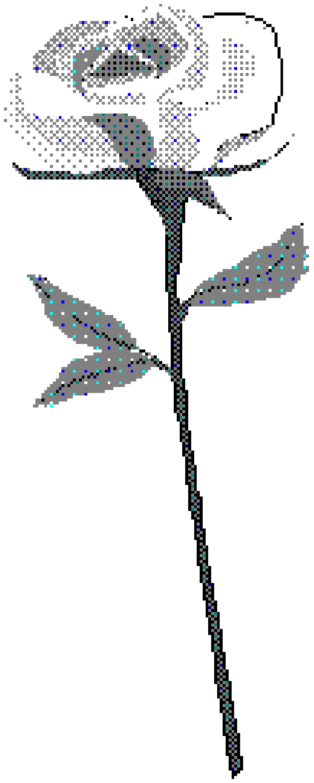

صَلَاةُ الْوِتْرُ

وتر نماز جا مسئلا

مسئلو 362 وتر نماز جي فضيلت.

مسئلو 363 وتر نماز جو وقت عشاء ۽ فجر نماز جي وچ ۾ آهي.

عَنْ خَارِجَةَ بْنِ حُذَافَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((إِنَّ اللّٰهَ أَمَدَّكُمْ بِصَلَاةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ الْوِتْرُ جَعَلَهُ اللّٰهُ لَكُمْ فِيْمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوْعِ الْفَجْرِ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ أَبُوْدَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت خارجه بن حذافه رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "الله تعاليٰ فرض نمازن کانسواءِ هڪ بي نماز توهان کي ڏني آهي جا توهان لاءِ ڳاڙهن اٺن کان وڌيڪ بهتر آهي. اها نماز وتر آهي، جنهن کي الله تعاليٰ توهان لاءِ عشاء نماز ۽ فجر نماز جي وچ ۾ رکيو آهي." (احمد، ابوداؤد، ترمذي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 364 وتر نماز، عشاء نماز جو حصو نه آهي، بلڪ رات جي نماز (قيام الليل يا تهجد) جو حصو آهي. جنهن کي حضور اکرم ﷺ امت جي سهولت واسطي عشاء نماز سان گڏ پڙهڻ جي اجازت ڏني آهي.

مسئلو 365 نماز وتر رات جي آخري حصي ۾ پڙهڻ افضل آهي.

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مَنْ خَشِيَ مِنْكُمْ أَنْ لَا يَسْتَيْقِظَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوْتِرْ مِنْ أَوَّلِهِ وَ مَنْ طَمِعَ مِنْكُمْ أَنْ يَقُوْمَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَإِنَّ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ فِيْ آخِرِ اللَّيْلِ مَحْضُوْرَةٌ وَ هِيَ أَفْضَلُ . رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ مُسْلِمٌ وَ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت جابر رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن کي رات جي آخر ۾ اک نه کلڻ جو ڊپ هجي، ان کي وتر پڙهي سمهڻ گهرجي ۽ جنهن کي اٿڻ جو يقين هجي اهو رات جي آخري حصي ۾ وتر پڙهي ڇو جو آخري رات

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٧٢

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٧٧

جي قرائت ۾ فرشتا حاضر هجن ٿا ۽ اهو وقت افضل آهي.“

(احمد، مسلم،ترمذي ۽ ابن ماجہ)

مسئلو 366 نماز وتر سنت موڪده آهي، واجب نہ آهي.

عَنْ عَلِيٍّ ﷺ قَالَ : اَلْوِتْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَهَيْئَةِ الْمَكْتُوبَةِ وَ لٰكِنَّهُ سُنَّةٌ سَنَّهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (١) (صحيح)

حضرت علي ﷺ فرمائين ٿا تہ وتر(نماز) فرض واٽگر ضروري نہ آهي ليڪن سنت آهي جنهن جو حڪم رسول الله ﷺ ڏنو آهي. (نسائي)

مسئلو 367 سنتون ۽ نفل سواري تي پڙهڻ جائز آهن.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيْ فِي السَّفَرِ عَلٰى رَاحِلَتِهٖ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهٖ يُوْمِيْ اِيْمَاءً صَلَاةَ اللَّيْلِ اِلَّا الْفَرَائِضَ يُوْتِرُ عَلٰى رَاحِلَتِهٖ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائين ٿا تہ سفر جي دوران نبي اڪرم ﷺ پنهنجي سواري تي اشاري سان رات جي نماز ادا فرمائيندا هئا. جيڏانهن بہ سواري جو رخ هوندو هو، وتر بہ سواري تي ادا فرمائيندا هئا ليڪن فرض نماز ادا نہ فرمائيندا هئا. (بخاري)

مسئلو 368 نماز وتر جو تعداد هڪ، ٽي ۽ پنج آهي جنهن ڪي جيترو وڻي پڙهي.

عَنْ اَبِيْ اَيُّوْبَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَلْوِتْرُ حَقٌّ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ فَمَنْ اَحَبَّ اَنْ يُّوْتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ وَ مَنْ اَحَبَّ اَنْ يُّوْتِرَ بِثَلَاثٍ فَلْيَفْعَلْ وَ مَنْ اَحَبَّ اَنْ يُّوْتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤدَ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (٣) (صحيح)

حضرت ابو ايوب ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، ”وتر پڙهڻ هر مسلمان جو ذمو آهي، ليڪن جيڪو پسند ڪري اهو پنج پڙهي، جيڪو پسند ڪري اهو ٽي پڙهي ۽ جيڪو پسند ڪري اهو هڪ پڙهي.“

(ابوداؤد، نسائي ۽ ابن ماجہ)

---

(١) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٥٨٢

(٢) كتاب الوتر ، باب الوتر في السفر

(٣) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٦٠

مسئلو 369 ٽي رڪعتون وتر ادا ڪرڻ لاءِ ٻه رڪعتون پڙهي سلام ڦيرائڻ ۽ پوءِ هڪ رڪعت پڙهڻ جو طريقو افضل آهي. ليڪن هڪ تشهد سان گڏ ٽي رڪعتون وتر پڙهڻ به صحيح آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّيْ فِيْمَا بَيْنَ اَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلاَةِ الْعِشَاءِ اِلَى الْفَجْرِ اِحْدٰى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يُوْتِرُ بِوَاحِدَةٍ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ عشاء نماز کانپوءِ فجر نماز کان پهرئين يارهن رڪعتون ادا فرمائيندا هئا. هر ٻن رڪعتن کانپوءِ سلام ڦيرائيندا ۽ آخر ۾ هڪ رڪعت وتر ادا ڪندا هئا. (مسلم)

عَنْ اُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُوْتِرُ بِسَبْعٍ اَوْ بِخَمْسٍ لاَ يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِتَسْلِيْمٍ . رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت ام سلمه رضي الله عنها کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جڏهن ست يا پنج وتر ادا فرمائيندا هئا ته انهن ۾ سلام سان فاصلو نه ڪندا هئا (يعني) هڪ سلام سان پڙهندا هئا ۽ آخري رڪعت ۾ تشهد فرمائيندا هئا. (نسائي)

مسئلو 370 مغرب (سانجهي) جي نماز وانگر ٻن تشهد ۽ هڪ سلام سان ٽي رڪعتون وتر ادا ڪرڻ درست نه آهن.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((لاَ تُوْتِرُوْا بِثَلاَثٍ اَوْتِرُوْا بِخَمْسٍ اَوْ بِسَبْعٍ وَ لاَ تَشَبَّهُوْا بِصَلاَةِ الْمَغْرِبِ)) رَوَاهُ الدَّارُ قُطْنِيُّ (٣) (صحيح)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "ٽي وتر (مغرب جي نماز وانگر) نه پڙهو، ليڪن پنج يا ست پڙهو (مغرب جي نماز وانگر ٻه تشهد ۽ هڪ سلام سان ٽي وتر پڙهي) مغرب جي نماز سان مشابهت نه ڪريو." (مطلب ته ٻن رڪعتن کان پوءِ نه ويهو ۽ تشهد نه پڙهو) (دار قطني)

---

(١) كتاب صلاة المسافرين ، باب صلاة الليل و عدد ركعات النبي ﷺ في الليل

(٢) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٦١٨

(٣) التعليق المغني ، الجزء الثاني ، رقم الصفحه ٢٥

مسئلو 371 وتر نماز ۾ دعا قنوت رڪوع کان پهرئين ۽ پوءِ ٻنهي طرح سان پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ اُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ كَانَ يُوْتِرُ فَيَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوْعِ . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت ابي بن ڪعب رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ وتر ۾ دعا قنوت رڪوع کان پهرئين پڙهي. (ابن ماجه)

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه قَالَ : قَنَتَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ بَعْدَ الرُّكُوْعِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ(٢) (صحيح)

حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ رڪوع کان پوءِ دعا قنوت گهري. (ابن ماجه)

مسئلو 372 ضرورت مطابق دعا قنوت سڀني نمازن يا ڪجهه نمازن جي آخري رڪعت ۾ رڪوع کان پوءِ پڙهي سگهجي ٿي.

مسئلو 373 قنوت پڙهڻ واجب نه آهي.

مسئلو 374 قنوت کانپوءِ ٻيون دعائون به گهري سگهجن ٿيون.

مسئلو 375 ضرورت مطابق دعاءِ قنوت ٻنا ڪنهن مقرر ٽيل ٽائيم (حد) تائين گهري سگهجي ٿي.

مسئلو 376 جڏهن امام بلند آواز سان قنوت پڙهي ته مقتدين کي بلند آواز سان آمين چوڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَنَتَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ شَهْرًا مُتَتَابِعًا فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَ صَلَاةِ الصُّبْحِ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ يَدْعُوْ عَلَى اَحْيَاءٍ مِنْ بَنِيْ سُلَيْمٍ عَلَى رِعْلٍ وَ ذَكْوَانَ وَ عُصَيَّةَ وَ يُؤَمِّنُ مِنْ خَلْفَهُ. رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (حسن)

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٩٧٠

(٢) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٩٧٢

(٣) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٢٨٠

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي، تہ "رسول الله ﷺ هڪ مهينو مسلسل ظهر، عصر، مغرب، عشاء ۽ فجر نماز جي آخري رڪعت ۾ (حالت قومہ ۾) "سمع الله لمن حمده" چوڻ کانپوءِ بني سليم جي قبيلي رعل، ذڪوان ۽ عصية لاءِ بددعا فرمائيندا رهيا ۽ مقتدي آمين چوندا هئا." (ابوداؤد)

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَنَتَ شَهْرًا ثُمَّ تَرَكَهُ. رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ(١) (صحيح)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ هڪ مهيني تائين قنوت پڙهي پوءِ ترڪ فرمائي. (ابو داؤد)

مسئلو 377 دعا قنوت جيڪا نبي اڪرم ﷺ حضرت حسن بن علي رضي الله عنهما کي وترن ۾ پڙهڻ لاءِ سيکاري اها هي آهي.

عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : عَلَّمَنِيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ كَلِمَاتٍ أَقُوْلُهُنَّ فِي الْقُنُوْتِ الْوِتْرِ ((اَللّٰهُمَّ اهْدِنِيْ فِيْمَنْ هَدَيْتَ ، وَ عَافِنِيْ فِيْمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِيْ فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ لِيْ فِيْمَا أَعْطَيْتَ ، وَقِنِيْ شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ تَقْضِيْ وَلاَ يُقْضٰى عَلَيْكَ ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَّالَيْتَ ، وَ لاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَ تَعَالَيْتَ)) رَوَاهُ النِّسَائِيُّ(٢) (صحيح)

حضرت حسن بن علي رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ مون کي وتر (نماز) ۾ پڙهڻ لاءِ هي دعا قنوت سيکاري، "يا الله! مون کي هدايت ڏي ۽ هدايت يافتہ ماڻهن ۾ شامل فرماءِ. مون کي عافيت عطا فرماءِ ۽ انهن ماڻهن ۾ شامل فرماءِ جن کي تو عافيت عطا فرمائي آهي. مون کي پنهنجو دوست ٺاهہ ۽ انهن ماڻهن ۾ شامل فرماءِ جن کي تو پنهنجو دوست ٺاهيو آهي. جيڪي نعمتون تو مون کي ڏنيون آهن، تن ۾ برڪت عطا فرماءِ، ان برائي (تڪليف) کان مون کي محفوظ رک جنهن جو تو فيصلو ڪيو آهي. بيشڪ فيصلو ڪرڻ وارو تون ئي آهين ۽ تنهنجي خلاف فيصلو نہ ٿو ڪيو وڃي. جنهن کي تو دوست رکيو اهو ڪڏهن بہ ذليل نہ ٿو ٿئي ۽ جنهن سان تون دشمني رکين اهو ڪڏهن بہ عزت حاصل ڪري نہ ٿو سگهي. اي اسان جا پروردگار! تنهن جي ذات وڏي بابرڪت، بلند و بالا آهي ۽ نبي اڪرم ﷺ تي رحمتون هجن (آمين). (نسائي)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٨٢

(٢) صحيح سنن النسائي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٦٤٨

مسئلو 378 وترن ۾ پڙهڻ جي هي مسنون دعا .

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِيْ طَالِبٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كَانَ يَقُوْلُ فِيْ آخِرِ وِتْرِهِ ((اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ وَ أَعُوْذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِيْ ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ)) رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (١) (صحيح)

حضرت علي بن ابو طالب رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم صلى الله عليه وسلم پنهنجي وتر ۾ هي دعا گهرندا هئا. "يا الله مان تنهنجي رضا جي واسطي سان تنهنجي غضب کان پناهه طلب ڪريان ٿو. تنهن جي عافيت جي ذريعي تنهنجي عذاب کان پناهه گهران ٿو. (هر معاملي ۾) تنهنجي پناهه جو طالب آهيان. مان تنهنجي تعريف نه ٿو ڪري سگهان تون يقيناً اهڙو ئي آهين جهڙي تو پنهنجي تعريف ڪئي آهي". (نسائي)

مسئلو 379 ٽن رڪعتن وتر ۾ پهرئين رڪعت ۾ سورة اعلي ٻي ۾ سورة الڪافرون ۽ ٽئين ۾ سورة اخلاص پڙهڻ مسنون آهي.

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كَانَ يَقْرَأُ فِي الْوِتْرِ ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلٰى﴾ وَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُوْنَ﴾ وَ فِي الثَّالِثَةِ ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ وَ لاَ يُسَلِّمُ إِلاَّ فِيْ آخِرِهِنَّ . رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت ابي بن ڪعب رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله صلى الله عليه وسلم وتر (نماز) جي پهرئين رڪعت ۾ سورة اعلي ٻي رڪعت ۾ سورة الڪافرون ۽ ٽئين رڪعت ۾ سورة اخلاص تلاوت فرمائيندا هئا ۽ سلام آخري رڪعت ۾ ڦيرائيندا هئا. (نسائي)

مسئلو 380 وتر پڙهڻ کانپوءِ ٽي دفعا ((سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ)) پڙهڻ مسنون آهي.

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رضي الله عنه كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم يَقُوْلُ إِذَا سَلَّمَ ((سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ)) ثَلاَثَ مَرَّاتٍ يُطِيْلُ فِيْ آخِرِهِنَّ . رَوَاهُ النَّسَائِيُّ (٣) (صحيح)

---

(١) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٦٤٨

(٢) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٦٠٦

(٣) صحيح سنن النسائي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٦٠٤

حضرت ابي بن كعب رضي الله عنه كان روايت آهي ته رسول الله ﷺ وتر (نماز كانپوءِ) سلام ورائڻ بعد ٽي دفعا ((سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ)) فرمائيندا هئا ۽ ٽئين دفعي پنهنجو آواز بلند كندا هئا. (نسائي)

مسئلو 381 جيكو شخص وتر نماز رات جو پوئين پهر ۾ ادا كرڻ جي نيت سان سمهي پيو ليكن اٿي نه سگهيو ته هو صبح جو سج اڀرڻ كانپوءِ ادا كري سگهي ٿو.

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ فَلْيُصَلِّ إِذَا أَصْبَحَ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (١) (صحيح)

حضرت زيد بن اسلم رضي الله عنه كان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو "جو (شخص) وتر پڙهڻ لاءِ نه اٿي (جاڳي) سگهي اهو صبح جو ادا كري". (ترمذي)

مسئلو 382 هك رات ۾ ٻه دفعا وتر نه پڙهڻ گهرجن.

مسئلو 383 عشاء نماز كانپوءِ وتر ادا كيا هجن ته تهجد نماز ادا كرڻ لاءِ وري وتر ادا نه كرڻ گهرجن.

عَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيْهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُوْلُ ((لَا وِتْرَانِ فِيْ لَيْلَةٍ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت طلق بن علي رضي الله عنهما پنهنجي پيءُ كان روايت كن ٿا ته مون نبي اكرم ﷺ كي فرمائيندي ٻڌو آهي ته هك رات ۾ ٻه دفعا وتر نه پڙهڻ گهرجن. (احمد، ابوداؤد، نسائي ۽ ترمذي)

مسئلو 384 وتر كانپوءِ ٻه ركعتون نفل ويهي پڙهڻ سنت كان ثابت آهي.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث، مسئلو نمبر 314

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٨٧

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٩١

صَلاَةُ التَّهَجُّدِ

تهجد نماز جا مسئلا

مسئلو 385 فرض نمازن کانپوءِ سڀ کان افضل نماز تهجد آهي.

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ رضی الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَفْضَلُ الصِّیَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللّٰهِ الْمُحَرَّمُ وَ اَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْفَرِیْضَةِ صَلاَةُ اللَّیْلِ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابوهريره رضی الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”رمضان کان پوءِ سڀ کان افضل روزا محرم جا آهن ۽ فرض نماز کانپوءِ سڀ کان افضل نماز تهجد (رات جي وقت) جي آهي.“ (مسلم)

مسئلو 386 تهجد نماز (يا قيام الليل) جون رڪعتون گهٽ ۾ گهٽ ست ۽ وڌ ۾ وڌ تيرهن مسنون آهن.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ اَبِیْ قَیْسٍ رضی الله عنه قَالَ : سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا بِکَمْ کَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ یُوْتِرُ ؟ قَالَتْ کَانَ یُوْتِرُ بِأَرْبَعٍ وَ ثَلاَثٍ وَ سِتٍّ وَ ثَلاَثٍ وَ ثَمَانٍ وَ ثَلاَثٍ وَ عَشْرٍ وَ ثَلاَثٍ وَ لَمْ یَکُنْ یُوْتِرُ بِأَنْقَصَ مِنْ سَبْعٍ وَ لاَ بِأَکْثَرَ مِنْ ثَلاَثَ عَشْرَةَ . رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (٢) (صحيح)

حضرت عبدالله بن ابو قيس رضی الله عنه کان روايت آهي ته مون حضرت عائشة رضي الله عنها کان سوال ڪيو، ”رسول الله ﷺ رات جي نماز ۾ ڪيتريون رڪعتون پڙهندا هئا؟“ حضرت عائشة رضي الله عنها جواب ڏنو، ”ڪڏهن چار نفل ۽ ٽي وتر (ڪل ست رڪعتون)، ڪڏهن ڇهه نفل ۽ ٽي وتر (ڪل نو رڪعتون)، ڪڏهن اٺ نفل ۽ ٽي وتر (ڪل يارهن رڪعتون) ڪڏهن ڏهه نفل ۽ ٽي وتر (ڪل تيرهن رڪعتون) ادا فرمائيندا هئا. حضور اکرم ﷺ جي رات جي نماز ستن کان گهٽ ۽ تيرهن کان وڌيڪ نه هوندي هئي“. (ابوداؤد)

مسئلو 387 تهجد نماز ۾ رسول الله ﷺ جو اڪثر معمول اٺ

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٦١٠

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢١٤

رڪعتون نفل ۽ ٽي وتر (ڪل ٻارهن رڪعتون) پڙهڻ جو هو.

مسئلو 388 تهجد نماز ٻه ٻه يا چار رڪعتون گڏ ٻنهي طرح پڙهڻ مسنون آهن، مگر ٻه ٻه رڪعتون ڪري پڙهڻ افضل آهن.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ يُصَلِّيْ فِيْ مَا بَيْنَ اَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلاَةِ الْعِشَاءِ اِلَى الْفَجْرِ اِحْدٰى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يُوْتِرُ بِوَاحِدَةٍ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي، ”رسول الله ﷺ عشاء نماز ۽ فجر نماز جي وچ ۾ يارهن رڪعتون نماز ادا فرمائيندا هئا. هر ٻن رڪعتن کان پوءِ سلام ڦيرائيندا هئا ۽ آخر ۾ هڪ رڪعت وتر پڙهندا هئا.“ (بخاري ۽ مسلم)

عَنْ اَبِيْ سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ رضي الله عنه اَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا كَيْفَ كَانَتْ صَلاَةُ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فِيْ رَمَضَانَ ؟ فَقَالَتْ : مَا كَانَ يَزِيْدُ فِيْ رَمَضَانَ وَ لاَ فِيْ غَيْرِهِ عَلَى اِحْدٰى عَشْرَةَ رَكْعَةً . يُصَلِّيْ اَرْبَعًا فَلاَ تَسْأَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُوْلِهِنَّ ، ثُمَّ يُصَلِّيْ اَرْبَعًا فَلاَ تَسْأَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُوْلِهِنَّ ، ثُمَّ يُصَلِّيْ ثَلاَثًا))مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت ابو سلمہ بن عبدالرحمان، حضرت عائشة رضي الله عنها کان پڇيو تہ ”رسول الله ﷺ رمضان ۾ رات جي نماز ڪيتري ادا ڪندا هئا؟“ حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايو، ”رسول الله ﷺ رمضان يا غير رمضان ۾ رات جي نماز يارهن رڪعتن کان وڌيڪ نہ پڙهندا هئا. چار رڪعتون پڙهندا هئا. ان جي ڊيگهہ حسن ادائيگي لاءِ ڇا ڇڄجي؟ وري چار رڪعتون پڙهندا هئا. انهن جي بہ ڊگهي قرائت ۽ حسن ادائيگي لاءِ ڇا ڇڄجي؟ ۽ آخر ۾ ٽي رڪعتون (وتر) ادا فرمائيندا هئا.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 389 هڪ ئي آيت کي بار بار نفل نماز ۾ پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ اَبِيْ ذَرٍّ رضي الله عنه قَالَ : قَامَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ حَتّٰى اَصْبَحَ بِآيَةٍ وَالْآيَةُ ﴿اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَ اِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ﴾ رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَ ابن ماجه (٣)

---

(١) صحيح مسلم، كتاب المسافرين ، باب صلاة الليل و عدد ركعات النبي ﷺ في الليل

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٢٦

(٣) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١١١٠

حضرت ابوذر رضي الله عنه کان روايت آهي تہ هڪ رات رسول الله ﷺ قيام فرمايو ۽ صبح تائين هڪ ئي آيت تلاوت فرمائيندا رهيا. ”الله! اگر تون انهن کي عذاب ڏين تہ هو تنهنجا غلام آهن (تون ڏيئي سگهين ٿو) ۽ اگر بخشين تہ تون غالب ۽ حڪمت وارو آهين. (تو کان ڪو پڇڻ وارو نہ آهي)“.

(نسائي ۽ ابن ماجہ)

مسئلو 390 تهجد نماز ۾ رسول الله ﷺ هي دعا پڙهندا هئا.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ افْتَتَحَ صَلَاتَهُ فَقَالَ ((اَللّٰهُمَّ رَبَّ جِبْرِيْلَ وَ مِيكَائِيْلَ وَ إِسْرَافِيْلَ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ اِهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِيْ مَنْ تَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن رات جو نماز لاءِ (تهجد لاءِ) اٿندا هئا تہ پنهنجي نماز جي شروعات هن دعا سان ڪندا هئا. ”اي الله! جبرائيل، ميڪائيل ۽ اسرافيل جا پروردگار، آسمان ۽ زمين کي پيدا ڪرڻ وارا، غائب ۽ حاضر کي سمجهڻ وارا، تون ئي پنهنجي ٻانهن جي وچ ۾ فيصلو ڪندين (قيامت جي ڏينهن) جن (ديني) ڳالهين ۾ هو اختلاف ڪري رهيا آهن، تون ئي مون کي هدايت عطا فرماءِ جن ڳالهين ۾ اختلاف ڪيو ويو آهي حق جي راهہ ڏيکار، بيشڪ جنهن کي تون چاهين تنهن کي سڌي رستي جي هدايت ڏين ٿو“. (مسلم)

---

(١) ڪتاب صلاة المسافرين ، باب صلاة النبي ﷺ و دعائه بالليل

صَلاَةُ التَّرَاوِيْحِ

تراويح نماز جا مسئلا

مسئلو 391 تراويح جي نماز گذريل تمام صغيره گناهن جي مغفرت جو ذريعو آهي.

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((مَنْ قَامَ رَمَضَانَ اِیْمَانًا وَّ اِحْتِسَابًا غُفِرَلَهٗ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهٖ)) رَوَاهُ الْبُخَارِیُّ (۱)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن ايمان ۽ ثواب جي نيت سان رمضان ۾ قيام ڪيو ان جا گذريل سڀ گناهه معاف ڪيا وڃن ٿا." (بخاري)

مسئلو 392 رمضان ۾ تراويح نماز يا قيام باقي مهينن ۾ تهجد يا قيام الليل جو ٻيو نالو آهي.

مسئلو 393 تراويح نماز (يا تهجد) جون مسنون رڪعتون اٺ آهن. ليڪن غير مسنون رڪعتن جي ڪا حد نه آهي جنهن کي جيتريون وڻي پڙهي.

عَنْ اَبِیْ سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ رحمه الله اَنَّهٗ سَاَلَ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا كَیْفَ كَانَتْ صَلاَةُ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فِیْ رَمَضَانَ؟ فَقَالَتْ: مَا كَانَ یَزِیْدُ فِیْ رَمَضَانَ وَ لاَ فِیْ غَیْرِهٖ عَلٰی اِحْدٰی عَشْرَةَ رَكْعَةً. یُصَلِّیْ اَرْبَعًا فَلاَ تَسْاَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُوْلِهِنَّ، ثُمَّ یُصَلِّیْ اَرْبَعًا فَلاَ تَسْاَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُوْلِهِنَّ، ثُمَّ یُصَلِّیْ ثَلاَثًا)) مُتَّفَقٌ عَلَیْهِ (۲)

حضرت ابو سلمه بن عبدالرحمان رحمه الله ، حضرت عائشه رضي الله عنها کان پڇيو، "رسول الله ﷺ جن رمضان ۾ رات جي نماز ڪيتري ادا ڪندا هئا؟" حضرت عائشه رضي الله عنها جواب ڏنو، "رسول الله ﷺ رمضان ۾ رات جي نماز (يعني تراويح) يا غير رمضان ۾ رات جي نماز (يعني تهجد) يارهن رڪعتن کان

---

(۱) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ۳۵

(۲) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ۴۲۶

وڏيڪ نہ پڙهندا هئا. پوءِ چار رڪعتون پڙهندا هئا. ان جي ڊيگهہ ۽ حسن ادائيگي لاءِ ڇا پڇجي؟ پوءِ چار رڪعتون پڙهندا هئا انهن جي ڊيگهہ ۽ حسن ادائيگي لاءِ ڇا پڇجي؟ ۽ آخر ۾ ٽي رڪعتون وتر ادا ڪندا هئا".

(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 394 نماز تراويح جو وقت عشاء (سومهڻي) نماز کان پوءِ نماز فجر تائين آهي.

مسئلو 395 نماز تراويح ٻہ ٻہ رڪعتون ڪري پڙهڻ افضل آهن.

مسئلو 396 وتر جي هڪ رڪعت جدا پڙهڻ مسنون آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي فِيمَا بَيْنَ اَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى الْفَجْرِ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَيُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ عشاء نماز ۽ فجر نماز جي وچ ۾ يارهن رڪعتون ادا فرمائيندا هئا. هر ٻن رڪعتن کان پوءِ سلام ورائيندا هئا ۽ پوءِ سڄي نماز کي هڪ رڪعت سان وتر ڪندا هئا. (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 397 رسول الله ﷺ صحابہ ڪرام ﷺ کي صرف ٽي ڏينهن نماز تراويح با جماعت پڙهائي، جن ۾ اٺن رڪعتن کانسواءِ ٽي رڪعتون وتر بہ شامل آهن.

مسئلو 398 انهن ٽنهي ڏينهن ۾ حضور اڪرم ﷺ جدا نہ تهجد پڙهي ۽ نہ وتر پڙهي اهائي باجماعت نماز حضور اڪرم ﷺ جي تهجد يا قيام رمضان يا تراويح هئي.

مسئلو 399 عورتون تراويح نماز لاءِ مسجد ۾ وڃي سگهن ٿيون.

عَنْ اَبِيْ ذَرٍّ ﷺ قَالَ: صُمْنَا مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فَلَمْ يُصَلِّ بِنَا حَتّٰى بَقِيَ سَبْعٌ مِنَ الشَّهْرِ فَقَامَ بِنَا حَتّٰى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ ، ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا فِي السَّادِسَةِ وَقَامَ بِنَا فِي الْخَامِسَةِ حَتّٰى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ ، فَقُلْنَا : يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ! لَوْ نَفَّلْتَنَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِنَا هٰذِهِ ؟ فَقَالَ ((إِنَّهُ مَنْ قَامَ مَعَ

(١) صحيح مسلم ، كتاب المسافرين ، باب صلاة الليل و عدد ركعات النبي ﷺ في الليل

الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ)) ثُمَّ لَمْ يُصَلِّ بِنَا حَتَّى بَقِيَ ثَلاَثٌ مِنَ الشَّهْرِ فَصَلَّى بِنَا فِي الثَّالِثَةِ وَ دَعَا أَهْلَهُ وَ نِسَاءَهُ فَقَامَ بِنَا حَتَّى تَخَوَّفْنَا الْفَلاَحَ ، قُلْتُ لَهُ : وَ مَا الْفَلاَحُ ؟ قَالَ السُّحُوْرُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (١) (صحيح)

حضرت ابوذر ﷺ کان روايت آهي تہ اسان رسول الله ﷺ ساڻ گڏ روزا رکيا. نبي اکرم ﷺ اسان کي تراويح جي نماز نہ پڙهائي ايستائين جو رمضان جا باقي ست ڏينهن رهيا. يعني ٽويهين رات ٽيون حصو رات گذرڻ کانپوءِ رسول الله ﷺ اسان کي نماز تراويح پڙهائي. وري حضور اکرم ﷺ چوويهين رات جو نماز تراويح نہ پڙهائي. پنجويهين جي اڌ رات گذرڻ کانپوءِ نماز تراويح پڙهائي. اسان عرض ڪيو تہ يا رسول الله ﷺ ! ڪهڙو نہ سٺو ٿئي جيڪڏهن توهان رمضان جي باقي راتين ۾ بہ اسان کي نفل نماز پڙهايو". نبي اکرم ﷺ فرمايو. "جنهن امام جي (مسجد مان) واپس ٿيڻ تائين امام ساڻ قيام ڪيو. (يعني نماز باجماعت ادا ڪئي) ان لاءِ سڄي رات جي قيام جو ثواب لکيو ويندو." وري حضور اکرم ﷺ اسان کي نماز تراويح نہ پڙهائي ايستائين جو ٽي ڏينهن باقي وڃي رهيا. وري نبي اکرم ﷺ اسان کي 27 جي رات نماز پڙهائي. جنهن ۾ پنهنجي اهل و عيال کي بہ شامل ڪيائون. ايستائين جو اسان کي فلاح جي ختم ٿيڻ جو انديشو ٿيو. مون ابوذر ﷺ کان پڇيو. "فلاح ڇا آهي"؟ حضرت ابوذر ﷺ جواب ڏنو "سحري". (ترمذي)

مسئلو 400 فرض نماز کانسواءِ باقي نمازن ۾ قرآن ڪريم ڏسي تلاوت ڪرڻ جائز آهي.

كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا يَؤُمُّهَا عَبْدُهَا ذَكْوَانُ مِنَ الْمُصْحَفِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها جو غلام ذڪوان قرآن ڪريم ڏسي نماز (فرض نمازن کانسواءِ) پڙهائيندو هو. (بخاري)

مسئلو 401 ٽن راتين کان گهٽ وقت ۾ قرآن شريف ختم ڪرڻ ناپسنديده عمل آهي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((لَمْ يَفْقَهْ مَنْ قَرَأَ

---

(١) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٤٦

(٢) كتاب الايمان ، باب امامة العبد والمولى

الْقُرْآنَ فِيْ أَقَلَّ مِنْ ثَلاثِ لِيَالٍ)) رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جيڪو شخص ٽن راتين کان گهٽ وقت ۾ قرآن شريف ختم ڪري ٿو، اهو قرآن شريف کي نه ٿو سمجهي". (ابوداؤد)

مسئلو 402 هڪ رات ۾ قرآن شريف ختم ڪرڻ (شبينه) خلاف سنت آهي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : لَا أَعْلَمُ نَبِيَّ اللّٰهِ ﷺ قَرَءَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ حَتّٰى الصَّبَاحِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايو ته مون کي خبر نه آهي ته رسول الله ﷺ ڪڏهن پورو قرآن صبح تائين ختم ڪيو هجي. (ابن ماجه)

مسئلو 403 هر ٻن يا چئن تراويح جي رڪعتن کانپوءِ ذڪر ڪرڻ لاءِ وقفي جو اهتمام ڪرڻ سنت کان ثابت نه آهي.

مسئلو 404 تراويح نماز کانپوءِ بلند آواز سان درود شريف پڙهڻ سنت کان ثابت نه آهي.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢٤٢

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١١٠٨

صَلَاةُ السَّفَرِ
قصر نماز جا مسئلا

مسئلو 405 سفر ۾ نماز قصر ڪري پڙهڻ گهرجي.

عَنْ يَعْلَى بْنِ اُمَيَّةَ ﷺ قَالَ : قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اِنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلَاةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾ فَقَدْ اَمِنَ النَّاسُ؟ فَقَالَ عُمَرُ ﷺ عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ ، فَسَأَلْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ ، فَاقْبَلُوْا صَدَقَتَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت يعلي بن اميہ ﷺ فرمائين ٿا تہ مون حضرت عمر بن خطاب ﷺ کي عرض ڪيو (الله تعاليٰ جو حڪم آهي) تہ جيڪڏهن توهان کي ڪافرن جي طرف کان فتني جو خوف هجي تہ نماز قصر ڪرڻ ۾ ڪو حرج نہ آهي. ليڪن هاڻي تہ امن جو زمانو آهي. (تنهن ڪري قصر جو جواز ختم ٿي ويو). حضرت عمر ﷺ فرمايو تہ جنهن ڳالھ تي توکي تعجب ٿيو آهي مون کي بہ ان ڳالھ تي تعجب ٿيو هو تنهن ڪري مون رسول الله ﷺ کان پڇيو تہ حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو، ”(قصر جي رعايت) الله تعاليٰ جي طرف کان توهان ماڻهن تي صدقو آهي تنهن ڪري الله تعاليٰ جو صدقو قبول ڪريو“. (مسلم)

مسئلو 406 وڏو سفر هجي تہ شهر کان ٻاهر نڪرڻ کانپوءِ نماز قصر شروع ڪري سگهجي ٿي.

عَنْ اَنَسٍ ﷺ قَالَ : صَلَّيْتُ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ الظُّهْرَ بِالْمَدِيْنَةِ اَرْبَعًا وَ صَلَّيْتُ مَعَهُ الْعَصْرَ فِيْ ذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ سان گڏ مديني منوره ۾ نماز ظهر چار رڪعتون ادا فرمايون ۽ نماز عصر ذوالحليفہ ۾ ٻہ

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٤٢٢

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٤٢٥

ركعتون ادا ڪيون. (بخاري ۽ مسلم)

وضاحت "ذو الحُلَيْفَةِ" مدينه منوره کان ڇهن ميلن جي فاصلي تي آهي.

مسئلو 407 رسول الله ﷺ نماز قصر ڪرڻ لاءِ سفر جي حد مقرر نہ فرمائي، صحابہ ڪرام ﷺ کان 9، 36، 38، 40، 42، 45، 48 ميلن جون مختلف روايتون آهن.

مسئلو 408 مٿين روايتن ۾ 9 ميلن جي سفر جي حد وڌيڪ صحيح معلوم ٿئي ٿي. (والله اعلم بالصواب)

عَنْ اَنَسٍ ﷺ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا خَرَجَ مَسِيْرَةَ ثَلاَثَةِ اَمْيَالٍ اَوْ ثَلاَثَةِ فَرَاسِخَ صَلّٰى رَكْعَتَيْنِ شُعْبَةُ الشَّاكُ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ مُسْلِمٌ وَاَبُوْدَاوُدَ(١) (صحيح)

حضرت انس ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ ٽن ميلن يا ٽن فرسخن (9 ميلن) جو سفر ڪندا هئا تہ نماز قصر ادا فرمائيندا هئا. ميل يا فرسخ جو شڪ يحيٰ جي شاگرد شعبہ کي آهي. (احمد، مسلم ۽ ابوداؤد)

عَنْ حَارِثَةَ ابْنِ وَهْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : صَلّٰى بِنَا النَّبِيُّ ﷺ اٰمَنَ مَا كَانَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت حارثہ بن وهب ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ اسان کي منيٰ ۾ امن جي زماني ۾ نماز قصر پڙهائي. (بخاري)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ كَانَا يُصَلِّيَانِ رَكْعَتَيْنِ وَيُفْطِرَانِ فِيْ اَرْبَعَةِ بُرُدٍ فَمَا فَوْقَ ذٰلِكَ. ذَكَرَهُ الْحَافِظُ فِيْ فَتْحِ الْبَارِيْ (٣)

حضرت عبدالله بن عمر ۽ عبدالله بن عباس رضي الله عنهم چار برد (48 ميل) تي قصر ڪندا ۽ روزو بہ ترڪ فرمائيندا هئا. (حافظ ابن حجر فتح الباري ۾ نقل ڪيو)

مسئلو 409 رسول الله ﷺ نماز قصر ڪرڻ لاءِ سفر جي مدت مقرر نہ

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٦٠

(٢) كتاب تقصير الصلاة، باب الصلاة بمنى

(٤) الجزء الثاني، رقم الصفحه ٥٦٥

فرمائي. صحابہ ڪرام ﷺ کان 4، 15 ۽ 19 ڏينهن جون روايتون ملن ٿيون. انهن ۾ 19 ڏينهن جي مدت صحيح معلوم ٿئي ٿي. والله اعلم بالصواب.

مسئلو 410 19 ڏينهن کان وڌيڪ رهڻ جو پڪو ارادو هجي تہ پوري نماز ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : اَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ تِسْعَةَ عَشَرَ يَقْصُرُ فَنَحْنُ إِذَا سَافَرْنَا تِسْعَةَ عَشَرَ قَصَرْنَا وَ إِنْ زِدْنَا اَتْمَمْنَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ پنهنجي سفر ۾ (هڪ جاءِ تي) 19 ڏينهن قيام فرمايو، تہ نماز قصر ادا فرمائي. تنهن ڪري اسين جڏهن 19 ڏينهن رهندا هئاسون تہ نماز قصر ادا ڪندا هئاسون. ليڪن جڏهن 19 ڏينهن کان وڌيڪ جو قيام هوندو هو تہ پوري نماز ادا ڪندا هئاسون. (بخاري)

مسئلو 411 سفر جي حالت ۾ ظهر ۽ عصر يا مغرب ۽ عشاءَ جون نمازون گڏ ڪري پڙهڻ جائز آهي.

مسئلو 412 نماز ظهر جي وقت سفر شروع ڪرڻو هجي تہ ظهر ۽ عصر جي نماز گڏ پڙهي سگهجن ٿيون، جيڪڏهن نماز ظهر کان پهرئين سفر شروع ڪرڻو هجي تہ ظهر جي نماز مؤخر ڪري عصر جي وقت ٻئي نمازون گڏ پڙهڻ جائز آهن، اهڙي طرح سان مغرب ۽ عشاءَ جون نمازون گڏ پڙهڻ جائز آهن.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﷺ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِيْ غَزْوَةِ تَبُوْكَ إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ اَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ وَ إِنْ يَرْتَحِلْ قَبْلَ اَنْ تَزِيْغَ الشَّمْسُ اَخَّرَ الظُّهْرَ حَتّٰى يَنْزِلَ لِلْعَصْرِ وَفِي الْمَغْرِبِ مِثْلُ ذٰلِكَ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ اَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَ إِنِ ارْتَحَلَ قَبْلَ اَنْ تَغِيْبَ الشَّمْسُ اَخَّرَ الْمَغْرِبَ حَتّٰى يَنْزِلَ لِلْعِشَاءِ ثُمَّ يَجْمَعُ

(١) كتاب تقصير الصلاة، باب ما جاء في التقصير

بَيْنَهُمَا. رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ وَ تِرْمِذِيٌ(١) (صحيح)

حضرت معاذ بن جبل ﷺ کان روايت آهي تہ غزوه تبوڪ جي موقعي تي جيڪڏهن سفر شروع ڪرڻ کان اڳ سج لڙندو هو تہ نبي اڪرم ﷺ ظهر ۽ عصر جون نمازون (انهي وقت تي) گڏ جمع ڪندا هئا. جيڪڏهن سج لڙڻ کان اڳ سفر جو ارادو هوندو هو تہ ظهر نماز کي مؤخر ڪري عصر جي نماز جي وقت ٻئي نمازون ادا فرمائيندا هئا. اهڙي طرح سان سانجهي (مغرب) نماز ادا فرمائيندا هئا. يعني اگر سفر شروع ڪرڻ کان اڳ سج غروب ٿيندو هو تہ سانجهي ۽ سومهڻي (عشاء) انهي وقت تي گڏ جمع ڪري ادا فرمائيندا هئا. جيڪڏهن سج غروب ٿيڻ کان پهرئين سفر فرمائيندا هئا تہ سانجهي نماز کي مؤخر ڪري سومهڻي جي وقت تي ٻئي نمازون جمع ڪري ادا فرمائيندا هئا.

(ابوداؤد ۽ ترمذي)

مسئلو 413 ٻن نمازن جي جمع ڪري پڙهڻ جو مسنون طريقو هي آهي.

عَنْ جَابِرٍ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اَتَى الْمُزْدَلِفَةَ فَصَلَّى بِهِمَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ (٢)

حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ مزدلفہ ۾ تشريف فرما ٿيا تہ هڪ اذان (ٻانگ) ۽ ٻن اقامتن سان مغرب نماز ۽ عشاء نماز جمع ڪيون ۽ ٻنهي نمازن جي وچ ۾ ڪا سنت نہ پڙهي. (احمد، مسلم ۽ نسائي)

مسئلو 414 قصر نماز ۾ فجر، ظهر ۽ عشاء نمازن ۾ ٻہ ٻہ رڪعتون فرض ۽ مغرب ۾ ٽي رڪعتون فرض شامل آهن. (يعني مغرب نماز جي قصر نہ ڪرڻي آهي)

مسئلو 415 مسافر مقيم جي امامت ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 416 مسافر امام کي قصر نماز ادا ڪرڻ گهرجي، ليڪن مقيم مقتدي کي پوءِ پنهنجي نماز پوري ڪرڻ گهرجي.

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٦٨

(٢) صحيح مسلم، كتاب الحج، باب حجة النبي

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ﷺ قَالَ : مَا سَفَرَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ إِلاَّ صَلّٰی رَكْعَتَيْنِ حَتّٰى يَرْجِعَ وَإِنَّهُ أَقَامَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ ثَمَانَ عَشْرَةَ لَيْلَةً يُصَلِّيْ بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ إِلاَّ الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَقُوْلُ ((يَا أَهْلَ مَكَّةَ قُوْمُوْا فَصَلُّوْا رَكْعَتَيْنِ آخِرَتَيْنِ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ(١)

حضرت عمران بن حصين ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ هر سفر ۾ گهر واپس اچڻ تائين نماز قصر ادا فرمائيندا هئا. فتح مکي جي موقعي تي حضور اکرم ﷺ 18 ڏينهن مکہ شريف ۾ رهيا ۽ مغرب نماز کان سواءِ ماڻهن کي ٻہ ٻہ رڪعتون پڙهائيندا هئا ۽ (پاڻ ﷺ سلام ورائڻ کانپوءِ) ماڻهن کي فرمائيندا هئا. ”مکي وارو! اٿي پنهنجي نماز پوري ڪريو اسان مسافر آهيون“. (احمد)

مسئلو 417 سفر ۾ نماز وتر بہ پڙهڻ گهرجن.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث. مسئلو نمبر 367

سفر ۾ فرض نماز جون رڪعتون هي آهن:

نماز	فرض	سنتون	نماز	فرض	سنتون
فجر	2	2	مغرب	3	-
ظهر	2	-	عشاءِ	2	1 وتر
عصر	2	-	جمعو	2	-

وضاحت سفر جي دوران مسافر کي جمعي نماز جي بدران ظهر نماز قصر ادا ڪرڻ گهرجي. ليڪن جامع مسجد ۾ نماز ادا ڪرڻ وارو مسافر ٻين سان گڏ جمعي نماز ادا ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 418 سفينہ (بحري جهاز، هوائي جهاز، ريل گاڏي وغيره) ۾ فرض نماز ادا ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو 419 ڪو خطرو نہ هجي تہ سواري تي بيهي فرض نماز ادا ڪرڻ گهرجي، ورنہ ويهي پڙهي سگهجي ٿي.

---

(١) ٤٣٦/٤

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ كَيْفَ أُصَلِّيْ فِي السَّفِيْنَةِ ؟ قَالَ ((صَلِّ فِيْهَا قَائِمًا اِلاَّ اَنْ تَخَافَ الْغَرَقَ)) رَوَاهُ الْبَزَّارُ وَالدَّارُ قُطْنِيُّ(١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته سفينه ۾ نماز پڙهڻ جي باري ۾ سوال ڪيو ويو ته حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "جيڪڏهن ٻڏڻ جو خطرو نه هجي ته بيهي نماز ادا ڪريو". (بزار ۽ دار قطني)

مسئلو 420 سنتون ۽ نفل سواريءَ تي ويهي ادا ڪري سگهجن ٿا.

مسئلو 421 نماز شروع ڪرڻ کان اڳ سواريءَ جو رخ قبلي ڏانهن ڪرڻ گهرجي، پوءِ ڀلي ڪنهن به رخ تي وڃي.

مسئلو 422 جيڪڏهن سواري جو رخ قبلي ڏانهن ڪرڻ ممڪن نه هجي ته جيڏانهن به رخ هجي ان طرف نماز ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا اَرَادَ اَنْ يُصَلِّيَ عَلٰى رَاحِلَتِهِ تَطَوُّعًا اِسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ خَلّٰى عَنْ رَاحِلَتِهِ فَصَلّٰى حَيْثُمَا تَوَجَّهَتْ بِهِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَاَبُوْدَاؤُدَ (٢) (حسن)

حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ سواري تي نفل پڙهڻ جو ارادو فرمائيندا هئا ته ان کي قبلي رخ ڪري نيت ٻڌندا هئا، پوءِ سواري جيڏانهن به ويندي هئي ان کي وڃڻ ڏيندا هئا ۽ نماز پڙهي وٺندا هئا.
(احمد ۽ ابوداؤد)

مسئلو 423 سفر ۾ ٻه ماڻهو به هجن ته انهن کي اذان ڏئي باجماعت نماز ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنْ مَالِكِ بْنِ حُوَيْرِثٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اَتَى رَجُلَانِ النَّبِيَّ ﷺ يُرِيْدَانِ السَّفَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((اِذَا اَنْتُمَا خَرَجْتُمَا فَاَذِّنَا ثُمَّ اَقِيْمَا ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمَا اَكْبَرُكُمَا)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت مالڪ بن حويرث رضي الله عنه کان روايت آهي ته ٻن ماڻهن جن سفر جو

---

(١) صحيح الجامع الصغير ، للالباني ، الجزء الثالث ، رقم الحديث ٣٦٧٦

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٠٨٤

(٣) كتاب الاذان ، باب الاذان للمسافرين

لادو ڪيو هو نبي اڪرم ﷺ جي خدمت ۾ حاضر ٿيا تہ حضور اڪرم ﷺ انهن کي فرمايو، "جڏهن توهان ٻئي سفر لاءِ نڪرو تہ (نماز جي وقت) اذان ڏجو ۽ اقامت چئجو ۽ پوءِ توهان ۾ جيڪو وڏو هجي اهو امامت ڪرائي." (بخاري)

مسئلو 424 سفر ۾ سنتون نفل جو درجو رکن ٿيون.

عَنْ حَفْصٍ رَحِمَهُ اللهُ كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّيْ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَأْتِيْ فِرَاشَهُ فَقَالَ : حَفْصٌ أَىْ عَمِّ لَوْ صَلَّيْتَ بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ ؟ قَالَ : لَوْ فَعَلْتُ لَأَتْمَمْتُ الصَّلاَةَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ(١)

حضرت حفص رحمہ اللہ کان روايت آهي تہ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما منيٰ ۾ نماز قصر ادا ڪندا ۽ پوءِ پنهنجي بستري تي ايندا هئا. حضرت حفص رحمہ اللہ چيو، "چاچا سائين! اگر توهان نماز قصر ڪانپوءِ ٻہ رڪعتون (سنتون) ادا ڪريو ها تہ ڪيترو نہ سٺو هجي ها؟" حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمايو، "اگر مون کي سنتون ادا ڪرڻيون هجن ها تہ مان فرض پورا ڪريان ها".
(مسلم)

مسئلو 425 مسافر مقتدي کي مقيم امام جي پويان پوري نماز ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُ اللهُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَقَامَ بِمَكَّةَ عَشْرَ لَيَالٍ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ إِلاَّ أَنْ يُصَلِّيَهَا مَعَ الْإِمَامِ فَيُصَلِّيْهَا بِصَلاَتِهِ . رَوَاهُ مَالِكٌ(٢)

حضرت نافع رحمہ اللہ کان روايت آهي تہ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما مکي مکرمہ ۾ ڏهہ راتيون ترسيا ۽ نماز قصر ادا ڪندا رهيا. مگر جڏهن امام جي پويان نماز پڙهندا هئا تہ پوري پڙهندا هئا. (مالڪ)

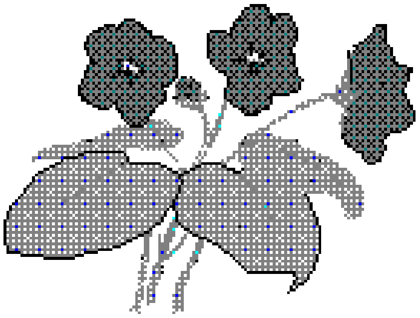

---

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٤٣٧

(٢) كتاب قصر الصلاة ، باب صلاة المسافر اذا لم يجمع مكثا

جَمْعُ الصَّلاَةِ

نمازون گڏ ڪرڻ (پڙهڻ) جا مسئلا

مسئلو 426 بارش جي ڪري ٻہ نمازون جمع ڪري سگهجن ٿيون.

عَنْ نَافِعٍ اَنَّ عَبْدَاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ كَانَ إِذَا جَمَعَ الْأُمَرَاءُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ فِي الْمَطَرِ جَمَعَ مَعَهُمْ. رَوَاهُ مَالِكٌ (١)

حضرت نافع ﷺ کان روايت آهي تہ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما حاڪمن سان ملي مغرب (سانجهي) ۽ عشاء جون نمازون بارش جي ڪري جمع ڪري پڙهندا هئا. (حاڪم)

مسئلو 427 جاهليت جي زماني جي فوت ٿيل (رهيل) نمازن کي حاضر نمازن سان گڏ جمع ڪرڻ (قضا عمري) سنت کان ثابت نہ آهي.

مسئلو 428 دوران سفر بہ نمازون گڏ ڪري پڙهي سگهجن ٿيون.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 412

مسئلو 429 ٻن نمازن کي گڏ ڪرڻ لاءِ هڪ دفعو اذان (ٻانگ) آهي ليڪن اقامت ٻہ دفعا جدا جدا چوڻ گهرجي.

مسئلو 430 دوران سفر گڏ ڪيل نمازون قصر ڪري ادا ڪرڻ گهرجن.

وضاحت تفصيل لاءِ ڏسو حديث مسئلو نمبر 414

مسئلو 431 دوران حضر (مقيم ڪي) گڏ ڪيل نمازون پوريون پڙهڻ گهرجن.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : صَلَّيْتُ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ ثَمَانِيًا جَمِيْعًا وَ سَبْعًا جَمِيْعًا. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ سان گڏ (ظهر ۽ عصر جون) اٺ رڪعتون ۽ (مغرب ۽ عشاء جون) ست رڪعتون جمع پڙهيون. (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) ڪتاب الصلاة، باب الجمع بين الصلاتين في الحضر والسفر (٢) اللؤلؤ والمرجان، الجزء الاول، رقم الحديث ٤١١

صَلاةُ الْجَنَائِزِ

جنازي نماز جا مسئلا

مسئلو 432 جنازي نماز پڙهڻ جي فضيلت

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتّٰى يُصَلِّيَ فَلَهُ قِيْرَاطٌ وَ مَنْ شَهِدَ حَتّٰى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِيْرَاطَانِ)) قَالَ : وَ مَا الْقِيْرَاطَانِ؟ قَالَ ((مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيْمَيْنِ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جيڪو شخص جنازي ۾ شامل ٿئي ۽ نماز پڙهي ان کي هڪ قيراط ثواب ملي ٿو ۽ جيڪو شخص جنازو دفن ٿيڻ تائين موجود رهي ان کي ٻن قيراطن جو ثواب ملي ٿو." صحابه ڪرام رضي الله عنهم عرض ڪيو، "يا رسول الله ﷺ! قيراطن جو ڇا مطلب آهي؟" رسول الله ﷺ فرمايو، "ٻن قيراطن جو ثواب ٻن وڏن جبلن جي برابر آهي". (بخاري)

مسئلو 433 جنازي نماز ۾ صرف قيام آهي جنهن ۾ چار تڪبيرون آهن نه رڪوع آهي نه سجدو آهي.

مسئلو 434 غائبانه جنازي نماز پڙهڻ جائز آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَعَى النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِيْ مَاتَ فِيْهِ خَرَجَ اِلَى الْمُصَلّٰى فَصَفَّ بِهِمْ وَ كَبَّرَ اَرْبَعًا . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ ماڻهن کي نجاشي جي موت جي خبر ان ڏينهن ئي ڏني، جنهن ڏينهن هو فوت ٿيو ۽ نبي اڪرم ﷺ صحابه ڪرام رضي الله عنهم سان گڏ ٻاهر مصلي ڏانهن تشريف وٺي آيا، صف ٺاهي ۽ چار تڪبيرون چئي جنازي نماز پڙهائي. (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 435 جنازي جي نماز ۾ ماڻهن جي تعداد مطابق گهٽ يا وڌيڪ

---

(١) ڪتاب الجنائز ، باب من انتظر حتى تدفن

(٢) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٦٣٨

صفون ٺاهي سگهجن ٿيون.

مسئلو 436 جنازي نماز لاءِ صفن جو تعداد مقرر ڪرڻ سنت ڪان ثابت نہ آهي.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ : قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((قَدْ تُوُفِّي الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنَ الْحَبَشِ فَهَلُمَّ فَصَلُّوْا عَلَيْهِ قَالَ : فَصَفَفْنَا فَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ وَ نَحْنُ صُفُوْفٌ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ(١)

حضرت جابر بن عبدالله ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو، "اڄ حبش جي هڪ نيڪ بخت شخص جو انتقال ٿي ويو آهي، تنهن ڪري اچو هن جي (غائبانہ) جنازي نماز پڙهون". حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنهما چون ٿا تہ اسان صفون ٺاهيون ۽ نبي اڪرم ﷺ جن جنازي نماز پڙهائي ۽ نماز ۾ اسان جون گهٽيون ٻہ صفون هيون. (بخاري)

مسئلو 437 پهرئين تڪبير کانپوءِ سورة فاتحه (الحمد شريف) پڙهڻ مسنون آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَرَأَ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَاَبُوْدَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت اهي تہ نبي اڪرم ﷺ جن جنازي نماز ۾ سورة فاتحه پڙهي. (ترمذي، ابو دائود ۽ ابن ماجہ)

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَوْفٍ ﷺ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ فَقَالَ لِتَعْلَمُوْا اَنَّهَا سُنَّةٌ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت طلحہ بن عبدالله بن عوف ﷺ کان روايت آهي تہ مون حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما جي پويان جنازي نماز پڙهي هن ان ۾ سورة فاتحه پڙهي ۽ فرمايو، "ياد رکو هي سنت آهي". (بخاري)

مسئلو 438 پهرئين تڪبير کان پوءِ سورة فاتحه، ٻي تڪبير کانپوءِ درود شريف، ٽيئن تڪبير کانپوءِ دعا ۽ چوٿين تڪبير کانپوءِ سلام ورائڻ واجب آهي.

---

(١) كتاب الجنائز ، باب الصفوف على الجنازة

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالبانى ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢١٥

(٣) مختصر صحيح بخارى ، للزبيدى، رقم الحديث ٦٧٣

مسئلو 439 نماز جنازي ۾ آهستہ يا بلند (وڏي) آواز سان قرائت ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو 440 سورة فاتحه کانپوءِ قرآن مجيد جي ڪا ٻي سورة گڏ ملائڻ بہ جائز آهي.

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَلٰى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُوْرَةٍ وَ جَهَرَ حَتّٰى اَسْمَعَنَا فَلَمَّا فَرَغَ اَخَذْتُ بِيَدِهٖ فَسَأَلْتُهٗ قَالَ اِنَّمَا جَهَرْتُ لِتَعْلَمُوْا اَنَّهَا سُنَّةٌ وَ حَقٌّ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَ التِّرْمِذِيُّ (١) (صحيح)

حضرت طلحہ بن عبدالله رضي الله عنه کان روايت آهي تہ مون حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما جي پويان جنازي نماز پڙهي. هن سورة فاتحه کانپوءِ هڪ ٻي سورة وڏي آواز سان پڙهي جا اسان ٻڌي. جڏهن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما نماز کان فارغ ٿيا تہ مون سندن هٿ کان جهليو ۽ (قرائت جي باري ۾) ان کان پڇيو. هن جواب ڏنو، "مون جهري (وڏي آواز سان) قرائت ان لاءِ ڪئي تہ جيئن توکي معلوم ٿئي تہ هي سنت آهي ۽ جائز آهي."

(بخاري، ابوداؤد، نسائي ۽ ترمذي)

عَنْ اَبِيْ اُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ رضي الله عنه اَنَّهٗ اَخْبَرَهٗ رَجُلٌ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ اَنَّ السُّنَّةَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ اَنْ يُكَبِّرَ الْاِمَامُ ثُمَّ يَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ بَعْدَ التَّكْبِيْرَةِ الْاُوْلٰى سِرًّا فِيْ نَفْسِهٖ ثُمَّ يُصَلِّيْ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَ يُخْلِصُ الدُّعَاءَ لِلْجَنَازَةِ فِي التَّكْبِيْرَاتِ لَا يَقْرَأُ فِيْ شَيْءٍ مِنْهُنَّ ثُمَّ يُسَلِّمُ سِرًّا فِيْ نَفْسِهٖ. رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت ابو امامہ بن سهل رضي الله عنه، نبي اڪرم ﷺ جي هڪ صحابي کان روايت ڪن ٿا تہ جنازي نماز ۾ امام جو پهرين تڪبير کانپوءِ خاموشي سان سورة پڙهڻ پوءِ (ٻي تڪبير کانپوءِ) نبي اڪرم ﷺ تي درود پڙهڻ پوءِ (ٽيئن تڪبير کانپوءِ) خلوص دل سان فوتي لاءِ دعا گهرڻ ۽ وڏي آواز ۾ قرائت نہ ڪرڻ (چوٿين تڪبير کانپوءِ) آهستہ سلام ورائڻ سنت آهي. (شافعي)

---

(١) احكام الجنائز ، للالباني ، رقم الصفحه ١١٩

(٢) مسند الشافعي ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٨١

مسئلو 441 درود شريف کانپوءِ ٽئين تڪبير ۾ هيٺين دعائن مان ڪا هڪ يا ٻئي دعائون گھرڻ گھرجن.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اِذَا صَلّٰى عَلَى الْجَنَازَةِ قَالَ ((اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَ مَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَ غَائِبِنَا وَ صَغِيْرِنَا وَ كَبِيْرِنَا وَذَكَرِنَا وَ اُنْثَانَا اَللّٰهُمَّ مَنْ اَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَاَحْيِهِ عَلَى الْاِسْلاَمِ وَ مَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْاِيْمَانِ اَللّٰهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا اَجْرَهُ وَ لاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جنازي نماز ۾ هي دعا پڙهندا هئا. ”يا الله! اسان جي جيئرن ۽ فوت ٿيلن کي، حاضر ۽ غائب کي، ننڍن ۽ وڏن کي، مردن ۽ زالن کي بخش. يا الله! اسان مان جنهن کي تون جيئرو رکڻ چاهين ان کي اسلام تي جيئرو رک ۽ جنهن کي مارڻ چاهين ان کي ايمان تي موت ڏي. يا الله! اسان کي مرڻ واري تي صبر ڪرڻ جي ثواب کان محروم نه رک ۽ ان کانپوءِ اسان کي ڪنهن آزمائش ۾ مبتلا نه ڪر“.

(احمد، ابوداؤد، ترمذي ۽ ابن ماجه)

عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه قَالَ : صَلّٰى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى الْجَنَازَةِ فَحَفِظْتُ مِنْ دُعَائِهِ وَ هُوَ يَقُوْلُ ((اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَ عَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ وَاَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَ نَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْاَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَ اَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَ اَهْلاً خَيْرًا مِنْ اَهْلِهِ وَ زَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ وَاَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَ اَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ)) قَالَ : حَتّٰى تَمَنَّيْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَنَا ذٰلِكَ الْمَيِّتَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عوف بن مالڪ رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ هڪ جنازي نماز تي جا دعا پڙهي اها مون ياد ڪئي. رسول الله ﷺ هيئن دعا فرمائي، ”ياالله! هن جي بخشش فرماءِ، هن تي رحم فرماءِ، هن کي آرام عطا فرماءِ ۽ معاف فرماءِ، هن جي باعزت مهماني ڪر، هن جي قبر کي ڪشادو فرماءِ، هن کي پاڻي، برف ۽ ڳڙن سان ڌوئي اهڙي طرح گناهن کان پاڪ فرماءِ جهڙي طرح اڇو ڪپڙو ميراڻي کان صاف ڪيو وڃي ٿو. هن کي هن جي گھر کان بهتر گھر، هن

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٢١٧

(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني، رقم الحديث ٤٧٧

جي اهل و عيال کان بهتر اهل و عيال. هن جي ساٿي کان بهتر ساٿي عطا فرماءِ. هن کي جنت ۾ داخل فرماءِ ۽ عذاب قبر ۽ باهه جي عذاب کان محفوظ رک". حضرت عوف بن مالڪ رضي الله عنه چون ٿا تہ هي دعا ٻڌي مون اها خواهش ڪئي تہ ڪاش هي جنازو (جنهن تي اها دعا پڙهي ويئي) منهنجو هجي ها (يا يعني اها دعا نبي ڪريم ﷺ جن منهنجي جنازي تي پڙهن ها). (مسلم)

مسئلو 442 ٻار جي جنازي ۾ هيٺين دعا پڙهڻ مسنون آهي.

صَلّٰى الْحَسَنُ ﷺ عَلَى الطِّفْلِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ يَقُوْلُ اَللّٰهُمَّ سَلَفًا وَ فَرَطًا وَ ذُخْرًا وَ اَجْرًا . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت حسن ﷺ هڪ ٻار جي جنازي نماز پڙهي جنهن ۾ سورة فاتحه ڪانپوءِ هي دعا گهري، "يا الله! هن ٻار کي اسان لاءِ پيشوا، ذخيرو ۽ باعث اجر بناءِ". (بخاري)

مسئلو 443 جنازي نماز پڙهڻ لاءِ امام کي، مرد جي جنازي ۾ مٿيرو (سيراندي طرف) ۽ عورت جي جنازي ۾ وچيرو بيهڻ گهرجي.

عَنْ اَبِيْ غَالِبٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ قَالَ رَاَيْتُ اَنَسَ بْنَ مَالِكٍ صَلّٰى عَلٰى جَنَازَةِ رَجُلٍ فَقَامَ حِيَالَ رَاْسِهٖ فَجِيْئَ بِجَنَازَةٍ اُخْرٰى ، بِامْرَاَةٍ فَقَالُوْا : يَا اَبَا حَمْزَةَ ! صَلِّ عَلَيْهَا ، فَقَامَ حِيَالَ وَسْطَ السَّرِيْرِ . فَقَالَ لَهُ الْعَلَاءُ بْنُ زِيَادٍ : يَا اَبَا حَمْزَةَ ! هٰكَذَا رَاَيْتَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَامَ مِنَ الْجَنَازَةِ مَقَامَكَ مِنَ الرَّجُلِ وَ قَامَ مِنَ الْمَرْاَةِ مَقَامَكَ مِنَ الْمَرْاَةِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ! فَاَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ : اِحْفَظُوْا . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٢) (صحيح)

حضرت ابو غالب رحمة الله عليه کان روايت آهي تہ مون حضرت انس بن مالڪ ﷺ کي هڪ مرد جي جنازي نماز پڙهائيندي ڏٺو ۽ هو جنازي جي مٿي کان بيٺا. ان ڪانپوءِ هڪ ٻيو جنازو آندو جيڪو عورت جو هو، ماڻهن چيو "اي ابو حمزه! هن جي نماز پڙهايو". هن ان جنازي جي وچ وٽ بيهي نماز پڙهائي.حضرت علاء بن زياد (حضرت انس ﷺ کان) پڇيو، "اي ابو حمزه ! ڇا تو رسول الله ﷺ کي مرد ۽ عورت جي جنازي پڙهائڻ لاءِ اهڙيءَ جاءِ تي بيهندي ڏٺو جتي تون بيٺو

---

(١) كتاب الجنائز ، باب قراة فاتحة الكتاب على الجنازة

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٢١٤

هئين؟" حضرت انس ﷺ جواب ڏنو "ها" پوءِ اسان ڏانهن متوجهه ٿيو ۽ فرمايو "ان کي چڱي طرح ذهن نشين ڪريو". (ابن ماجه)

مسئلو 444 جنازي جي نماز جي سڀني تڪبيرن ۾ هٿ کڻڻ گهرجن.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِيْ جَمِيْعِ تَكْبِيْرَاتِ الْجَنَازَةِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما جنازي نماز جي سڀني تڪبيرن ۾ هٿ کڻندا هئا. (بخاري)

مسئلو 445 جنازي جي نماز ۾ ٻئي هٿ ڇاتي تي ٻڌڻ مسنون آهن.

عَنْ طَاؤُسٍ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنٰى عَلٰى يَدِهِ الْيُسْرٰى ثُمَّ يَشُدُّ بِهِمَا عَلٰى صَدْرِهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ . رَوَاهُ اَبُوْدَاوُدَ (٢) (صحيح)

حضرت طائوس ﷺ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ نماز ۾ پنهنجو ساڄو هٿ کاٻي هٿ جي مٿان رکي مضبوطي سان سيني مبارڪ تي ٻڌو.

(ابوداؤد)

مسئلو 446 جنازي جي نماز ۾ صرف هڪ سلام ڪري (ورائي) نماز ختم ڪرڻ به جائز آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ صَلّٰى عَلٰى جَنَازَةٍ فَكَبَّرَ عَلَيْهَا اَرْبَعًا وَ سَلَّمَ تَسْلِيْمَةً وَاحِدَةً . رَوَاهُ الدَّارَ قُطْنِيُّ وَالْحَاكِمُ وَالْبَيْهَقِيُّ (٣) (حسن)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ جنازي نماز پڙهائي ان ۾ چار تڪبيرون چيون ۽ صرف هڪ سلام ورائيو.

(دارقطني، حاڪم ۽ بيهقي)

مسئلو 447 مسجد ۾ جنازي جي نماز پڙهڻ جائز آهي.

مسئلو 448 عورت مسجد ۾ جنازي جي نماز ادا ڪري سگهي ٿي.

---

(١) نيل الاوطار ، الجزء الرابع، رقم الصفحه ٦٨

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٦٨٧

(٣) احكام الجنائز ، للالباني ، رقم الصفحه ١٢٨

عَنْ اَبِیْ سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ﷺ اَنَّ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا لَمَّا تُوُفِّیَ سَعْدُ بْنُ اَبِیْ وَقَّاصٍ ﷺ فَقَالَتْ : اُدْخُلُوْا بِهِ الْمَسْجِدَ حَتّٰى اُصَلِّیَ عَلَیْهِ فَاُنْکِرَ ذٰلِکَ عَلَیْهَا فَقَالَتْ: وَ اللّٰهِ لَقَدْ صَلّٰی رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى ابْنَیْ بَیْضَاءَ فِی الْمَسْجِدِ سُهَیْلٍ وَ اَخِیْهِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت ابو سلمة بن عبدالرحمان ﷺ کان روايت آهي تہ جڏهن سعد بن ابي وقاص ﷺ جو انتقال ٿيو تہ حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايو. "حضرت سعد ﷺ جو جنازو مسجد ۾ آڻيو جيئن مان بہ جنازي نماز ادا ڪري سگهان" ماڻهن (مسجد ۾ جنازي نماز پڙهڻ) ناپسند ڪيو تہ حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايو. "الله جو قسم! رسول الله ﷺ بيضاءَ جي ٻنهي پٽن يعني سهيل ۽ ان جي ڀاءُ جي جنازي نماز مسجد ۾ پڙهائي هئي". (مسلم)

مسئلو 449 قبرستان ۾ جنازي نماز پڙهڻ منع آهي.

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِکٍ ﷺ اَنَّ النَّبِیَّ نَهٰی اَنْ یُصَلِّیَ عَلَى الْجَنَائِزِ بَیْنَ الْقُبُوْرِ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِیُّ (حسن) (٢)

حضرت انس بن مالڪ ﷺ کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ اسان کي قبرستان ۾ جنازي نماز پڙهڻ کان منع فرمايو. (طبراني)

مسئلو 450 قبرستان کان جدا اڪيلي قبر تي جنازي نماز پڙهڻ جائز آهي.

مسئلو 451 جنازي کي دفنائڻ کانپوءِ بہ ان تي جنازي جي نماز پڙهڻ جائز آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : اِنْتَهٰی رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلٰی قَبْرٍ رَطْبٍ فَصَلّٰی عَلَیْهِ وَ صَفُّوْا خَلْفَهُ وَ کَبَّرَ اَرْبَعًا . مُتَّفَقٌ عَلَیْهِ (٣)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جو هڪ تازي قبر وٽان گذر ٿيو تہ پاڻ ﷺ ان تي نماز پڙهي ۽ صحابہ ڪرام ﷺ بہ پويان صفون ٻڌي نماز پڙهي. رسول الله ﷺ نماز ۾ چار تڪبيرون چيون. (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) كتاب الجنائز ، باب الصلاة على الجنازة في المسجد

(٢) احكام الجنائز ، للالباني ، رقم الصفحه ١٠٨

(٣) نيل الاوطار ، كتاب الجنائز الصلاة على الغائب بالنية و على القبر الى الشهر

مسئلو 452 هڪ کان وڌيڪ جنازن تي هڪ ئي جنازي نماز پڙهڻ جائز آهي.

مسئلو 453 مردن ۽ زالن جا جنازا گڏ هجن تہ مردن جا جنازا امام جي ويجهو ۽ زالن جا جنازا قبلي جي طرف رکڻ گهرجن.

عَنْ مَالِكٍ رحمة عليه اَنَّهُ بَلَغَهُ اَنَّ عُثْمَانَ ابْنِ عَفَّانَ وَ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ وَ اَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ كَانُوْا يُصَلُّوْنَ عَلَى الْجَنَائِزِ بِالْمَدِيْنَةِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَيَجْعَلُوْنَ الرِّجَالَ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ. رَوَاهُ مَالِكٌ (١)

حضرت مالڪ رحمة الله عليه کان روايت آهي تہ حضرت عثمان بن عفان، عبدالله بن عمر ۽ ابوهريره رضي الله عنهم مردن ۽ عورتن تي گڏ جنازي نماز پڙهندا هئا تہ مردن جي جنازن کي امام جي ويجهو ۽ عورتن جي جنازن کي قبلي جي پاسي رکندا هئا (يعني مردن جي جنازي جي پٺيان قبلي طرف رکندا هئا). (مالڪ)

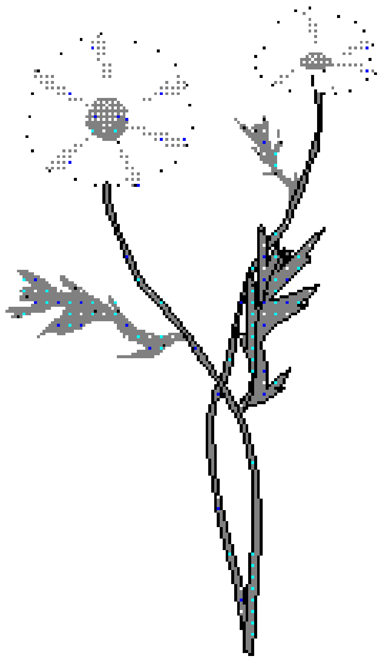

(١) كتاب الجنائز ، باب جامع الصلاة علي الجنائز

صَلاَةُ الْعِيْدَيْنِ

عيدن جي نماز جا مسئلا

مسئلو 454 عيدالفطر جي نماز تي وڃڻ کان اڳ ڪا مٺي شيءِ کائڻ سنت آهي.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لاَ يَغْدُوْ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتّٰى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْرًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت انس بن مالڪ ﷺ کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ عيدالفطر جي ڏينهن کجورون کائڻ کان سواءِ عيدگاهه لاءِ نه ويندا هئا ۽ پاڻ ﷺ کجوروں طاق (اڪي) عدد کائيندا هئا. (بخاري)

مسئلو 455 عيد نماز لاءِ پنڌ وڃڻ ۽ اچڻ سنت آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْرُجُ إِلَى الْعِيْدِ مَاشِيًا وَيَرْجِعُ مَاشِيًا . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٢) (حسن)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ عيد گاهه ڏانهن پنڌ ويندا ۽ ايندا هئا. (ابن ماجه)

مسئلو 456 عيدگاهه طرف اچڻ ۽ واپسي جو رستو بدلائڻ سنت آهي.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا كَانَ يَوْمُ عِيْدٍ خَالَفَ الطَّرِيْقَ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنهما کان روايت آهي نبي ڪريم ﷺ عيد جي ڏينهن عيدگاهه لاءِ اچڻ ۽ وڃڻ جو رستو تبديل ڪندا هئا.

مسئلو 457 عيد نماز ڳوٺ کان ٻاهر کليل ميدان ۾ پڙهڻ سنت آهي.

---

(١) كتاب العيدين ، باب اكل يوم الفطر قبل الخروج

(٢) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٠٧١

(٣) كتاب العيدين ، باب من خالف الطريق اذا رجع يوم العيد

مسئلو 458 عيد نماز لاءِ عورتن کي بہ عيدگاهہ ۾ وڃڻ گهرجي.

عَنْ اُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : اَمَرَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((اَنْ نُخْرِجَ الْحُيَّضَ يَوْمَ الْعِيْدَيْنِ وَ ذَوَاتِ الْخُدُوْرِ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِيْنَ وَ دَعْوَتَهُمْ وَ تَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ عَنْ مُصَلاَّهُنَّ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ام عطيہ رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ حڪم ڏنو تہ ٻنهي عيدن جي ڏينهن اسين حيض وارين ۽ پرده نشين (يعني سيڻي) عورتن کي عيد گاهہ ۾ آڻيون جيئن هو مسلمانن سان گڏ نماز ۽ دعا ۾ شريڪ ٿين. البت حيض واريون عورتون نماز جي جاءِ کان جدا رهن (نماز نہ پڙهن).
(بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 459 عيد جي نماز لاءِ نہ اذان آهي ۽ نہ اقامت.

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ﷺ قَالَ : صَلَّيْتُ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ الْعِيْدَيْنِ غَيْرَ مَرَّةٍ وَلاَ مَرَّتَيْنِ بِغَيْرِ اَذَانٍ وَ لاَ اِقَامَةٍ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت جابر بن سمره ﷺ کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ سان گڏ هڪ ٻہ دفعو نہ ليڪن ڪيئي دفعا عيدن جي نماز اذان ۽ اقامت جي بغير پڙهي.
(مسلم)

مسئلو 460 عيد جي نماز ۾ 12 تڪبيرون آهن. پهرئين رڪعت ۾ قرائت کان پهريں ست ۽ ٻي رڪعت ۾ قرائت کان پهريں پنج تڪبيرون پڙهڻ مسنون آهن.

عَنْ نَافِعٍ ﷺ مَوْلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ قَالَ : شَهِدْتُ الْاَضْحٰى وَ الْفِطْرَ مَعَ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ فَكَبَّرَ فِي الرَّكْعَةِ الْاُوْلٰى سَبْعَ تَكْبِيْرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ وَ فِي الْاٰخِرَةِ خَمْسَ تَكْبِيْرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ . رَوَاهُ مَالِكٌ

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما جي آزاد ڪيل غلام نافع ﷺ ٻڌايو تہ هن حضرت ابوهريره ﷺ سان گڏ عيدالفطر ۽ عيدالاضحيٰ (ٻئي نمازون)

(١) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥١١

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٤٢٧

(٣) كتاب الصلاة ، باب ما جاء في التكبير والقراة في صلاة العيدين

پڙهيون. حضرت ابوهريره ﷺ پهرئين رڪعت ۾ قرائت کان اڳ ست تڪبيرون ۽ ٻي رڪعت ۾ قرائت کان پهرئين پنج تڪبيرون چيون. (مالڪ)

مسئلو 461 عيدن جي نماز ۾ پهرئين نماز ۽ پوءِ خطبو ڏيڻ مسنون آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ وَ اَبُوْبَكْرٍ وَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُصَلُّوْنَ الْعِيْدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما روايت آهي ته رسول الله ﷺ حضرت ابوبڪر صديق ۽ حضرت فاروق رضي الله عنهما عيد جون نمازون خطبي کان پهرئين ادا فرمائيندا. (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 462 عيد نماز کان پهرئين يا پوءِ ڪا (سنت يا نفل) نماز نه آهي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ اَضْحٰى اَوْ فِطْرٍ فَصَلّٰى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَ لَا بَعْدَهَا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ عيد جي ڏينهن گهر کان نڪتا ٻه رڪعتون عيد نماز ادا فرمائي. ان کان پهرئين يا پوءِ ٻي ڪابه نماز نه پڙهي. (مسلم)

مسئلو 463 عيد نماز کان پوءِ گهر وڃي ٻه رڪعتون نماز پڙهڻ مستحب آهي.

عَنْ اَبِيْ سَعِيْدِ نِ الْخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَا يُصَلِّيْ قَبْلَ الْعِيْدِ شَيْئًا فَاِذَا رَجَعَ اِلٰى مَنْزِلِهٖ صَلّٰى رَكْعَتَيْنِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٣) (حسن)

حضرت ابو سعيد خدري ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ عيد نماز کان پهرئين ڪا نماز نه پڙهندا هئا. ليڪن (عيد نماز کان پوءِ) جڏهن گهر واپس تشريف آڻيندا هئا ته ٻه رڪعتون نماز ادا فرمائيندا هئا. (ابن ماجه)

مسئلو 464 جيڪڏهن جمعي جي ڏينهن عيد اچي ته ٻئي پڙهڻ بهتر آهن

---

(١) اللؤلؤ والمرجان، الجزء الاول، رقم الحديث ٥٠٩

(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني، رقم الحديث ٤٣٠

(٣) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٦٩

ليڪن عيد نماز پڙهڻ بعد جمعي نماز جي بدران صرف ظهر نماز ادا ڪئي وڃي ته به صحيح آهي.

عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ ((عِيْدَانِ اجْتَمَعَ فِيْ يَوْمِكُمْ هٰذَا فَمَنْ شَاءَ أَجْزَءَهُ عَنِ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُوْنَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰى)) رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ وَابْنُ مَاجَةَ (١)

(صحيح)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه رسول الله ﷺ کان روايت ڪئي آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”توهان جون اڄ جي ڏينهن ٻه عيدون (هڪ عيد ۽ ٻيو جمعو) گڏ ٿيون آهن. جنهن کي وڻي ان لاءِ جمعي (نماز) جي بدران عيد (نماز) ئي ڪافي آهي، ليڪن اسان ٻئي (يعني عيد ۽ جمعو) پڙهنداسون. (ابوداؤد ۽ ابن ماجه)

مسئلو 465 ڪڪرن جي ڪري شوال جو چنڊ ڏسڻ ۾ نه اچي ۽ روزو رکڻ کانپوءِ معلوم ٿئي ته چنڊ ڏٺو ويو آهي ته روزو کولي ڇڏڻ گهرجي.

مسئلو 466 اگر چنڊ ڏسڻ جو اطلاع زوال کان اڳ ملي ته عيد نماز ان ڏينهن ادا ڪرڻ گهرجي، اگر زوال کانپوءِ اطلاع ملي ته نماز ٻئي ڏينهن تي ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنْ أَبِيْ عُمَيْرِ بْنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ عُمُوْمَةٍ لَهُ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَكْبًا جَاءُوْا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَشْهَدُوْنَ أَنَّهُمْ رَأَوُا الْهِلَالَ بِالْأَمْسِ فَأَمَرَهُمْ: أَنْ يُفْطِرُوْا، وَإِذَا أَصْبَحُوْا يَغْدُوْا إِلٰى مُصَلَّاهُمْ. رَوَاهُ أَبُوْدَاؤُدَ (٢) (صحيح)

حضرت ابو عمير بن انس رضي الله عنهما پنهنجن چاچن جيڪي نبي اڪرم ﷺ جا اصحابي هئا، کان روايت ڪن ٿا ته ڪجهه سوار رسول الله ﷺ جن جي خدمت ۾ حاضر ٿيا ۽ شاهدي ڏني ته انهن گذريل ڏينهن (شوال) جو چنڊ ڏٺو آهي. ان تي رسول الله ﷺ صحابه ڪرام رضي الله عنهم کي روزو افطار ڪرڻ جو حڪم ڏنو ۽ فرمايو ته ماڻهو سڀاڻي صبح جو (نماز عيد لاءِ) عيدگاهه ۾ اچن. (ابوداؤد)

مسئلو 467 عيدن جي نماز دير سان پڙهڻ ناپسنديده آهي

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٨٣

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٦٢

مسئلو 468 عيد الفطر جي نماز جو وقت اشراق جي نماز جو وقت آهي.

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ بُسْرٍ ﷺ صَاحِبِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ اَنَّهٗ خَرَجَ مَعَ النَّاسِ فِيْ يَوْمِ عِيْدِ فِطْرٍ اَوْ اَضْحٰى فَاَنْكَرَ اِبْطَاءَ الْاِمَامِ وَ قَالَ : اِنَّا كُنَّا قَدْ فَرَغْنَا سَاعَتَنَا هٰذِهٖ وَ ذٰلِكَ حِيْنَ التَّسْبِيْحِ. رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَ اِبْنُ مَاجَةَ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن بسر ﷺ صحابي رسول الله ﷺ کان روايت ڪئي آهي ته هو عيدالفطر يا عيدالضحيٰ جي نماز لاءِ ماڻهن سان گڏ عيد گاهه روانا ٿيا ته امام کي (نماز ۾) دير ڪرڻ تي ناپسنديدگي جو اظهار ڪيو ۽ فرمايو ته اسان ته هن وقت تائين نماز پڙهي واندا به ٿي ويندا هئاسون ۽ اهو اشراق جو وقت هو.
(ابوداؤد ۽ ابن ماجه)

مسئلو 469 عيد گاهه ويندي ڪثرت (گهڻائي) سان تڪبيرون چوڻ سنت آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهٗ كَانَ يَغْدُوْ اِلَى الْمُصَلّٰى يَوْمَ الْفِطْرِ اِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَيُكَبِّرُ حَتّٰى يَاْتِيَ الْمُصَلّٰى ثُمَّ يُكَبِّرُ بِالْمُصَلّٰى حَتّٰى اِذَا جَلَسَ الْاِمَامُ تَرَكَ التَّكْبِيْرَ. رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ (٢)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما عيد جي ڏينهن صبح جو سج نڪرڻ سان ئي عيدگاهه ڏانهن ويندا هئا ۽ عيدگاهه تائين تڪبيرون چوندا ويندا هئا. عيد گاهه ۾ به تڪبيرون چوندا رهندا هئا ۽ ايستائين جو امام (خطبي لاءِ) منبر تي ويٺو هو ته پوءِ تڪبير چوڻ بند ڪندا هئا. (شافعي)

وضاحت مسنون تڪبيرون هي آهن:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ

مسئلو 470 اگر ڪنهن کي عيد نماز نه ملي سگهي يا بيماريءَ سبب عيدگاهه نه وڃي سگهي ته ٻه رڪعتون اڪيلو ئي ادا ڪري.

اَمَرَ اَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ مَوْلَاهُ ابْنَ اَبِيْ غَنِيَّةَ بِالزَّاوِيَةِ فَجَمَعَ اَهْلَهٗ وَ بَنِيْهِ وَ صَلّٰى

---

(١) صحيح سنن ابن ماجة، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ١٠٠٥

(٢) كتاب الصلاة، باب في صلاة العيدين، رقم الحديث ٤٤٥

كَصَلَاةِ أَهْلِ الْمِصْرِ وَتَكْبِيْرِهِمْ ، وَقَالَ عِكْرِمَةُ أَهْلُ السَّوَادِ يَجْتَمِعُوْنَ فِي الْعِيْدِ يُصَلُّوْنَ رَكْعَتَيْنِ كَمَا يَصْنَعُ الْإِمَامُ ، وَقَالَ عَطَاءٌ : إِذَا فَاتَهُ الْعِيْدُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت انس بن مالڪ ﷺ پنهنجي غلام ابن ابي غنية کي زاويه ڳوٺ ۾ نماز پڙهائڻ جو حڪم ڏنو ته ابن بي غنية، حضرت انس ﷺ جي گهر وارن ۽ پٽن کي جمع ڪيو ۽ سڀني اهل مصر (شهر) وارن وانگر تڪبيرون چيون ۽ نماز پڙهي. حضرت عڪرمہ ﷺ چيو، "ڳوٺ جا ماڻهو عيد جي ڏينهن جمع ٿين ۽ ٻه رڪعتون نماز پڙهن جنهن طرح سان امام پڙهي ٿو ۽ عطاء رحمة الله عليه چيو، "جڏهن ڪنهن جي عيد جي نماز فوت (رهجي) ٿي وڃي ته هو ٻه رڪعتون نماز ادا ڪري". (بخاري)

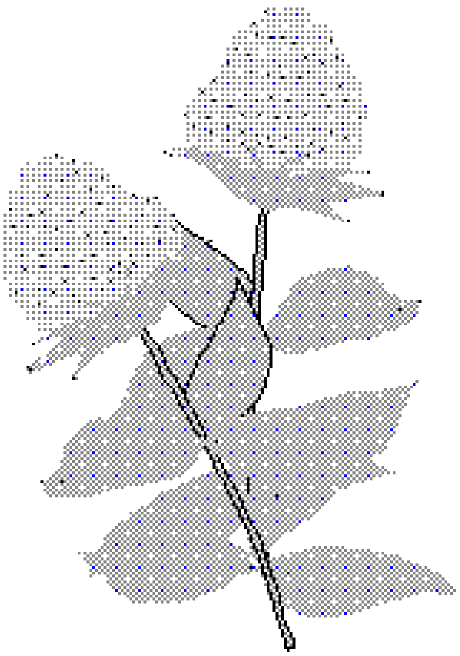

(١) ڪتاب العيدين ، باب اذا فاته العيد يصلي رڪعتين

صَلَاةُ الْاِسْتِسْقَاءِ

نماز استسقاء جا مسئلا

مسئلو 471 نماز استسقاء (بارش طلب ڪرڻ) لاءِ نهايت عاجزي ۽ انڪساريءَ جي حالت ۾ گهرن مان نڪرڻ گهرجي.

مسئلو 472 نماز استسقاء شهر يا ڳوٺ کان ٻاهر کليل ميدان ۾ باجماعت ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فِي الْاِسْتِسْقَاءِ مُتَبَذِّلاً مُتَوَاضِعًا حَتّٰى أَتَى الْمُصَلّٰى. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١) (حسن)

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ نماز استسقاء لاءِ مسڪيني، عاجزي ۽ زاريءَ جي حالت ۾ تشريف آندي ۽ ان حالت ۾ نماز جي جاءِ پهتا. (ترمذي، ابوداؤد، نسائي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 473 نماز استسقاء لاءِ نه اذان آهي نه اقامت آهي.

مسئلو 474 نماز استسقاء جون ٻه رڪعتون آهن.

مسئلو 475 نماز استسقاء ۾ قرائت بلند آواز ۾ ڪرڻ گهرجي.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ زَيْدٍ ﷺ قَالَ : فَحَوَّلَ إِلَى النَّاسِ ظَهْرَهُ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ يَدْعُوْ ثُمَّ حَوَّلَ رِدَاءَهُ ثُمَّ صَلّٰى لَنَا رَكْعَتَيْنِ جَهَرَ فِيْهِمَا بِالْقِرَاءَةِ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٢)

حضرت عبدالله بن زيد ﷺ کان روايت آهي ته (جڏهن رسول اڪرم ﷺ نماز استسقاء لاءِ نڪتا) ته پنهنجي پٺي مبارڪ ماڻهن ڏانهن ۽ منهن قبلي ڏانهن ڪيو، دعا ڪئي پوءِ پنهنجي چادر کي بدلائيو ۽ اسان کي ٻه رڪعت نماز پڙهائي جنهن ۾ بلند آواز سان قرائت ڪئي. (بخاري)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٠٣٢

(٢) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٥٥٤

مسئلو 476 بارش لاءِ دعا ڪرڻ وقت هٿ ڪلڻ گهرجن.

مسئلو 477 نماز استسقاءِ ڪانپوءِ دعا ڪرڻ وقت هٿ ايترا بلند ڪرڻ گهرجن جو هٿن جون پٺيون آسمان ڏانهن ٿي وڃن.

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اِسْتَسْقٰى فَاَشَارَ بِظَهْرِ كَفَّيْهِ اِلَى السَّمَآءِ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ(١)

حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ نماز استسقاءِ ۾ هٿن جون پٺيون آسمان ڏانهن ڪري دعا گهري. (مسلم)

مسئلو 478 بارش طلب ڪرڻ جون ٻه مسنون دعائون هي آهن.

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ اِذَا اسْتَسْقٰى قَالَ ((اَللّٰهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَ بَهَآئِمَكَ وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ وَ اَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤدَ (٢) (حسن)

-1 حضرت عبدالله بن عمرو (ابن عاص) رضي الله عنهما کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ بارش لاءِ هي دعا فرمائيندا هئا. "يا الله! پنهنجي ٻانهن ۽ چوپاين کي پاڻي پيار، پنهنجي رحمت عام فرماءِ ۽ مئل زمين کي سرسبز ۽ آباد ڪر." (ابوداؤد)

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه اَنَّهُ (ﷺ) رَفَعَ يَدَيْهِ قَالَ ((اَللّٰهُمَّ اَغِثْنَا اَللّٰهُمَّ اَغِثْنَا اَللّٰهُمَّ اَغِثْنَا)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

2 - حضرت انس رضي الله عنه کان روايت آهي ته (جمعي جي خطبي جي دوران) نبي اڪرم ﷺ پنهنجا هٿ بلند ڪيا ۽ (برسات لاءِ هيٺئن) دعا فرمائي. "يا الله! اسان تي پنهنجي رحمت نازل فرماءِ. يا الله! اسان تي رحمت نازل فرماءِ. يا الله اسان تي پنهنجي رحمت نازل فرماءِ." (بخاري)

مسئلو 479 بارش ٿيڻ وقت هي دعا گهرڻ گهرجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اِذَا رَاَى الْمَطَرَ قَالَ ((اَللّٰهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٤)

---

(١) كتاب الصلاة الاستسقاء ، باب رفع اليدين بالدعاء

(٢) صحيح سنن ابي داؤد ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ١٠٤٣

(٣) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي، رقم الحديث ٥٥٣

(٤) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي، رقم الحديث ٥٥٦

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جڏهن مينهن وسندو ڏسندا هئا تہ فرمائيندا هئا. "يا الله! فائدو پهچائڻ وارو مينهن وساءِ." (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 480 گهڻي برسات(مينهن) جي نقصان کان محفوظ رهڻ جي دعا.

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه رَفَعَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ ((اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ لَا عَلَيْنَا اَللّٰهُمَّ عَلَى الْآكَامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُوْنِ الْاَوْدِيَةِ وَ مَنَابِتِ الشَّجَرِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت انس بن مالک رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ (گهڻي مينهن جي نقصان کان محفوظ رهڻ لاءِ) هيءَ ڪلمي هي دعا فرمائي، "يا الله! اسان جي بدران اسان جي چوڌاري علائقن تي مينهن وساءِ. يا الله! ٽڪرين، ٽڪرين، ناٽن ۽ وڻ پيدا ٿيڻ جي جڳهين تي مينهن وساءِ." (بخاري ۽ مسلم)

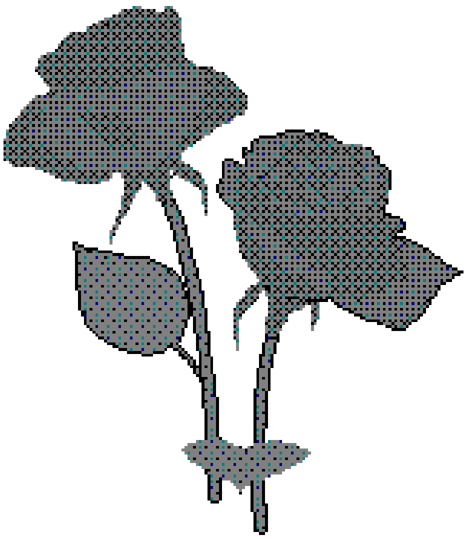

(١) صحيح مسلم، كتاب الصلاة الاستسقاء، باب الدعا في الاستسقاء

صَلَاةُ الْخَوْفِ

نماز خوف جا مسئلا

مسئلو 481 نماز خوف لاءِ سفر شرط نہ آهي.

مسئلو 482 نماز خوف جي باري ۾ حضور اڪرم ﷺ کان ڪيترائي طريقا ثابت آهن. جنگ جي صورتحال جي پيش نظر جنهن نموني جو موقعو هجي ان مطابق نماز ادا ڪجي.

مسئلو 483 جيڪڏهن سفر ۾ خوف هجي تہ چئن رڪعتن واري نماز (ظهر، عصر ۽ عشاء جون نمازون) قصر ڪري ٻہ رڪعتون ادا ڪرڻ گهرجن. ان حالت ۾ پهرئين اڌ لشڪر امام جي پويان اچي هڪ رڪعت ادا ڪندو، باقي هڪ رڪعت ميدان جنگ ۾ (جنهن وقت ٽائيم ملي) اچي ادا ڪندو، پوءِ باقي اڌ لشڪر ميدان جنگ مان اچي امام جي پويان هڪ رڪعت ادا ڪندو ۽ باقي هڪ رڪعت ميدان جنگ ۾ (جنهن وقت ٽائيم ملي) ادا ڪندو.

مسئلو 484 جيڪڏهن حضر (مقيم - غير سفر) ۾ خوف هجي تہ چئن رڪعتن واري نماز پوري ادا ڪرڻ گهرجي. ان حالت ۾ اڌ لشڪر امام جي پويان اچي ٻہ رڪعتون ادا ڪري ۽ باقي ٻہ رڪعتون ميدان جنگ ۾ (جنهن وقت ٽائيم ملي) ادا ڪري، ساڳئي طرح باقي اڌ لشڪر امام جي پويان ٻہ رڪعتون ادا ڪري ۽ باقي ٻہ رڪعتون ميدان جنگ ۾ (جنهن وقت، وقت ملي) ادا ڪري.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : صَلّٰى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ صَلَاةَ الْخَوْفِ بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ رَكْعَةً وَالطَّائِفَةُ الْأُخْرٰى مُوَاجِهَةَ الْعَدُوِّ ثُمَّ انْصَرَفُوْا وَ قَامُوْا فِيْ مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ

مُقْبِلِيْنَ عَلَى الْعَدُوِّ وَ جَاءَ أُولَئِكَ ثُمَّ صَلَّى بِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ قَضَى هٰؤُلَاءِ رَكْعَةً وَ هٰؤُلَاءِ رَكْعَةً. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ لشڪر جي هڪ حصي کي جنگ جي وقت هڪ رڪعت نماز پڙهائي. جڏهن تہ لشڪر جو ٻيو حصو دشمن سان گڏ جنگ ڪرڻ ۾ مصروف هو. پوءِ نماز پڙهڻ وارو حصو دشمن جي سامهون آيو ۽ ٻئي حصي کي رسول الله ﷺ هڪ رڪعت نماز پڙهائي ۽ سلام ڦيرايو. پوءِ پهرين ۽ ٻئي حصي پنهنجي (باقي) هڪ هڪ رڪعت (نماز ميدان جنگ ۾) ادا ڪئي. (مسلم)

عَنْ جَابِرٍ ﷺ قَالَ : كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ وَ أُقِيْمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلّٰى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوْا وَ صَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرٰى رَكْعَتَيْنِ وَ كَانَ لِلنَّبِيِّ أَرْبَعٌ وَ لِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي تہ غزوه رقاع جي موقعي تي اسين رسول الله ﷺ سان گڏ هئاسون. نماز جي نيت ٻڌي وئي. حضور اڪرم ﷺ لشڪر جي هڪ حصي کي ٻہ رڪعتون نماز پڙهائي ۽ اهو (حصو ميدان جنگ ۾) هليو ويو. پوءِ لشڪر جي ٻئي حصي کي ٻہ رڪعتون نماز پڙهائي. اهڙيءَ طرح سان حضور اڪرم ﷺ جون چار ۽ ماڻهن جون ٻہ ٻہ رڪعتون ٿيون. (بخاري ۽ مسلم)

وضاحت سفر ۾ قصر ڪري ٻہ رڪعتون نماز پڙهڻي آهي. تنهن ڪري نبي اڪرم ﷺ لشڪر کي ٻہ رڪعتون نماز پڙهائي. نبي اڪرم ﷺ جون ٻہ رڪعتون فرض ۽ ٻيءَ جماعت واري نماز نفلي نماز هئي.

مسئلو 485 گهڻي خوف جي حالت ۾ جهڙيءَ طرح بہ ممڪن هجي نماز ادا ڪرڻ گهرجي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فِيْ صَلَاةِ الْخَوْفِ ((فَإِنْ كَانَ خَوْفٌ أَشَدُّ مِنْ ذٰلِكَ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا)) رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (٣)

---

(١) كتاب صلاة المسافرين ، باب صلاة الخوف

(٢) منتقى الاخبار ، كتاب صلاة الخوف ، رقم الحديث ١٧٠٢

(٣) كتاب الصلاة ، باب ما جاء في صلاة الخوف

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ نماز خوف جو طريقو ٻڌائيندي فرمايو، "اگر خطرو وڌيڪ هجي ته پيادل يا سوار (جيئن به ممڪن هجي) نماز ادا ڪريو." (ابن ماجه)

مسئلو 486 جنگ جي صورتحال جي پيش نظر نماز قضا ڪري سگهجي ٿي.

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَادٰى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ انْصَرَفَ عَنِ الْأَحْزَابِ ((أَنْ لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ إِلاَّ فِيْ بَنِيْ قُرَيْظَةَ)) فَتَخَوَّفَ نَاسٌ فَوْتَ الْوَقْتِ فَصَلُّوْا دُوْنَ بَنِيْ قُرَيْظَةَ وَ قَالَ آخَرُوْنَ لاَ نُصَلِّيْ إِلاَّ حَيْثُ أَمَرَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ وَإِنْ فَاتَنَا الْوَقْتُ قَالَ فَمَا عَنَّفَ وَاحِدًا مِنَ الْفَرِيْقَيْنِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته جنهن ڏينهن رسول الله ﷺ غزوه احزاب کان واپس تشريف فرمائي ته اعلان فرمايو، "هر ماڻهو عصر جي نماز بنو قريظه (جي پاڙي) ۾ وڃي پڙهي." ڪجهه ماڻهن نماز قضا ٿيڻ جي ڊپ کان رستي ۾ ئي پڙهي، مگر ڪجهه ماڻهن چيو ته اسين (اتي) نماز پڙهنداسون، جتي اسان کي رسول الله ﷺ حڪم ڏنو آهي، چاهي نماز قضا ٿي وڃي. رسول الله ﷺ ٻنهي مان ڪنهن کي ڪجهه به نه چيو. (مسلم)

وضاحت اهو جهاد جنهن ۾ رسول الله ﷺ بذات خود شريڪ ٿيا، تنهن کي غزوه چئجي ٿو.

(١) ڪتاب الجهاد والسير ، باب المبادرة بالغزو وتقديم اهم الامرين المتعارضين

صَلاَةُ الْكُسُوْفِ وَالْخُسُوْفِ

نماز ڪسُوف يا نماز خسُوف جا مسئلا

مسئلو 487 نماز ڪسوف (چنڊ گرهڻ) يا خسوف (سج گرهڻ) لاءِ نہ اذان آهي نہ اقامت.

مسئلو 488 نماز ڪسوف يا خسوف لاءِ ماڻهن کي گڏ ڪرڻو هجي تہ "الصلاۃ الجامہ" چوڻ گهرجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : إِنَّ الشَّمْسَ خَسَفَتْ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فَبَعَثَ مُنَادِيًا ((اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ)) فَاجْتَمَعُوْا وَ تَقَدَّمَ فَكَبَّرَ وَ صَلّٰى اَرْبَعَ رَكْعَاتٍ فِيْ رَكْعَتَيْنِ وَ اَرْبَعَ سَجَدَاتٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ (١)

حضرت عائشۃ رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جي عهد مبارڪ ۾ سج کي گرهڻ لڳو تہ حضور ﷺ هڪ اعلان ڪرڻ وارو مقرر فرمايو جنهن هيئن اعلان ڪيو، "نماز تيار آهي" پوءِ ماڻهو گڏ ٿيا. حضور اڪرم ﷺ اڳيان وڌيا تڪبير چئي ۽ ٻن رڪعتن ۾ چار رڪوع ۽ چار سجدا ڪيا. (مسلم)

مسئلو 489 جنهن وقت سج يا چنڊ کي گرهڻ لڳي انهي وقت ٻہ رڪعتون نماز باجماعت ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 490 سج يا چنڊ گرهڻ جي نماز ۾ ٻہ رڪعتون آهن. هر رڪعت ۾ گرهڻ جي گهٽ يا وڌ وقت جي مطابق هڪ يا ٻہ يا ٽي رڪوع ڪري سگهجن ٿا.

عَنْ جَابِرٍ ﷺ قَالَ : كُسِفَتِ الشَّمْسُ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ فِيْ يَوْمٍ شَدِيْدِ الْحَرِّ فَصَلّٰى بِأَصْحَابِهٖ فَأَطَالَ حَتّٰى جَعَلُوْا يَخِرُّوْنَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ نَحْوًا مِنْ ذٰلِكَ فَكَانَتْ اَرْبَعَ رَكْعَاتٍ وَ اَرْبَعَ سَجَدَاتٍ.

---

(١) ڪتاب المسافرين، باب صلاۃ الڪسوف

رَوَاهُ مُسْلِمٌ(١)

حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ جي زماني مبارڪ ۾ سخت گرمي جي ڏينهن سج گرهڻ ٿيو تہ حضور اڪرم ﷺ صحابہ ڪرام ﷺ کي نماز پڙهائي ۽ ايترو وڏو قيام ڪيو جو صحابہ ڪرام ﷺ ڪرڻ لڳا. پوءِ وڏو رڪوع ڪيو، پوءِ مٿو مبارڪ کڻي وڏو قيام ڪيو (اهي قيام ۾ سورة فاتحہ کان شروع ٿيندو) وري وڏو رڪوع ڪيو پوءِ ٻہ سجدا ڪيا. پوءِ اٿي بيٺا ۽ ٻي رڪعت بہ اهڙي طرح سان پڙهي. اهڙي طرح سان ٻن رڪعتن ۾ چار رڪوع ۽ چار سجدا ٿيا. (مسلم)

مسئلو 491 نماز ڪسوف يا خسوف ۾ قرائت بلند آواز ۾ ڪرڻ گهرجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلّٰى صَلَاةَ الْكُسُوْفِ وَ جَهَرَ بِالْقِرَاءَةِ فِيْهَا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (٢) (صحيح)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ گرهڻ جي نماز پڙهائي ۽ ان ۾ بلند (وڏي) آواز سان قرائت ڪئي. (ترمذي)

مسئلو 492 گرهڻ نماز کانپوءِ خطبو ڏيڻ مسنون آهي.

عَنْ اَسْمَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : فَانْصَرَفَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ وَ قَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ فَحَمِدَ اللّٰهَ بِمَا هُوَ اَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ ((اَمَّا بَعْدُ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٣)

حضرت اسماء رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ نماز کان فارغ ٿيا تہ سج صاف ٿي چڪو هو. حضور اڪرم ﷺ خطبو ارشاد فرمايو، الله تعالىٰ جي حمد و ثنا ڪئي جيڪا هن جي لائق آهي پوءِ "اما بعد" جا لفظ ادا فرمايا. (بخاري)

---

(١) كتاب المسافرين ، باب صلاة الكسوف

(٢) صحيح سنن الترمذي، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٦٣

(٣) ابواب الكسوف ، باب قول الامام في خطبة الكسوف اما بعد

صَلَاةُ الْإِسْتِخَارَةِ
نماز استخاره جا مسئلا

مسئلو 493 ٻن يا ٻن کان وڌيڪ جائز يا حلال ڪمن مان ڪنهن هڪ کي انتخاب ڪرڻ (چونڊڻ) لاءِ دعا استخاره جي ذريعي الله تعاليٰ کان بهتر انجام ۽ صحيح فيصلي لاءِ دعا ذريعي درخواست ڪرڻ مسنون آهي.

مسئلو 494 ٻه رڪعتون نماز پڙهي پوءِ هي دعا گهرڻ مسنون آهي.

مسئلو 495 اگر هڪ دفعو استخاره ڪرڻ سان فيصلو ڪرڻ ۾ اطمينان حاصل نه ٿئي يا ڳالهه واضح نه ٿئي ته اهو عمل بار بار ورائڻ يا ڪرڻ گهرجي ايستائين جو اطمينان حاصل ٿئي.

عَنْ جَابِرٍ ﷺ قَالَ : كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا الْإِسْتِخَارَةَ فِي الْأُمُوْرِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّوْرَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَقُوْلُ ((إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيْضَةِ ثُمَّ لِيَقُلْ : اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ أَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ وَ أَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَ أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيْمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَ لَا أَقْدِرُ وَ تَعْلَمُ وَ لَا أَعْلَمُ وَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ، اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِّيْ فِيْ دِيْنِيْ وَ مَعَاشِيْ وَ عَاقِبَةِ أَمْرِيْ (أَوْ قَالَ فِيْ عَاجِلِ أَمْرِيْ وَ آجِلِهِ) فَاقْدُرْهُ لِيْ وَ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِّيْ فِيْ دِيْنِيْ وَ مَعَاشِيْ وَ عَاقِبَةِ أَمْرِيْ (أَوْ قَالَ فِيْ عَاجِلِ أَمْرِيْ وَ آجِلِهِ) فَاصْرِفْهُ عَنِّيْ وَ اصْرِفْنِيْ عَنْهُ وَ اقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِيْ بِهِ وَ يُسَمِّيْ حَاجَتَهُ)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت جابر ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ اسان کي سڀني ڪمن لاءِ اهڙي طرح دعا استخاره سيکاريندا هئا جهڙي طرح سان قرآن شريف جي ڪا سورة سيکاريندا هئا. حضور اڪرم ﷺ فرمايو، "جڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ڪم جو ارادو ڪري ته ٻه رڪعتون نفل (نماز) ادا ڪري پوءِ هي دعا گهري. (ترجمو)

(١) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٢٦

يا الله مان تنهنجي علم جي بدولت ڀلائي گهران ٿو. تنهنجي قدرت جي برڪت سان (پنهنجي ڪم ڪرڻ جي) طاقت گهران ٿو، تو کان تنهنجي فضل عظيم جو سوال ڪريان ٿو. يقيناً تون قدرت رکين ٿو، مان قدرت نه ٿو رکان، تون سڀ ڪجهه ڄاڻين ٿو ۽ آئون اڻ ڄاڻ آهيان ۽ تون ئي غيب کي ڄاڻڻ وارو آهين. يا الله تنهنجي علم جي مطابق جيڪڏهن هي ڪم منهنجي حق ۾ دين ۽ دنيا جي معاملن جي لحاظ کان ۽ انجام جي لحاظ کان بهتر آهي، يا حضور ﷺ فرمايو، "منهنجي جلدي يا دير واري معاملي (يعني دنيا يا آخرت) ۾ منهنجي حق ۾ بهتر آهي ته تون ان کي منهنجو مقدر ٺاهه، ان جي حاصل ڪرڻ ۾ منهنجي لاءِ آساني فرماءِ ۽ ان کي منهنجي لاءِ برڪت وارو بناءِ. جيڪڏهن تنهنجي علم جي مطابق هي ڪم منهنجي لاءِ دين ۽ دنيا جي معاملن جي لحاظ کان ۽ انجام جي لحاظ کان نقصان ڏيندڙ آهي، يا حضور ﷺ فرمايو، "منهنجي جلدي يا دير واري معاملي (يعني دنيا يا آخرت) ۾ منهنجي لاءِ نقصان وارو آهي ته ان کي مون کان دور فرماءِ ۽ منهنجي سوچ ان طرف کان ڦيرائي ڇڏ ۽ جتان ڪٿان به ممڪن هجي ڀلائي منهنجي مقدر ٺاهي ڇڏ ۽ مون کي ان تي مطمئن ڪري ڇڏ." حضور اڪرم ﷺ فرمايو دعا گهرڻ وارو (هذا الامر جي جاءِ تي) پنهنجي ضرورت يا مشڪلات جو نالو وٺي. (بخاري)

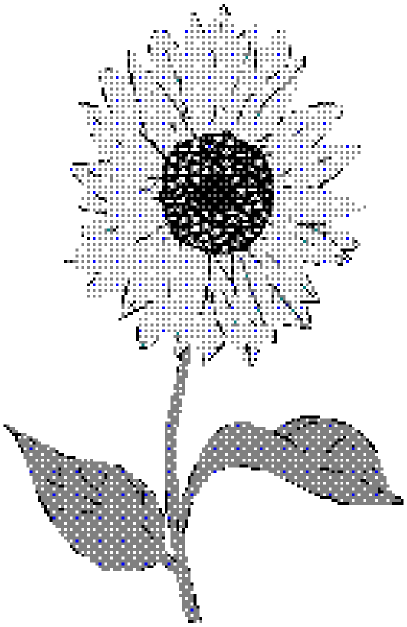

صَلاَةُ الضُّحٰی

نماز چاشت جا مسئلا

مسئلو 496 فجر نماز ادا ڪرڻ ڪانپوءِ اتي ويهي ذڪر ڪرڻ ۽ اشراق نماز جو انتظار ڪرڻ ۽ ٻه رڪعتون اشراق نماز ادا ڪرڻ واري جو ثواب هڪ حج ۽ هڪ عمري جي برابر آهي.

عَنْ اَنَسٍ ؓ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ فِيْ جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللّٰهَ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلّٰى رَكْعَتَيْنِ كَانَتْ لَهُ كَاَجْرِ حَجَّةٍ وَ عُمْرَةٍ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ تَامَّةٌ ، تَامَّةٌ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (١) (حسن)

حضرت انس ؓ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”جنهن ماڻهو فجر جي نماز جماعت سان گڏ پڙهي، پوءِ سج اڀرڻ تائين ويهي الله جو ذڪر ڪندو رهيو ۽ (پوءِ) ٻه رڪعتون نماز ادا ڪيون، ان کي هڪ حج ۽ هڪ عمره جو ثواب ملندو“. راوي چيو ته رسول الله ﷺ ارشاد فرمايو، ”پوري هڪ حج ۽ هڪ عمره جو، پوري هڪ حج ۽ هڪ عمره جو، پوري هڪ حج ۽ عمره جو.“ (ترمذي)

عَنْ زَيْدِ بْنِ اَرْقَمَ ؓ اَنَّهُ رَاٰى قَوْمًا يُصَلُّوْنَ مِنَ الضُّحٰى فَقَالَ اَمَا لَقَدْ عَلِمُوْا اَنَّ الصَّلاَةَ فِيْ غَيْرِ هٰذِهِ السَّاعَةِ اَفْضَلُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((صَلاَةُ الْاَوَّابِيْنَ حِيْنَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت زيد بن ارقم ؓ ڪجهه ماڻهن کي نماز چاشت پڙهندي ڏٺو ته چيو، ”ڇا ماڻهن کي معلوم نه آهي ته ان وقت ڪانسواءِ ٻيو وقت (هن) نماز لاءِ افضل آهي؟ (۽ هي اهو وقت آهي جنهن جي باري ۾) رسول الله ﷺ فرمايو ته ”نماز اوابين جو وقت تڏهن ٿئي ٿو جڏهن اٺن جي ٻچن جا پير سڙڻ لڳن.“ (مسلم)

وضاحت 1- حديث ۾ چاشت نماز جون رڪعتون گهٽ ۾ گهٽ ٻه ۽ وڌ ۾ وڌ ٻارهن تائين آيون آهن، چار رڪعتون پڙهڻ افضل آهن.

---

(١) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤٨٠

(٢) مختصر صحيح مسلم ، للالباني ، رقم الحديث ٣٦٨

2- جيڪڏهن سج اڀرڻ جي 15- 20 منٽن کان پوءِ هي نفل ادا ڪيا وڃن ته نماز "اشراق" چئجي ٿو. جيڪڏهن سج اڀرڻ جي تقريباً هڪ ڪلاڪ کانپوءِ نفل ادا ڪيا وڃن ته نماز "چاشت" چئجي ٿو ۽ جيڪڏهن سج اڀرڻ جي ٻن اڍائي ڪلاڪن کانپوءِ نفل ادا ڪيا وڃن ته نماز "اوابين" چئجي ٿو.

دراصل اهي ٽيئي ناالا هڪ ئي نماز جا آهن. جنهن کي جنهن وقت تائين ملي ان ۾ پڙهي.

مسئلو 497 چاشت جي نماز لاءِ چار رڪعتون ادا ڪرڻ افضل آهن.

مسئلو 498 نماز چاشت جون چار رڪعتون ادا ڪرڻ واري جا سڄي ڏينهن جا ڪم الله تعالى پنهنجي ذمي وٺي ٿو.

عَنْ اَبِي الدَّرْدَاءِ وَ اَبِيْ ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ عَنِ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالىٰ ((اَنَّهُ قَالَ ابْنَ آدَمَ اِرْكَعْ لِيْ اَرْبَعَ رَكَعَاتٍ مِنْ اَوَّلِ النَّهَارِ اَكْفِكَ آخِرَهُ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ(١) (صحيح)

حضرت ابودرداءِ ۽ حضرت ابوذر رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "الله تعالى ارشاد فرمائي ٿو، "اي آدم جا پٽ ! ڏينهن جي شروع ۾ منهنجي لاءِ چار رڪعتون نماز ادا ڪر، مان تنهنجي سڄي ڪمن لاءِ ڪافي ٿي ويندس." (ترمذي)

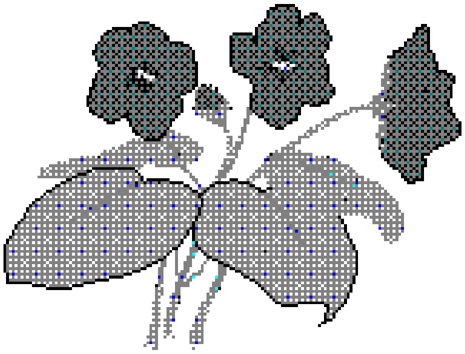

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الاول، رقم الحديث ٣٩٥

صَلاَةُ التَّوْبَةِ

نماز توبہ جا مسئلا

مسئلو 499 ڪنهن گناهہ جي سرزد ٿيڻ تي يا عام گناهن کان توبہ ڪرڻ جي نيت سان وضو ڪري ٻہ رڪعتون نماز ادا ڪرڻ ڪانپوءِ الله تعاليٰ کان گناهن جي معافي طلب ڪئي وڃي تہ الله تعاليٰ معاف فرمائي ٿو.

عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه إِنِّي كُنْتُ رَجُلاً إِذَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ حَدِيْثًا نَفَعَنِي اللهُ مِنْهُ بِمَا شَاءَ أَنْ يَنْفَعَنِي بِهِ ، وَ إِذَا حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ اسْتَحْلَفْتُهُ ، فَإِذَا حَلَفَ صَدَّقْتُهُ ، وَ إِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبُوْبَكْرٍ رضي الله عنه ، وَصَدَقَ أَبُوْ بَكْرٍ رضي الله عنه قَالَ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ يَقُوْلُ مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا ثُمَّ يَقُوْمُ فَيَتَطَهَّرُ ثُمَّ يُصَلِّيْ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللهَ ، إِلاَّ غَفَرَ اللهُ لَهُ ، ثُمَّ قَرَأَ هٰذِهِ الآيَةَ ﴿ وَالَّذِيْنَ إِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوْا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ ...... ﴾ إِلَى آخِرِ الآيَةِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (١) (حسن)

حضرت علي رضي الله عنه کان روايت آهي تہ مان جڏهن بہ رسول الله ﷺ کان حديث ٻڌندو هئس (ان تي عمل ڪندو هئس تہ ان تي) الله تعاليٰ جيترو چاهيندو مون کي فائدو پهچائيندو ۽ جڏهن بہ ڪنهن صحابي رسول کان ڪا حديث ٻڌندو هئس تہ ان کان قسم وٺندو هئس (تہ واقعي اها الله جي رسول ﷺ فرمائي آهي) تہ ان تي ايمان آڻيندو هئس (۽ عمل ڪندو هئس). هي حديث مون سان حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه بيان ڪئي ۽ انهن بلڪل سچ چيو. حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه فرمائين ٿا تہ مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو. "ڪوبہ ماڻهو جڏهن گناهہ ڪري ٿو پوءِ وضو ڪري (ٻہ يا چار رڪعتون) نماز پڙهي ٿو ۽ الله تعاليٰ کان توبہ استغفار ڪري ٿو تہ الله تعاليٰ ان کي ضرور معاف فرمائي ٿو." پوءِ رسول الله ﷺ هي آيت تلاوت فرمائي: (ترجمو) اهي ماڻهن جن کان ڪو فحش ڪم ٿي وڃي ٿو يا ڪو گناهہ سرزد ڪري هو پنهنجو پاڻ تي ظلم ڪري ويهن ٿا تہ انهن کي يڪدم الله تعاليٰ ياد اچي ٿو ۽ هو هن کان پنهنجي گناهن جي معافي طلب ڪن ٿا ڇو جو الله

---

(١) صحيح سنن الترمذي ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٣٣٢

تعاليٰ ڪانسواءِ ٻيو ڪير آهي جو گناهه معاف ڪري سگهي ۽ هو ڄاڻي واڻي پنهنجي ڪيل (عمل) تي اصرار نه ٿا ڪن.“ (سورة آل عمران، آيت نمبر 135)
(ترمذي)

توبه جون مسنون دعائون:

١ - اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَتُوْبُ اِلَيْكَ مِنْهَا لَآ اَرْجِعُ اِلَيْهَا اَبَدًا (حاڪم)

ترجمو:- يا الله! مان پنهنجي گناهن جي توبه ڪيان ٿو ۽ ڪڏهن ان طرف واپس نه ٿيندس (ٻيهر نه ڪندس).

٢ - اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰى عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ (حاڪم)

ترجمو:- يا الله! منهنجي گناهن جي مقابلي ۾ تنهنجي مغفرت (بخشش) تمام گهڻي آهي ۽ منهنجي عمل جي مقابلي ۾ تنهنجي رحمت جي اميد وڌيڪ آهي.

تَحِيَّةُ الْوُضُوْءِ وَالْمَسْجِدِ
تحية الوضوء ۽ تحية المسجد جا مسئلا

مسئلو 500 وضو ڪرڻ ڪانپوءِ ٻه رڪعتون نماز ادا ڪرڻ مُستحب آهي.

مسئلو 501 تحية الوضو جنت ۾ وٺي وڃڻ وارو عمل آهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((لِبِلاَلٍ صَلاَةَ الْغَدَاةِ يَا بِلاَلُ! حَدِّثْنِيْ بِأَرْجٰى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ عِنْدَكَ فِي الْإِسْلاَمِ مَنْفَعَةً فَإِنِّيْ سَمِعْتُ اللَّيْلَةَ خَشْفَ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ)) قَالَ بِلاَلٌ : مَا عَمِلْتُ عَمَلاً فِي الْإِسْلاَمِ اَرْجٰى عِنْدِيْ مَنْفَعَةً مِنْ اَنِّيْ لَمْ اَتَطَهَّرْ طُهُوْرًا تَامًّا فِيْ سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ وَ لاَ نَهَارٍ اِلاَّ صَلَّيْتُ بِذٰلِكَ الطُّهُوْرِ مَا كَتَبَ اللّٰهُ لِيْ اَنْ اُصَلِّيَ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ (هڪ ڏينهن) فجر نماز ڪانپوءِ حضرت بلال رضي الله عنه کان پڇيو، ”اي بلال! اسلام قبول ڪرڻ ڪانپوءِ تنهنجو اهو ڪهڙو (نفلي) عمل آهي، جنهن تي توکي بخشش جي وڌيڪ اميد آهي، ڇو جو اڄ رات مون جنت ۾ پنهنجي اڳيان اڳيان تنهنجي هلڻ جو آواز ٻڌو آهي؟“ حضرت بلال رضي الله عنه عرض ڪيو، ”مون ان کان وڌيڪ اميد افزا عمل ٻيو ته ڪونه ڪيو آهي جو ڏينهن رات ۾ جڏهن به وضو ڪريان ٿو ته جيترو الله تعاليٰ کي منظور آهي نماز (نفل) پڙهندو آهيان.“ (بخاري ۽ مسلم)

مسئلو 502 مسجد ۾ داخل ٿيڻ ڪانپوءِ ۽ ويهڻ کان پهرئين ٻه رڪعتون نفل تحية المسجد ادا ڪرڻ مستحب آهي.

عَنْ اَبِيْ قَتَادَةَ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ((اِذَا دَخَلَ اَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ اَنْ يَجْلِسَ)) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ (٢)

حضرت ابو قتاده رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، ”جڏهن ڪو ماڻهو مسجد ۾ داخل ٿئي ته ويهڻ کان پهرئين ٻه رڪعتون نماز ادا ڪري.“ (بخاري ۽ مسلم)

---

(١) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ١٦٨٢

(٢) اللؤلؤ والمرجان ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٤١٤

سَجْدَةُ الشُّكْرِ

سجده شڪر

مسئلو 503 ڪنهن نعمت جي حاصل ٿيڻ تي يا خوشي جي موقع تي سجده شڪر ادا ڪرڻ مسنون آهي.

عَنْ اَبِيْ بَكْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ اِذَا اَتَاهُ اَمْرٌ يَسُرُّهُ اَوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِدًا شُكْرًا لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (۱) (حسن)

حضرت ابوبڪر رضي الله عنه کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ وٽ جڏهن ڪا اهڙي خبر ايندي هئي جنهن سان حضور اڪرم ﷺ خوش ٿيندا هئا ته الله تعاليٰ جو شڪر ادا ڪرڻ لاءِ سجدي ۾ ڪري پوندا هئا. (ابن ماجه)

مسئلو 504 درود شريف جو اجر و ثواب معلوم ٿيڻ تي رسول الله ﷺ وڏو سجدو شڪر ادا ڪيو.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رضي الله عنه قَالَ : خَرَجَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ حَتّٰى دَخَلَ نَخْلاً فَسَجَدَ فَاَطَالَ السُّجُوْدَ حَتّٰى خَشِيْتُ اَنْ يَكُوْنَ اللّٰهُ قَدْ تَوَفَّاهُ قَالَ : فَجِئْتُ اَنْظُرُ فَرَفَعَ رَاْسَهُ فَقَالَ ((مَالَكَ؟)) فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ قَالَ : فَقَالَ ((اِنَّ جِبْرَائِيْلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قَالَ لِيْ اَلاَ اُبَشِّرُكَ اَنَّ اللّٰهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُوْلُ لَكَ مَنْ صَلّٰى عَلَيْكَ صَلاَةً صَلَّيْتُ عَلَيْهِ وَمَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ (۲) (صحيح)

حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ هڪ ڏينهن گهر کان نڪتا ۽ کجورن جي باغ ۾ داخل ٿيا ۽ تمام وڏو سجدو ڪيو ايستائين جو مون کي انديشو ٿيو ته ڪٿي الله تعاليٰ حضور اڪرم ﷺ جو روح نه قبض ڪيو هجي. حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه چون ٿا ته مان رسول الله ﷺ ڏانهن ڏسي رهيو هئس ته حضور اڪرم ﷺ پنهنجو مٿو مبارڪ مٿي ڪيو ۽

---

(۱) صحيح سنن ابن ماجة ، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ۱۱۴۰

(۲) فضل الصلاة على النبي ، للالباني ، رقم الحديث ۷

فرمايو، ”ڇا ڳالهه آهي؟“ مون ڳالهه ٻڌائي ته حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو ته جبرئيل عليه السلام مون کي چيو، ”اي محمد ﷺ! ڇا مان توهان کي هڪ بشارت نه ڏيان؟ الله تعاليٰ فرمائي ٿو ته جيڪو شخص توهان تي درود موڪليندو مان به ان تي رحمت نازل ڪندس ۽ جيڪو توهان تي سلام موڪليندو مان به ان تي سلام موڪليندس“ (ان تي مون الله تعاليٰ جو شڪر ادا ڪيو). (احمد)

صَلَاةُ التَّسبِيح

نماز تسبيح جا مسئلا

مسئلو 505 نماز تسبيح اڳيان ۽ پويان، نوان ۽ پراڻا عمداً (ڄاڻي واڻي ڪيل) سهواً (غلطي ۾ ڪيل) وڏا ۽ ننڍا، لڪل ۽ ظاهر سڀني گناهن جي مغفرت جو باعث ٿئي ٿي.

مسئلو 506 نماز تسبيح چار رڪعتون آهن. هر رڪعت جي قيام پندرهن دفعا، رڪوع ۾ ڏهه دفعا، قومه ۾ ڏهه دفعا، پهرئين سجدي ۾ ڏهه دفعا، جلسه ۾ ڏهه دفعا، ٻئي سجدي ۾ ڏهه دفعا ۽ تشهد (جلسه استراحت) ۾ ڏهه دفعا تسبيحات (ڪل 75 دفعا) پڙهڻ گهرجن.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ أَلَا أُعْطِيكَ أَلَا أَمْنَحُكَ أَلَا أَحْبُوكَ أَلَا أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذٰلِكَ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ سِرَّهُ وَعَلَانِيَتَهُ أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا فَذٰلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ تَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ حضرت عباس رضي الله عنه بن عبدالمطلب کي فرمايو، "اي منهنجا چاچا عباس رضي الله عنه! ڇا مان

(١) باب صلواة التسبيح ص ٤٨٢ ابوداؤد

توکي هڪ تحفو، هڪ انعام، هڪ ڀلائي يعني اهڙيون ڏهه ڳالهيون نه ٻڌايان جو توهان اگر ان تي عمل ڪريو ته الله تعاليٰ توهان جا سڀ اڳيان ۽ پويان، نوان ۽ پراڻا، عمداً (ڄاڻي واڻي) سهواً (ڀُل ۾)، ننڍا ۽ وڏا، لڪل ۽ ظاهر سڀ گناهه معاف فرمائي ڇڏيندا. اهي ڏهه ڳالهيون هي آهن ته توهان چار رڪعتون نماز ادا ڪريو، هر رڪعت ۾ سورة فاتحه ۽ هڪ ٻي سورة پڙهو، جڏهن توهان پهرئين رڪعت ۾ قرائت کان فارغ ٿيو ته قيام جي حالت ۾ پندرهن دفع هي تسبيح پڙهو "سبحان الله، والحمد الله، ولا اله الاالله، و الله اکبر" (الله پاڪ آهي حمد صرف الله لاءِ آهي. الله کان سواءِ ڪو معبود نه آهي ۽ الله سڀني کان وڏو آهي) پوءِ رڪوع ڪر. (سبحان ربي العظيم چوڻ کان پوءِ) رڪوع جي حالت ۾ ئي ڏهه دفعا اهائي تسبيح پڙهه پوءِ رڪوع مان مٿو مٿي ڪڻ ۽ (قومہ جا ڪلما ادا ڪرڻ کان پوءِ) ڏهه دفعا اهائي تسبيح پڙهه ۽ پوءِ سجدو ڪر (سجدي ۾ ربي الاعليٰ چوڻ کان پوءِ) ڏهه دفعا اهائي تسبيح پڙهه پوءِ سجدي مان اٿي (جلسہ جي دعا پڙهڻ کان پوءِ) ڏهه دفعا اها ئي تسبيح پڙهه ۽ ٻيو سجدو ڪر (سبحان ربي الاعليٰ چوڻ کان پوءِ) ڏهه دفعا اهائي تسبيح پڙهه پوءِ سجدي مان اٿي ۽ (جلسہ استراحت جي حالت ۾) ڏهه دفعا اهائي تسبيح پڙهه. اهڙي طرح هڪ رڪعت ۾ 75 دفعا اها تسبيح پڙهبي. چئني رڪعتن ۾ اهو عمل ڪريو (چئن رڪعتن ۾ 300 دفعا تسبيح ٿيندي). اگر توهان هر روز هڪ دفعو نماز تسبيح پڙهي سگهو ته پڙهو. اگر روزانو نه پڙهي سگهو ته هر هفتي ۾ هڪ دفعو پڙهو، اگر هفتي ۾ نہ پڙهي سگهو ته پوءِ هر مهيني ۾ هڪ دفعو پڙهو. اگر هر مهيني ۾ به نه پڙهي سگهو ته هر سال ۾ هڪ دفعو پڙهو. اگر سال ۾ به هڪ دفعو نه پڙهي سگهو ته سڄي زندگي ۾ هڪ دفعو پڙهو.* (ابوداؤد)

مسئلو 507 نماز تسبيح باجماعت ادا ڪرڻ سنت رسول الله ﷺ کان يا صحابہ رضوان عليهم اجمعين کان ثابت نه آهي.

صَلَاةُ الحَاجَةِ

نماز حاجت جا مسئلا

مسئلو 508 ڪنهن خاص حاجت لاءِ الله تعاليٰ کان مدد گهرڻي هجي ته ٻه رڪعتون نماز ادا ڪري، الله تعاليٰ جي حمد و ثنا ۽ درود شريف کان پوءِ هي مسنون دعا گهرڻ گهرجي.

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِيْ أَوْفٰى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى اللّٰهِ أَوْ إِلٰى أَحَدٍ مِّنْ بَنِيْ آدَمَ فَلْيَتَوَضَّأْ فَلْيُحْسِنِ الْوُضُوْءَ ثُمَّ لِيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ لِيُثْنِ عَلَى اللّٰهِ تَعَالٰى وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ ثُمَّ لِيَقُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ الْحَلِيْمُ الْكَرِيْمُ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ أَسْأَلُكَ مُوْجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ لَا تَدَعْ لِيْ ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ

حضرت عبدالله بن ابي اوفيٰ رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو، "جنهن شخص کي الله تعاليٰ يا ڪنهن ماڻهوءَ کان ڪو ڪم هجي ته هو چڱي طرح سان وضو ڪري، پوءِ ٻه رڪعتون نماز (نفل) ادا ڪري، پوءِ الله تعاليٰ جي حمد و ثنا بيان ڪري، رسول الله ﷺ تي درود پڙهي ۽ هي دعا گهري، "الله تعاليٰ کان سواءِ ڪو معبود نه آهي هو حوصلي وارو ۽ بزرگ آهي، عرش عظيم جو مالڪ الله (هر خطا کان) پاڪ آهي. حمد الله رب العالمين لاءِ ئي آهي (يا الله!) مان تو کان تنهنجي رحمت ۽ بخشش جي وسيلن، هر نيڪي مان حصو حاصل ڪرڻ ۽ هر گناهه کان محفوظ رهڻ جو سوال ڪريان ٿو، يا ارحم الراحمين منهنجا سڀ گناهه معاف فرماءِ، منهنجو سڀ پريشانيون دور ڪرڻ فرماءِ "منهنجون سڀ ضرورتون جيڪي توکي پسند هجن پوريون ڪرڻ فرماءِ."

(ترمذي ۽ ابن ماجه)

---

(۱) باب حاجاء في صلواته الحاجته ص ۲۱۹ جلد اول (ترمذي)

مَسَائِلُ مُتَفَرِّقَةٌ
متفرق مسئلا

مسئلو 509 بيمار ماڻهو جنهن حالت ۾ نماز پڙهي سگهي، پڙهي.

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ كَانَتْ بِيْ بَوَاسِيْرُ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ عَنِ الصَّلاَةِ فَقَالَ ((صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ)) رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبُخَارِيُّ وَ أَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ (١)

حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه فرمائين ٿا ته مان بواسير جو مريض هئس. مون نبي اڪرم ﷺ کان نماز پڙهڻ جو مسئلو معلوم ڪيو ته حضور اڪرم ﷺ ارشاد فرمايو، ”بيهي پڙهي سگهين ته بيهي پڙهه، ويهي پڙهي سگهين ته ويهي پڙهه، ليٽي پڙهي سگهين ته ليٽي پڙهه.“

(احمد، بخاري،ابوداؤد، نسائي، ترمذي ۽ ابن ماجه)

مسئلو 510 ننڊ جو غلبو هجي ته پهرئين ننڊ پوري ڪرڻ گهرجي پوءِ نماز پڙهڻ گهرجي.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ ((إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَ هُوَ نَاعِسٌ لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ (٢)

حضرت عائشة رضي الله عنها کان روايت آهي ته نبي اڪرم ﷺ فرمايو، ”جڏهن ڪنهن کي نماز ۾ ننڊ اچڻ لڳي ته ان کي پهرئين ننڊ پوري ڪرڻ گهرجي، ان لاءِ جو جڏهن توهان نماز جي حالت ۾ ننڊ ۾ هوندا ته مغفرت گهرڻ جي بدران ممڪن آهي پنهنجو پاڻ کي گاريون ڏيڻ لڳو“. (مسلم)

مسئلو 511 عشاء نماز کان پهرئين سمهڻ ۽ عشاء نماز کان پوءِ ڳالهيون ڪرڻ ناپسنديده آهي.

عَنْ أَبِيْ بَرْزَةَ رضي الله عنه أَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالْحَدِيْثَ بَعْدَهَا.

---

(١) مختصر صحيح بخاري ، للزبيدي ، رقم الحديث ٥٨٧

(٢) مختصر صحيح مسلم، للالباني ، رقم الحديث ٢٨٦

رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (١)

حضرت ابو برزة ﷺ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ عشاء (نماز) کان پهرئين سمهڻ ۽ عشاء (نماز) کانپوءِ گفتگو ڪرڻ کي ناپسند فرمائيندا هئا.

(بخاري)

مسئلو 512 هڪ ئي وقت جي فرض نماز، فرض جي نيت سان ٻہ دفعا پڙهڻ جائز نہ آهي.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : اِنِّيْ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ ((لاَ تُصَلُّوْا صَلاَةً فِيْ يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ)) رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ (١) (صحيح)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کان روايت آهي تہ مون رسول الله ﷺ کي فرمائيندي ٻڌو تہ "هڪ ئي ڏينهن ۾ هڪ ئي وقت جي فرض نماز ٻہ دفعا نہ پڙهو". (احمد، ابوداؤد ۽ نسائي)

مسئلو 513 فرض ادا ڪرڻ کانپوءِ سنتون ادا ڪرڻ لاءِ جاءِ بدلائڻ گهرجي تہ جيئن فرض نماز ۽ سنت ۾ فرق ٿي سگهي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ((اَيَعْجِزُ اَحَدُكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَأَخَّرَ اَوْ عَنْ يَمِيْنِهِ اَوْ عَنْ شِمَالِهِ)) رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ (٢) (صحيح)

حضرت ابوهريره ﷺ کان روايت آهي تہ نبي اڪرم ﷺ فرمايو، "ڇا نمازي (فرض) نماز پڙهڻ کانپوءِ (سنت يا نفل ادا ڪرڻ لاءِ) پنهنجي جاءِ کان اڳيان پويان يا ساڄي کاٻي ٿيڻ کان عاجز آهي؟" (يعني نمازي کي اڳيان پويان يا ساڄي کاٻي ٿيڻ گهرجي). (ابوداؤد)

مسئلو 514 ننڊ جي غلبي جي ڪري رات جي نماز يا ڪوئي ٻيو معمول جو وظيفو رهجي وڃي تہ فجر ۽ ظهر نماز جي وچ ۾ ادا ڪري سگهجي ٿو.

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ يَقُوْلُ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ اَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَاَهُ فِيْمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَ صَلاَةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَاَنَّهُ قَرَاَهُ مِنَ اللَّيْلِ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (صحيح) (٣)

---

(١) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٥٤١

(٢) صحيح سنن ابي داؤد، للالباني ، الجزء الاول ، رقم الحديث ٨٨٥

(٣) صحيح سنن الترمذي، للالباني الجزء الاول، رقم الحديث ١١٦٥

حضرت عمر بن خطاب ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. ”جيڪو شخص رات جو وظيفو يا ڪو ٻيو معمول ڇڏي سمهي پيو ۽ پوءِ ان کي فجر ۽ ظهر نماز جي وچ ۾ ادا ڪيو ته ان کي رات واري وقت ۾ ادا ڪرڻ جو ثواب ملي ٿو“. (ترمذي)

مسئلو 515 آڱرين تي تسبيحات (ذڪر) ڪرڻ (ڳڻڻ) مسنون آهي.

عَنْ يُسَيْرَةَ رضي الله عنها وَ كَانَتْ مِنَ الْمُهَاجِرَاتِ قَالَتْ : قَالَ لَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيْحِ وَالتَّهْلِيْلِ وَالتَّقْدِيْسِ وَاعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ فَإِنَّهُنَّ مَسْئُوْلَاتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ وَ لَا تَغْفُلْنَ فَتَنْسَيْنَ الرَّحْمَةَ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ أَبُوْدَاوُدَ (١) (حسن)

حضرت يسيره رضي الله عنها جيڪا مهاجر خاتون هئي کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ اسان کي فرمايو. ”سبحان الله لا اله الا الله“ ۽ ”سبحان الملك القدوس“ چوڻ پاڻ تي لازم ڪريو ۽ آڱرين تي ڳڻيو ڇو جو (قيامت جي ڏينهن) هو سوال ڪيون وينديون ۽ ڳالهائيون وينديون. هي تسبيحات پڙهڻ کان غافل نه رهجو نه ته رحمت کان محروم ٿي ويندو“. (ترمذي ۽ ابوداؤد)

مسئلو 516 بيابان يا جهنگ ۾ اڪيلو نماز ادا ڪرڻ جو ثواب.

عَنْ سَلْمَانَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ((إِذَا كَانَ الرَّجُلُ بِأَرْضٍ قِيٍّ فَحَانَتِ الصَّلَاةُ فَلْيَتَوَضَّأْ ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ مَاءً فَلْيَتَيَمَّمْ ، فَإِنْ أَقَامَ صَلَّى مَعَهُ مَلَكَاهُ ، وَإِنْ أَذَّنَ وَ أَقَامَ صَلَّى خَلْفَهُ مِنْ جُنُوْدِ اللّٰهِ مَا لَا يُرَى طَرَفَاهُ)) رَوَاهُ عَبْدُالرَّزَّاقِ (٢) (صحيح)

حضرت سلمان ﷺ کان روايت آهي ته رسول الله ﷺ فرمايو. ”جڏهن ڪو شخص جهنگ ۾ هجي ۽ نماز جو وقت ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته وضو ڪري. جيڪڏهن پاڻي ميسر نه هجي ته تيمم ڪري. پوءِ اقامت چئي نماز پڙهي ته ان جا ٻئي فرشتا (ڪراما ڪاتبين) به ان سان گڏ نماز پڙهن ٿا ۽ اگر اذان ۽ اقامت کان پوءِ نماز پڙهي ته ان جي پويان ايتري گهڻي تعداد ۾ الله جا لشڪر نماز پڙهن ٿا جو انهن جا ٻئي ڪنارا نه ٿا ڏسي سگهجن.“

(عبد الرزاق)

---

(١) صحيح سنن الترمذي، للالباني، الجزء الثالث، رقم الحديث ٢٨٣٥

(٢) مختصر الترغيب والترهيب، رقم الحديث ١٠٨